HUMAN
RIGHTS
WATCH

عیراق

لەسەر زەمینەی مۆلەق

توندوتیژی دژی کەمینەکان لە ناوچە
جێناکۆکییەکانی پارێزگای نەینەوا

توندوتیژی عیراق: لەسەر زەمینەی مۆلەق

توندوتیژی لە دژی کەمینەکان لە ناوچە جێناکۆکییەکانی پارێزگای نەینەوا

Copyright © 2009 Human Rights Watch
All rights reserved.
Printed in the United States of America
ISBN: 1-56432-554-7
Cover design by Rafael Jimenez

Human Rights Watch
350 Fifth Avenue, 34th floor
New York, NY 10118-3299 USA
Tel: +1 212 290 4700, Fax: +1 212 736 1300
hrwnyc@hrw.org

Poststraße 4-5
10178 Berlin, Germany
Tel: +49 30 2593 06-10, Fax: +49 30 2593 0629
berlin@hrw.org

Avenue des Gaulois, 7
1040 Brussels, Belgium
Tel: + 32 (2) 732 2009, Fax: + 32 (2) 732 0471
hrwbe@hrw.org

64-66 Rue de Lausanne
1202 Geneva, Switzerland
Tel: +41 22 738 0481, Fax: +41 22 738 1791
hrwgva@hrw.org

2-12 Pentonville Road, 2nd Floor
London N1 9HF, UK
Tel: +44 20 7713 1995, Fax: +44 20 7713 1800
hrwuk@hrw.org

27 Rue de Lisbonne
75008 Paris, France
Tel: +33 (1)43 59 55 35, Fax: +33 (1) 43 59 55 22
paris@hrw.org

1630 Connecticut Avenue, N.W., Suite 500
Washington, DC 20009 USA
Tel: +1 202 612 4321, Fax: +1 202 612 4333
hrwdc@hrw.org

Web Site Address: http://www.hrw.org

HUMAN RIGHTS WATCH

1-56432-554-7

تشرینی دووهەمی 2009

توندوتیژی عیراق: لەسەر زەمینەی مۆلەق

توندوتیژی لە دژی کەمینەکان لە ناوچە جێناکۆکییەکانی پارێزگای نەینەوا

نەخشە: ناوچە جێناکۆکییەکان کە لە لایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە داوادەکرێن 1

کورتە 2

ململانێ لە باکور 3

شەڕ لە پێناوی نەینەوادا 4

کەمینە گەمارۆدراوەکانی نەینەوا 5

بەرنامەی کار 6

I. پێوەرە یاساییە پەیوەندیدارەکان 8

ستانداردە نێودەوڵەتییەکانی پاراستنی مافەکانی کەمینەکان 8

ستانداردە نیشتمانییەکانی پاراستنی مافی کەمینەکان 10

دەستوری عیراقو ناوچە جێناکۆکییەکان 10

II. پێشینە 12

بەعەرەبکردن 12

هەڵمەتی ئەنفال 13

بەردەوامبوونی بەعەرەبکردن دوای 1991 یش بە "راستکردنەوەی" نەتەوەشەوە 14

میراتی بەردەوامی ئاوارەبوون 14

داگیرکردنو شەڕی ناوخۆ 15

پەرەسەندنی سیاسیو رەوشی نەینەوا 16

کوردو پارێزگاریو کۆنترۆڵ 19

III.کوشتنی کەمینەکانی نەینەوا 23

رەچەتەی توندوتیژی 23

کوشتنی کلدۆ – ئاسورییەکان 25

کوشتنی شەبەکەکان 31

IV.تۆقاندن لە لایەن دەسەڵاتدارانی کوردەوە 38

تۆقاندن لەتوێی توندوتیژییەوە 38

تۆقاندن لە رێگای هەڕەشەو زیندانیکردنەوە 40

تۆقاندن پێش هەڵبژاردنی پارێزگاکان لە 2009 دا 41

راسپاردەکان 43
بۆ حکومەتی هەرێمی کوردستان 43
بۆ حکومەتی عیراق 43
بۆ ویلایەتە یەکگرتووەکان 44
پێزانین 45

نەخشە: ناوچە جێناکۆکییەکان کە لە لایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە داوادەکرێن

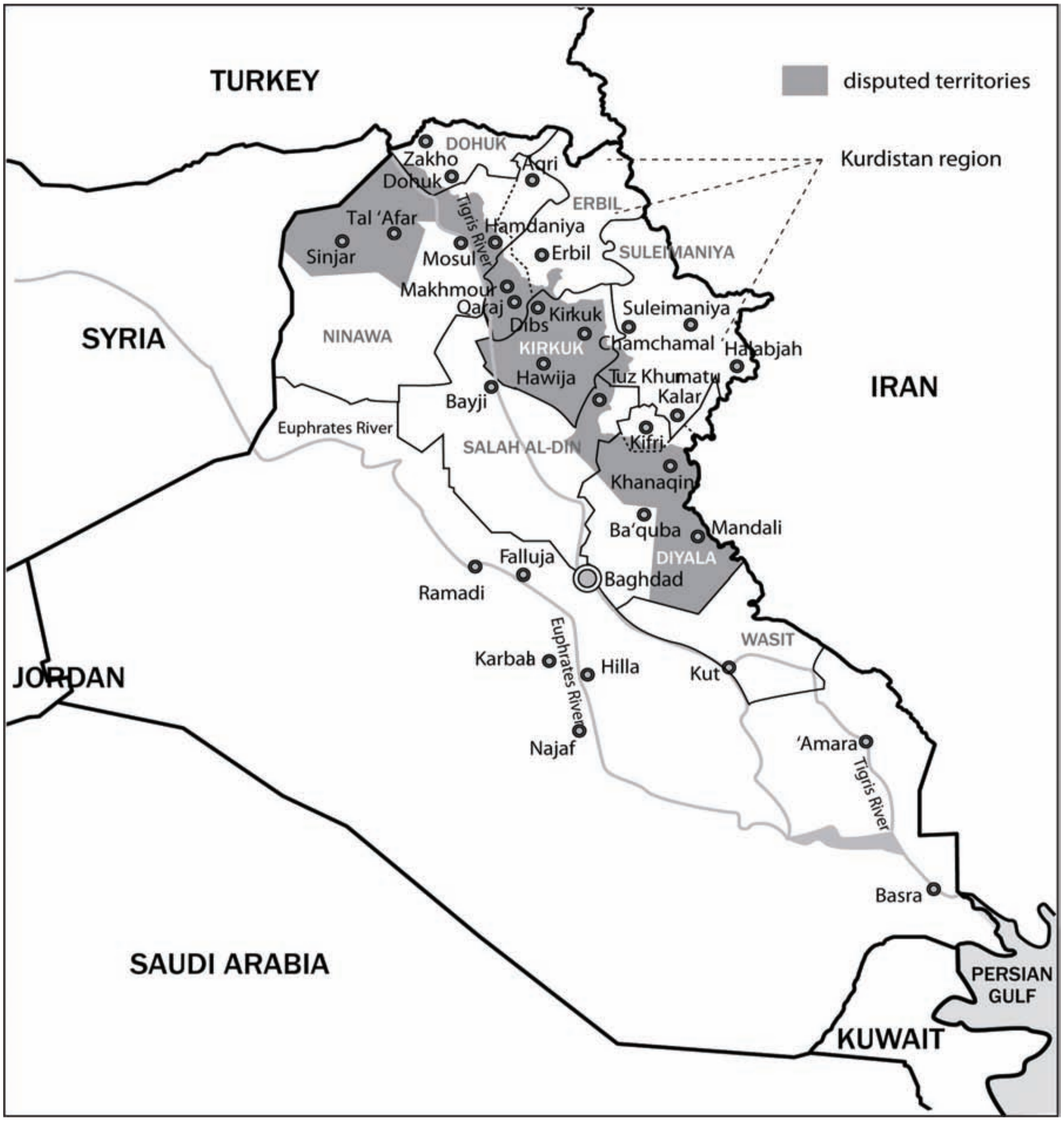

نەخشەکە بە سوپاسەوە لە ڕاپۆرتی قەیرانەکان (Crisis Group) وەرگیراوە.

کورته

ململانێی درێژخایەن لەسەر خاك لە باكوری عیراقو لە نێوان حكومەتی ناوەندی بەغدا كە عەرەب تێیدا باڵادەستەو حكومەتی هەرێمی كوردستان، بەزۆری لای جیهانی دەرەوە بەرچاو نیە، بەڵام مەترسی ئەوەی لێدەكرێت دیسانەوە بهەژێتەوە. ئەم مەترسییەش كارەساتێكی گەورەی تر بەسەر مافەكانی مرۆڤی گروپە كەمینەكاندا دەهێنێت، ئەوانەی لەمێژە لەوێ دەژین.

مەسەلەكە رەوشی ناوچە جێناكۆكییەكانی باشوری هەرێمی كوردستانە. پێشتر رژێمی عیراق ئەم ناوچە بەرینەی باكوری عیراقی "تەعریب" كردووە، سەدان هەزار كوردو كەمینەی دیكەی لە ماڵەكانیان وەدەرناوەو بە نەژادی عەرەب جێگای گرتوونەتەوە.

دوای زیاتر لە سێ دەهە لە وەدەرنانی زۆرەملێ، دوابەدوای رماندنی حكومەتەكەی سەدام حسێن، سەركردایەتی حكومەتی هەرێمی كوردستان بوێریی ئەوەی پەیداكرد كە داوابكات ئەو خاكە بەشێكە لەو هەرێمەی لە مێژوودا كوردی لێ ژیاوە، كە لە خۆراواوە لە گوندی شەنگاری نزیك سنوری سوریاوە درێژدەبێتەوە تا دەگاتە خانەقین لە نزیك سنوری ئێران لە خۆرەلات.

كوردو عەرەب بانگەشەی خاوەندارێتی ئەم خاكە مشتومڕاوییە دەكەن، بەڵام واقیعی حاڵەكە جیاوازە لەو گێڕانەوە نەژادییانەی سەركردەكانی ئەوان دەیانخەنە روو. ناوچە جێناكۆكییەكان لە رووی مێژووییەوە، یەكێكە لە فرەچەشنترین ناوچەكانی عیراق لە رووی نەژادو كەلتورو ئاینەوە، چەندین سەدەیە لەپاڵ كوردو عەرەبدا، توركمان، ئاسوریو كلدانی مەسیحی، ئێزدی، شەبەكو كەمینەی تریشی لێدەژی.

كوردی عیراق مافی خۆیەتی قەرەبووی بكرێتەوە بۆ ئەو تاوانانەی لە لایەن حكومەتە یەك لە دوای یەكەكانی عیراقەوە بەرامبەریان كراوە، وەك جینۆسایدو ئاوارەكردنی سەدان هەزار كەس. قوربانیانی هەڵمەتی بەعەرەبكردنەكەی سەدام حسێن، مافی خۆیانە بگەڕێنەوەو كۆمەڵە مێژووییەكانی خۆیان پێكەوەبنێنەوە. بەڵام پێویستە مەسەلەی قەرەبووكردنەوەی خراپەكارییەكانی رابردوو جیابكرێتەوە لەو ململانێییەی حاڵی حازر بۆ بەدەستهێنانی كۆنترۆڵی سیاسی بەسەر ناوچە جێناكۆكییەكاندا، لەگۆڕێیە، هەروەها ناشبێتە پاساوێك تا تاكە گروپێكی نەژادیی كۆنترۆڵی خۆی بەسەر ناوچەكەدا بسەپێنێت. هەوڵەكانی چارەسەركردنی ناكۆكییە قووڵەكان لەسەر ئایندەی باكوری عیراق، بوونەتە هۆی ئەوەی كۆمەڵە كەمینەكانی نیشتەجێی ئەوێ لە رەوشێكی مەترسیداردا بژینو بكەونە بەر زەبری ململانێكانو لەژێر فشارێكی توندا بن تا دڵسۆزی خۆیان بۆ یەكێك لە لایەنەكان رابگەیەنن، یاخود خۆیان رووبەڕووی دەرەنجامەكان ببنەوە. ئەوان بوونەتە قوربانی تاكتیكە قورسەكانی دەسەڵاتی كوردی، وەك رەشبگیریو دەسبەسەركردن، تۆقاندن، كە ئاڕاستەی هەركەسێك كراوە كە بەرەنگاری كورد پلانە فراوانخوازییەكانی كورد ببێتەوە. كشانی كورد بۆ ناوچەكە بووەتە هۆی خوڵقاندنی دەرفەتێك بۆ عەرەبە سوننە توندڕەوەكان، تا بەردەوامیی بدەن بە هەڵمەتی كوشتنی كەمینەكان، بە تایبەتی كەمینە ئاینییەكان.

ململانێ له باكور

دوای داگیركرانی عیراق به سه‌رۆكایه‌تی ئه‌مریكا له ساڵی 2003 ، ده‌سه‌ڵاتی كوردی كه هاوپه‌یمانی نزیكی هێزه‌كانی ئه‌مریكایه، به ره‌زامه‌ندی ئه‌مریكا، كۆنترۆڵی كارای خۆی به‌سه‌ر به‌شی زۆری ناوچه جێناكۆكییه‌كانی باشوری هێڵی سه‌وزدا سه‌پاند – ئه‌و سنوره دێفاكتۆیه‌ی له دوای 1991 ەوە هه‌رێمی كوردستانی له باقی به‌شه‌كانی تری عیراق جیاكردۆته‌وه. هێزه كوردییه‌كان كه به پێشمه‌رگه ناسراون، شانبه‌شانی هێزه‌كانی ئه‌مریكاو هاوپه‌یمانه‌كانی كه‌وتنه جووڵه به‌ره‌و باشور، هه‌زاران له‌و عه‌ره‌بانه‌ی له هه‌ڵمه‌تی "به عه‌ره‌بكردن" سودمه‌ند ببوون‌و زۆربه‌یان نزیكه‌ی سێ ده‌هه بوو له ناوچه‌كه ده‌ژیان، به خێرایی هه‌ڵاتن‌و باكوری عیراقیان جێهێشت‌و ئاواره بوون.

له 2006 دا ململانێیه‌كی سه‌خت له‌نێوان عه‌ره‌به شیعه‌و سوننه‌كاندا روویداو ناوه‌راست‌و باشوری عیراقی هه‌ژاند. له گه‌رمه‌ی خرۆشانی توندوتیژی تایفیدا، سه‌ركردایه‌تی كورد باڵی سه‌ربازی‌و سیاسی به‌سه‌ر ناوچه جێناكۆكییه‌كانی باكوری عیراقدا كێشا، هێزه‌كانی ئاسایشی خۆی به‌ره‌و ناوچه‌كه گوێزایه‌وه‌و كه‌وته دروستكردنی بونیادی سیاسی‌و ئیداری بۆ كۆنترۆڵكردنی. له 2009 دا ململانێی تایفی خامۆشكرا، به‌ڵام سه‌ركردایه‌تی كورد كۆنترۆڵی خۆی به‌سه‌ر زۆرێك له ناوچه جێناكۆكییه‌كاندا سه‌پاندبوو. ئێستا له ترسی ئه‌وه‌ی كه حكومه‌تی هه‌رێمی كوردستان ئه‌و ناوچانه بلكێنێت به‌خۆیه‌وه، عه‌ره‌به سوننه‌و شیعه یه‌كگرتووه‌كان له حكومه‌تی ناوه‌ندی دژی ئه‌و هه‌ره‌شه هاوبه‌شه وه‌ستاونه‌ته‌وه.

شه‌ش ساڵی ئه‌و داگیركارییه‌ی ئه‌مریكا سه‌رۆكایه‌تیكرد، نه‌یتوانی گرژیی ناوچه جێناكۆكیه‌كانی باكوری عیراق هێوربكاته‌وه، یاخود قه‌ره‌بووی سیاسه‌ته‌كانی به‌عه‌ره‌بكردن بكاته‌وه. هاوپه‌یمانێتی ئه‌مریكا بایه‌خێكی ئه‌وتۆی نه‌دا به كرژیی ئه‌و ناوچانه، ناوبژیكردنه درێژخایه‌نه‌كه‌ی هیچی ئه‌وتۆی بۆ پركردنه‌وه‌ی بۆشایی نێوان‌و عه‌ره‌ب‌و كورد پێنه‌كراوه. زۆرێك له هه‌ژارو نه‌داره‌كان، كه زۆربه‌یان كوردن‌و قوربانی سیاسه‌ته‌كانی به عه‌ره‌بكردنن، نه‌یانتوانیوه بگه‌ڕێنه‌وه بۆ ماڵه دێرینه‌كانی خۆیان، ئه‌وه‌ش هاوارێكی به‌هێزی ئه‌و سته‌مانه‌یه كه له كورد كراون. له‌گه‌ڵ كشانه‌وه‌ی ته‌واوه‌تی ئه‌مریكادا له عیراق، كه له سایه‌ی ئیداره‌كه‌ی ئۆبامادا خێراتر بووه، ئه‌و گرژییانه‌ی كه ماوه‌یه‌كی درێژه له لایه‌ن ئه‌مریكاوه پشتگوێخراون، هه‌ڕه‌شه‌ی ته‌قینه‌وه ده‌كه‌ن تا ببنه هۆی ململانێیه‌كی فراونی وه‌ها كه سه‌رله‌نوێ عیراق بخاته‌وه باری ناسه‌قامگیرییه‌وه.

حكومه‌تی هه‌رێمی كوردستان لای خۆیه‌وه سه‌رسه‌ختانه داوای جێبه‌جێكردنی ریفراندیۆمێك ده‌كات كه ده‌ستور رایسپاردووه ده‌رباره‌ی ئاینده‌ی ناوچه جێناكۆكییه‌كان ئه‌نجامبدرێت – ریفراندیۆمێك كه به‌رپرسانی كورد به ئاماده‌یی سیاسی‌و ئاسایشییانه‌وه له‌و ناوچه‌یه‌دا، هه‌موو هه‌وڵێك ده‌ده‌ن بۆ ئه‌وه‌ی دڵنیا ببن به‌لای خۆیاندا بشكێته‌وه. گروه‌كان بایه‌خدارن، حكومه‌تی ناوه‌ندی عیراق له‌به‌رده‌می كۆنترۆڵی حكومه‌تی هه‌رێمی كوردستان به‌سه‌ر نزیكه‌ی نزیكه‌ی 10 له‌سه‌دی ته‌واوی خاكی عیراقه‌وه به‌ره‌و به‌زین ده‌چێت، ئه‌مه‌ش نزیكه له دووهێنده‌كردنه‌وه‌ی قه‌باره‌ی ناوچه نیمچه ئۆتۆنۆمه‌كه‌ی كوردستان. ئه‌وه‌ی له‌ژێر ئه‌م خاكه‌دا هه‌یه سودێكی زۆری بۆیان هه‌یه: زیاتر له نیوه‌ی نه‌وتی یه‌ده‌كی عیراق له باكوری عیراقه، به‌شی زۆرو باشترین جۆریشی له‌م ناوچه جێناكۆكییه‌یه. دامه‌زراندنی كوردستانێكی ئۆتۆنۆمی فراوانكراو له‌گه‌ڵ ده‌ستگه‌یشتنی به كێڵگه نه‌وتییه‌كان، مایه‌ی نیگه‌رانی توركیا، سوریا، ئێرانی دراوسێیه، كه خۆشیان دانیشتوانێكی گه‌وره‌ی كوردیان هه‌یه كه خواستی ناسیونالیستانه‌شیان هه‌یه.

شەڕ لە پێناوی نەینەوادا

لەکاتێکدا کە بەشی زۆری بایەخی نێودەوڵەتی بە ململانێی نێوان کوردو عەرەب لە ناوچە جێناکۆییەکان، تەرکیزی کردۆتە سەر شاری بە نەوت دەوڵەمەندی کەرکوك، یەکێك لە بەرە سەرەکییەکانی جەنگی ئەم ململانێیە نەینەوایە، کە دووهەمین شاری قەرەباڵەغی عیراقەو زێدی مێژوویی پێکهاتەیەکی ناوازەی گروپە کەمینەکانیشە. گەرچی لە رووی دەستورییەوە نەینەوا لەژێر یاسای حکومەتی ناوەندی عیراقدایە، بەڵام دەسەڵاتدارانی کورد لە کۆمەڵە فرە نەژادەکەیدا کە دەکەوێتە باکورو خۆرهەڵاتی موسڵ، لەو شوێنەی پێیدەوترێت دەشتی نەینەوا، واقیعەکەیان گۆڕیوە، گەشتێك بە دەوری موسڵو بەناو دەشتی نەینەوادا دەریدەخات کە ئامادەیی سەربازیو سیاسیی کورد گەیشتۆتە چ ئاستێك: دەزگاکانی ئاسایشو خاڵەکانی پشکنین بە پێشمەرگەی کوردی پڕچەکەوە بە درێژایی دیمەنەکەدا بڵاوکراونەتەوە، پارێزگاری لە گوند دوای گوند دەکەن، پارتی دیموکراتی کوردستان، کە یەکێکە لە دوو پارتە سەرەکییەکەی حکومەتە نیمچە ئۆتۆنۆمەکەی کورد، بارەگای لە بچوکترین شارۆچکەش هەیە (گەلێك شارۆچکەو گوندەکانیش بارەگای پارتەکەی تریشیان لێیە، واتە یەکێتی نیشتمانی کوردستان). ئاڵای کوردستان بەسەربانەکانیانەوە بەدەم باوە دەشەکێتەوە، بەڵام ئاڵای دەوڵەتی ناوەندی عیراق لە هیچ شوێنێك بەرچاو ناکەوێت.
دەسەڵاتدارانی کورد لە نەینەوا رووبەڕووی بەرەنگارییەکی سەختی عەرەبە سوننەکانو کۆمەڵە کەمینەکان بۆتەوە، ئەوانەی لەم هەژمونە نوێیەی لە باکورەوە هاتووە دەماریان گرژ بووە. زۆرێك لە عەرەبە سوننەکان کە واراهاتبوون لە سایەی حکومەتەکانی پێشووتردا دەسەڵاتو ئیمتیازیان هەبێت، دوای رمانی سەدام حسێن وایان پێباش بوو بەشداری پرۆسەی سیاسی نەکەن، لەبری ئەوە هانایان بردە بەر پەیوەندیکردن بە گروپە یاخییەکانەوە یان پشتیوانیلێکردنیان، یاخود لە پەراوێزدا مانەوە. لەم بەینەشداو دوای هەڵبژاردنەکانی ساڵی 2005 کورد باڵی کێشا بەسەر ئەنجومەنی پارێزگادا، ئەوەش وایکرد دەسەڵاتی سیاسیو سەربازیش لەم ویلایەتەدا کە تێیدا کەمینەن، بە تەنها لە دەستی خۆیاندا بێت. ئەم دەسکەوتە کوردییانە عەرەبە سوننەکانی زیاتر وروژاندو موسڵ بوو بە مۆڵگەی یاخیبوونی عیراقی.

توندڕەوترینی یاخیەکان بەشێوەیەکی دڕندانە هێرشیانکردە سەر کۆمەڵەکانی کلدۆ-ئاسورییەکان، یەزیدییەکان، هەروەها شەبەکەکانو یەك لەدوای یەك بە خاچهەڵگر، شەیتانپەرست، کافر لە قەڵەمیاندان. لە ئابی 2007 دا لە یەك کاتدا دووبارهەڵگری بۆمبرێژکراو لە نەینەوا تەقینەوە، کە ئەگەری ئەوە هەیە ئیسلامییە توندڕەوەکان ئەنجامیاندابێت، لەو هێرشەدا کە لە سەرەتای شەڕەکەوە تا ئێستا بە خراپترین هێرش بۆ سەر مەدەنییەکان دادەنرێت، زیاتر لە 300 یەزیدییان کوشتو زیاتر لە 700 ی تریان بریندارکرد. لە کۆتاییەکانی 2008 دا، یاخیەکانی هەڵمەتێکی سیستماتیکو هەماهەنگی کوشتنی دەستنیشانکراو و توندوتیژییان بەرپاکردو 40 کوژراوی کلدۆ – ئاسوری لەدوای خوی جێهێشتو زیاتر لە 12,000 یش لە ماڵەکانی خۆیان لە موسڵ ئاوارە بوون.

هەڵبژاردنەکانی پارێزگا لە کانونی دووهەمی 2009 دا، دیسانەوە ریزبەندییەکانی دەسەڵاتی لە ناوچەکە هەژاندەوە، لیستی حەدبای ناسیونالیستە سوننەکان دوای بەرپاکردنی هەڵمەتێکی دژەکورد لە هەڵبژاردندا، هاوپەیمانێتی کوردستان (لیستی برایەتی نەینەوا)ی بەزاند. لە دوای هەڵبژاردنەکانەوە، حەدبا هاوپەیمانێتی کوردستانی لە هەموو پۆستە باڵاکانی ئیدارەی نوێ دوورخستەوەو لیستی برایەتیش بایکۆتی ئەنجومەنی پارێزگای نەینەوای کرد.

کەمینە گەمارۆدراوەکانی نەینەوا

هیچکام لەو پەرەسەندنانە نیشانەی خێریان بۆ کۆمەڵە کەمینەکان پێنەبوو، کە خۆیان بینییەوە کەوتونەتە نێوان بەرداشی دوو نەیاری نەژادییەوە کە دوژمنایەتییەکەی چەند دەهەیی لە نێوانیاندا هەیە. زۆرێك لەو کەمینانە – دوای چەندین نەوە لە چەوساندنەوە بە دەستی عەرەبەکان – ئێستا ترسی ئەوەیان هەیە کوردەکان بیانچەوسێننەوە، ئەوانیش مێژوویەکی هاوشێوەیان لە سەرکوتکران بە دەستی حکومەتە پێشووترەکانی عیراق هەیە.

دەسەڵاتدارانی کورد بۆ قایمکردنی پێگەی خۆیان لە نەینەواو ئاسانکردنی لکاندنی بە هەرێمی کوردستانەوە، ستراتیجێکی دووسەرەیان پیادەکرد: لە یەك کاتدا تەماعیان دەنایە بەر کەمینەکانو ئاماژەی سەرکوتکردنیشیان پیشاندەدان بۆ ئەوەی هەروا بەکێشیانبکەن. ئامانجی ئەو تاکتیکانە ئەوەیە کۆمەڵەی یەزیدیو شەبەکەکان والێبکەن وەك کورد نەژاد بناسرێن، هەروەها مەسیحییەکانیش وابەستەی پلانی حکومەتی کوردی ببن بۆ زامنکردنی سەرکەوتووبوونی کورد لە هەر ریفراندیۆمێکدا دەربارەی ئایندەی ناوچە جێناکۆکییەکان ئەنجامبدرێت. دەسەڵاتدارانی کورد بە سەرفکردنی ملیۆنەها دیناری عیراقی بۆ بیناکردنی سیستمێکی کوردیی پارێزگاریکردن لە کەمینەکان، پیتاککردنی رێکخراوە بەدیلەکانی کۆمەڵگای مەدەنی بۆ کێبڕکێکردنو کەمکردنەوەی دەسەڵاتی ئەو گروپانەی پێشتر دامەزراون زۆربەشیان دژایەتی فەرمانڕەوایی کورد دەکەن، هەوڵیاندا ئەو کۆمەڵە کەمینانە کەمەندکێشی خۆیان بکەن. حکومەتی هەرێمی کوردستان فەندی ئەو میلیشیا تایبەتانە دەکات کە بە رووکەش بۆ پاراستنی کۆمەڵە کەمینەکان لە توندوتیژی دەرەکی دامەزراون، بەڵام لە راستیدا لە خزمەتی چەسپاندنی دەسرۆیشتوویی کورددان. سەرکردایەتی کورد قاسەی هەندێك لە سەرکردەکانی گروپە ئاینییەکانی پڕکردو، پارەی دروستکردنی شوێنی نوێی پەرستشی دا بۆ راکێشانی گروپە ئاینییەکان بەلای خۆیدا.

ئەم سیاسەتە درزەکانی نێوان کۆمەڵەکانی بەرینترکردەوە. زۆرێکیان پێشوازییان لە رژانی پارە کرد – ناوچە جێناکۆکییەکانی نەینەوا یەکێکە لە هەژارترینو نەخوێندەوارترینو پێشنەخراوترین ناوچەکانی عیراق، زۆربەی خزمەتگوزارییە بنەڕەتییەکانیان نیەو دەرفەتی کاریش زۆر کزە، بۆیە لای زۆرێك لە خێزانە هەژارەکانی باکوری عیراق، یارمەتی کورد تاکە پشتیوانیی بەردەستە بۆ خێزانەکان.

لەهەمانکاتدا، دەسەڵاتی کوردی، تاکتیکی دڵڕەقانەشی بەکارهێنا بۆ وەڵامدانەوەی ئەوانەی لەناو ئەو کەمینانەوە تەحەدای کۆنترۆڵی حکومەتی هەرێمی کوردستان دەکەن. هێزەکانی کورد بەزۆری پشتیان بە ترساندنو هەڕەشەکردنو دەستگیرکردنی هەرەمەییو زیندانیکردن بەستووە بۆ بەدەستهێنانی زۆرملێی پشتیوانی کۆمەڵە کەمینەکان بۆ پلانی حکومەتی هەرێمی کوردستان لەمەڕ ناوچە جێناکۆکییەکان. هیومان رایتس ۆچ بینیویەتی کە لە چەند حاڵەتێکی پەرگیردا، هانایان بردۆتە بەر توندوتیژیو ئەشکەنجەدان. بەپێی چەند ئەندامێکی کەمینەکان کە قسەیان بۆ هیومان رایتس ۆچ کردووە، ئەم هەڕەشانە، لەپاڵ پشتیوانی داراییدا، زۆرێك لە کەمینەکانی بە ملکەچی هێشتۆتەوە، بەرپرسانی حکومەتی هەرێمی کوردستانیش لای خۆیانەوە، بە توندی نکوڵییانکرد لەو بەهانانەی دەدرێنە پاڵیانو ئەوان بە بەرپرس لە کردەوەکانی تۆقاندنو توندوتیژی دەدەنێن، گرفتەکە بە تەواویی دەخەنە ئەستۆی گروپە عەرەبە سوننە توندڕەوەکان.

چەند نوێنەرێکی کەمینەکانو بەرپرسە عەرەبەکانیش وتیان دەسەڵاتی کوردی راستەوخۆ تێوەگلاوە یان بەشدارییکردووە لە هێرشە کۆمەڵکوژییەکانی 2008 ی نەینەوادا دژی کەمینەکانو کە لە سێ هەفتەیەکدا نزیکەی

40 مەسیحی کوژران. هیومان رایتس ۆچ هیچ بەڵگەیەکی دەستنەکەوت کە دەسەڵاتدارانی کورد ببەستێتەوە بەو هێرشە دڕندەو دڵتەزێنانەوە. بگرە رەنگە جەلادانی ئەو هێرشانە گروپە عەرەبە سوننە توندڕەوەکان بن، کە لە ئابی 2009 دا هێرشەکانیان زیاترکردو سەرلەنوێ هێرشی بۆمبیی کرایەوە سەر شەبەك‌و یەزیدییەکان.

رەوشی نەینەواو ناوچە جێناکۆکییەکانی تریش لەسەر کۆنترۆڵی کردنی خاك لەسەر لێواری تەقینەوەی ململانێیەکی کراوەیە. بەرپرسانی کورد داوا دەکەن لە رێگای ریفراندیۆمەوە ئەو ناوچانە بخرێنە سەر هەرێمە نیمچە ئۆتۆنۆمەکەی کورد، بەڵام عەرەبە سوننەکان‌و حکومەتی ناوەندی عیراق پێدادەگرن لەسەر کشانەوەی هێزەکانی ئاسایشی کورد لەو ناوچانەی ئەوان بە خاکی عیراقی دادەنێن. زۆربەی سیاسەتمەدارە کوردو عەرەبەکان تەنانەت بیرکردنەوە لە چەمکی بەشکردنی دەسەڵاتی نەینەوا رەتدەکەنەوە. بەڵام دەشتی جێناکۆکی نەینەوا نە بەتەواویی کوردیی‌و نە بەتەواویی عەرەبییە: ناوچەیەکی فرەکەلتورو فرە نەژادو فرە ئاینیشە، پێویستە هەر چارەسەرێك کە بۆ ئایندەی ئەم ناوچەیە دەدۆزرێتەوە، دان بەم هەمەچەشنییەو مافی تاکەکاندا بنێت بۆ ژیانێکی ئاسایش‌و شکۆدار، تا خۆیان ئەو شوناس‌و زمان‌و ئاین‌و کەلتورە هەڵببژێرن کە دەیانەوێت موممارەسەی بکەن.

هیومان رایتس ۆچ داوا لە حکومەتی هەرێمی کوردستان دەکات دەستبکات بە لێکۆڵینەوەی سەربەخۆو نەزیهانە لەگەڵ تاکەکاندا، بە هێزەکانی ئاسایشی کوردیشەوە، کە دەوترێت بەرپرسیارن لە کوشتن‌و لێدان‌و ئەشکەنجەدانی کەمینەکان. هەروەها پێویستە حکومەتی هەرێمی کوردستان دەستگیرکردنی هەڕەمەکی کەمینەکان رابوەستێنێت‌و دەسبەرداری سەرکوتکردنی ئەو رێکخراوە سیاسییانەو رێکخراوەکانی کۆمەڵگای مەدەنیش ببێت کە دژی سیاسەتی کوردن لە ناوچە جێناکۆکییەکاندا. حکومەتی عیراقیش لە هەموو ئاستەکاندا بە ئیدارەی هەرێمی‌و ناوخۆشەوە، پارێزگاری لە کەمینەکان بکات، پێوستە حکومەتی ناوەندی لێکۆڵینەوەیەکی سەربەخۆ بخاتە گەڕ بۆ زانینی بەرپرسیارانی هەڵمەتە دڵتەزێنەکانی کوشتن کە 40 کوژراوی مەسیحی کلدۆ – ئاسوری و 12.000 ئاوارەی لەدوای خۆیەوە جێهێشت. پێوستە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاش فشار بخاتە سەر حکومەتی هەرێمی کوردستان‌و حکومەتی عیراق بۆ لێکۆڵینەوە لەو پێشێلکارییانەی مافی مرۆڤی کەمینەکان کە دەدرێنە پاڵ بەرپرسە کوردو عەرەبەکان.

بەرنامەی کار

راپۆرتەکە لەسەر بناغەی مەئموریەتێکی سێ هەفتەیی گەڕان بەدوای راستییەکاندا لە شارەکانی باکوری عیراق، هەولێر، سلێمانی، هەروەها شارۆچکە یان گوندەکانی قەرەتەپە، تەل ئەسقف، ئەلقوش، بەعشیقە، هەروەها بەرتەڵە، لە شوباتی 2009 دا ئەنجامدراوە بۆ لێکۆڵینەوە لە پێشێلکارییەکان دژی گروپە کەمینەکان لە ناوچە جێناکۆکیەکانی دەشتی نەینەوا. هیومان رایتس ۆچ لەبەر هۆی ئەمنی نەچووە شارەکانی موسڵ یان شەنگار.

هیومان رایتس ۆچ دیمانەی 57 ژن‌و پیاوی کۆمەڵەکانی کلدۆ – ئاسوری، یەزیدی، شەبەکی کرد، هەم بە تەنهاو هەم بە گروپیش. دیمانەکان بە زۆری بە زمانی عەرەبی بوون، لەگەڵ وەرگێڕێکدا، ئەو کەسانەی بۆ دیمانە دەستنیشانکران بە زۆری بە یارمەتی رێکخراوە ناحکومییە عیراقی‌و نێودەوڵەتییەکان بووە، ئەوانەی خزمەتی گروپە کەمینەکان دەکەن. زیاد لەوەش، هیومان رایتس ۆچ دیمانەی تەلەفونیشی کردووەو راوێژی دەربارەی ئەو بەڵگەنامە رەسمییانە کردووە کە نوێنەرانی کەمینەکان خستویانەتە روو. هەموو دیمانەکراوەکان لە مەبەستی دیمانەکە، مۆرکی خۆبەخشانەی، ئەو رێگایانەی کە لێیانەوە داتاکان کۆدەکرێنەوەو بەکاردەهێنرێن ئاگادارکراونەتەوەو رەزامەندی

زارەکیشیان لێوەرگیراوە. هەندێك لە ناوەکانو ئەو زانیارییانەش کە دەبنە هۆی ناسینەوەی زۆرێکیان لەبەر مەسەلەی ئاسایشی شەخسییان ئاشکرا نەکراون.

راپۆرتەکە پشتی بە چەند کۆبونەوەیەکیش بەستووە لە هەولێر لەگەڵ گەورە بەرپرسانی کورد، وەك خەسرەو گۆران، جێگری پێشووی پارێزگاری نەینەوا، کەریم شەنگاری وەزیری ناوخۆی حکومەتی هەرێمی کوردستان، عەدنان موفتی سەرۆکی پەرلەمانی کوردستان، یوسف محەمەد عەزیز، وەزیری مافی مرۆڤی حکومەتی هەرێمی کوردستان، محەمەد ئیحسان وەزیری کاروباری ناوچەکانی دەرەوەو نوێنەری هەرێمی کوردستان لە کۆمیتەی جێبەجێکردنی مادەی 140، هەروەها سەعدی ئەحمەد پیرە، سەرۆکی پەیوەندییە گشتییەکانی یەکێتی نیشتمانی کوردستان. ئەو کۆبونەوانە دەرفەتیان بۆ حکومەتی هەرێمی کوردستان رەخساند وەڵامی دەرەنجامە سەرەتاییەکانی هیومان رایتس وۆچ بداتەوەو تێڕوانینەکانیان لە راپۆرتەکەدا تۆمارکراون. هیومان رایتس وۆچ دیمانەی ئەندامانی ئەنجومەنی هەڵبژێردراوی نەینەوا، قوسەی عەباسو خودێدە خەلیفە عیدوشی کرد کە لە هەڵبژاردنی 2009 ی پارێزگادا کورسییەکانی کۆتای کەمینەی شەبەكو یەزیدییەکانیان بردۆتەوە.

I. پێوەرە یاساییە پەیوەندیدارەکان

ستاندارده نێودەوڵەتییەکانی پاراستنی مافەکانی کەمینەکان

لە ساڵی 1932 دا عیراق لە میانی سەربەخۆبوونو پەیوەندیکردنی بە کۆمەڵی گەلانەوە، رایگەیاند کە مافی کەمینەکان دەپارێزێت – کە یەکەمین دەوڵەتی نائەوروپییە ئەوە رابگەیەنێت. لەگەڵ پێکهێنانی نەتەوە یەکگرتووەکاندا دوابەدوای یەکەمین جەنگی جیهان، کۆمەڵی نێودەوڵەتی دانی نا بە لاوازیی کەمینەکان لە سەرانسەری جیهانداو پێشێلکارییەکانی مافی مرۆڤدا. لە کانونی یەکەمی 1948 دا ئەنجومەنی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان پەیماننامەی رێگەگرتنو سزادانی تاوانی جینۆسایدی پەسەند کرد[1]. پەیمانەکە هی تریشی بەدوادا هات بۆ چەسپاندنی تۆکمەی مافەکانی کەمینەکان لە یاسای نێودەوڵەتیدا. لە ساڵی 1971 دا، عیراق لە یەکەمینی ئەو دەوڵەتانە بوو کە پەیمانی نێودەوڵەتی مافە مەدەنیو سیاسییەکانی پەسەندکرد[2]. مادەی 26 ی پەیمانەکە جیاکاریی بەرمەبنای رەچەڵەك، ئایین، زمان، قەدەغە دەکات، هەروەها مادەی ژمارە 27 بەشێوەیەکی تایبەتی تەرخانە بۆ مافەکانی کەمینەکان: "لەو دەوڵەتانەدا کە کەمینەی نەژادی، ئاینی، یان زمانەوانی هەن، نابێت ئەو کەسانەی سەر بەو کەمینانەن لە مافی ئەوە بێبەریی بکرێن، کە لە کۆمەڵو لەگەڵ ئەندامانی دیکەی گروپەکانیاندا، کەلتوری خۆیان بەکاربهێنن، مومارەسەی ئایینی تایبەتی خۆیان بکەن، یان زمانی خۆیان بەکاربهێنن."

عیراق ئەرکی ئەوەی لەسەر شانە کاربکات بۆ پاراستنی مافەکانی کەمینەکان لەتوێی پەیمانە بەرچاوەکانی دیکەی یوئێنەوە، وەك پەیماننامەی نێودەوڵەتی دەربارەی نەهێشتنی هەموو فۆرمەکانی جیاکاری رەچەڵەك[3] و پەیماننامەی مافەکانی منداڵ[4]. ئەمەی دواییان بەشێوەیەکی تایبەتی پێویستی بە فێرکردنی منداڵە بۆ ئەوەی بتوانرێت بەرەو گەشەپێدانی ...شوناسی کەلتوریی، زمانو بەهاکانی خۆی ئاڕاستەبکرێت" منداڵی کەمینەی ئاینی مافی ئەوەی پێبدرێت "سود لە کەلتورەکەی خۆی وەربگرێتو [هەروەها] ئاینی خۆی ئاشکرابکاتو مومارەسەی بکات"[5].

لەپاڵ ئەوەشدا، ئەنجومەنی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان چەند راگەیاندنێکی بەرێخستووە کە بە باشترین شێوە پیادەکارییەکانی ستانداردەکانی مافەکانی مرۆڤ بۆ پاراستنی کەمینەکان رووندەکەنەوە. لە راگەیاندنی ئەنجومەنی

---

[1] پەیمانی جینۆساید بە بڕیاری ئەنجومەنی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان لە 9 کانونی یەکەمدا پەسەندکراو لە 12 ی کانونی دووهەمی 1951 دا کەوتە بواری جێبەجێکردنەوە.

[2] پەیمانی نێودەوڵەتی تایبەت بە مافە مەدەنیو سیاسییەکان لە 16 ی کانونی یەکەمی 1966 دا پەسەندکرا.
GA. Res. 2200A (XXI), 21 U.N. GAOR Supp. (No. 16) at 52, U.N. Doc. A/6316 (1966), 999 U.N.T.S. 171 لە 23 ی ئاداری 1976 دا خرایە بواری جێبەجێکردنەوەوە عیراقیش لە 25 ی کانونی دووهەمی 1971 پەسەندی کردووە.

[3] پەیمانی نێودەوڵەتی بۆ نەهێشتنی هەموو جۆرەکانی جیاکاری نەژادی، لە 21 ی کانونی یەکەمی 1965 دا پەسەندکرا.
G.A. Res. 2106 (xx), annex, 20, U.N. GAOR Supp. (No. 14) at 47, U.N. Doc. A/6014 (1966), 660 U.N.T.S. 195, لە 4 ی کانونی دووهەمی 1969 دا خرایە بواری جێبەجێکردنەوە، عیراقیش لە 14 ی کانونی دووهەمی 1970 دا پەسەندی کردووە.

[4] پەیمانی مافەکانی منداڵ لە 20 ی تشرینی دووهەمی 1989 پەسەندکرا.
(G.A. Res. 44/25, annex, 44 U.N. GAOR Supp. (No. 49) at 167 U.N. Doc. A/44/49 (1989 لە 2 ی ئەیلولی 1980 دا خرایە بواری جێبەجێکردنەوەو عیراقیش لە 15 ی حوزەیرانی 1994 دا پەسەندی کردووە.

[5] سەرچاوەی پێشوو، مادەی 29 و 30.

گشتی نەتەوە یەكگرتووەكاندا دەربارەی بنەبڕكردنی هەموو شێوەكانی هەڵنەكردنو جیاكاریی بەرمەبنای ئایین یان باوەڕ (1981)، "ئازادی ئایندرابوون... هەروەها ئازادی ... ئاشكراكردنی ئایین یان باوەڕەكەی لە پەرستش، دابو دەستورەكان، پیادەكردنو فێركردندا" پارێزراوە هەروەها "ناچاركردنێك كە ببێتە هۆی نەهێشتنی ئازادییەكەی" قەدەغەكراوە[6]. بەشێوەیەكی تایبەتیتریش، كۆبونەوە بۆ پەرستش، دابو دەستورەكان، پشووە ئاینییەكان، دروستكردنو پاراستنی بیناكانی پەرستش، بەدەستهێنانی كەلوپەلی بەكارهێنراو لە سروتە ئاینییەكاندا، فێركردنە ئاینییەكانو دیاریكردنی سەركردە ئاینییەكانو پیتاك كۆكردنەوە بۆ ئایین، هەروەها پەیوەندیگرتن لەگەڵ هاوئاینەكاندا، هەموویان چەند چالاكیگەلێكن دەچنە چوارچێوەی پاراستنی ئازادیی ئایینەوە[7]. بەپێی راگەیاندنەكەی ئەنجومەنی گشتی نەتەوە یەكگرتووەكان دەربارەی مافەكانی ئەو تاكانەی سەر بە كەمینە نەتەوەیی یان نەژادی، ئاینی یاخود زمانەوانیین (1993)، دەوڵەتەكان ناچارن كەمینەكان بپارێزن بە "گرتنەبەری رێوشوێنەكانی خولْقاندنی رەوشی پەسەند بۆ ئەوەی كەسەكانی سەر بە كەمینەكان بتوانن گوزارشت لە خاسیەتەكانیان بكەنو پەرەبدەن بە كەلتوریان، زمانیان، ئاینیان، دابونەریتەكانیان."[8] راگەیاندنەكە ئەوەش دەڵێت كە پێویستە دەوڵەتەكان شوناسی كەمینەكان لەناو هەرێمەكانی خۆیاندا بپارێزن بەوەی هانی "رەوشەكانی پێشحستنی ئەو شوناسە" بدەن، هەروەها رێو شوێنەكانی رەخساندنی بوار بۆ ئەندامانی كەمینەكان تا "بەتەواوەتی بەشداریی لە گەشانەوەی ئابوریو پێشخستنی وڵاتەكەیاندا بكەن."[9] دەڵێت كەمینەكان مافی ئەوەیان هەیە دامەزراوەی خۆیان دابمەزرێننو ئاگادارییان بكەن. هەروەها كەمینەكان "مافی ئەوەیان هەیە چالاكانە لە بڕیاردانەدا لەسەر ئاستی نیشتمانی، ئەگەر پێویستیشی كرد، لەسەر ئاستی هەرێمایەتی دەربارەی كەمینە، بەشداریی بكەن."[10].

پاراستنی مافی كەمینەكان لەوەش زیاتر لە یاسای نێودەوڵەتیدا ئاوێتەكراوە، ئەویش لە توێی ئامڕازە هەرێمییەكانەوە، وەك چوارچێوەی پەیمانی ئەنجومەنی ئەوروپایی بۆ پاراستنی كەمینە نەتەوەییەكانو بڕیارنامەی ئەوروپایی بۆ زمانی كەمینەكان، هەروەها بڕیارنامەی عەرەبی دەربارەی مافەكانی مرۆڤ[11]. بڕیارنامەی عەرەب لە لایەنی ئەنجومەنی كۆمكاری دەوڵەتە عەرەبییەكانەوە لە 2004 دا پەسەندكراوە، دەڵێت كە "نابێت كەمینەكان بێبەرییبكرێن لە مافەكانیان بۆ خەریكبوونی كەلتورەكانیان یان شوێنكەوتنی دابودەستورەكانی ئایینەكانیان."[12] زیاد لەوەش بڕیارنامەكە نكولیكردن لە مافەكانی تاكەكان بەهۆی رەچەڵەك، رەنگ، رەگەز، ئایین، بۆچوونی سیاسی،

---

[6] جارنامەی نەهێشتنی هەموو شێوەكانی نالێبوردەییء جیاجاری بەرمەبنای ئایین یان باوەڕ،
G.A. res. 36/55, 36 U.N. GAOR Supp. (No. 51) at 171, U.N. Doc. A/36/684 (1981)، مادەی 1.

[7] سەرچاوەی پێشوو، مادەی 6.

[8] جاڕنامەی مافەكانی تاكەكانی سەر بە كەمینە نەتەوەیی یان نەژادا، ئاینی یان زمانی،
G.A. res. 47/135, annex, 47 U.N. GAOR Supp. (No. 49) at 210, U.N. Doc. A/47/49 (1993), art. 4. مادەی 4.

[9] سەرچاوەی پێشوو، مادەی 1 و 5.

[10] سەرچاوەی پێشوو، مادەی 2.

[11] پەیماننامەی چوارچێوەی كار بۆ پاراستنی كەمینە نیشتمانییەكان، لە 1 ی شوباتی 1995 دا پەسەندكرا لە 1 ی شوباتی 1998 دا خرایە بواری جێبەجێكردنەوە، پەیمانی ئەوروپی بۆ زمانە هەرێمییەكان یان كەمینەكان، لە 11 ی مایسی 1992 دا پەسەندكرا و لە 3 ی كانونی دووهەمی 1998 دا خرایە بواری جێبەجێكردنەوە، پەیمانی عەرەبی هەمواركراو دەربارەی مافەكانی مرۆڤ، 22 ی مایسی 2004، لە 12 Int'l Hum. Rts. Rep. 893 (2005) چاپكرایەوە.

[12] پەیمانی عەرەبی، مادەی 25.

ڕەگوریشەی کۆمەڵایەتیو نەتەوەیی، موڵکایەتی، لە دایکبوون یان هەر ڕەوشێکی تر و هەر جیاکارییەك لە نێوان پیاوانو ژناندا قەدەغە دەکات."[13] عیراقیش یەکێکە لە ئەندامە دامەزرێنەرەکانی کۆمکاری دەوڵەتە عەرەبییەکان.

ستانداردە نیشتمانییەکانی پاراستنی مافی کەمینەکان

دەستوری عیراق کە لە تشرینی یەکەمی 2005 دا پەسەندکرا، چەندین کۆتـو پێوەندی جیاجیای داناوە کە گەرەنتی مافی کەمینەکان دەکەن. دەستورەکە بەشێوەیەکی تایبەتی "گەرەنتی تەواوی مافە ئاینییەکانی وەك باوەڕو وەك مومارەسەکردنیش بۆ هەموو تاکەکانی مەسیحییەکان، یەزیدییەکانو سابیئە مەندائیەکان."[14] کردووە. مادەی 3 بە ڕاشکاوی دان بەوەدا دەنێت کە عیراق وڵاتێکی فرەنەتەوە، فرە ئایینو فرە تایفەیە[15]. مادەی 4 گەرەنتی مافی خوێندنی منداڵان بە زمانی دایکی خۆیان دەکات (وەك تورکمان، سریان، ئەرمەنەکان)[16]. بەپێی مادەی 14 هەموو عیراقییەکان "لەبەردەمی یاسادا یەکسانن بێ جیاکاری بەرمەبنای ڕەگەز، ڕەچەڵەك، نەژاد، نەتەوە، بنەچە، ڕەنگ، ئایین، تایفە، باوەڕ یان ڕاوبۆچوون، یاخود ڕەوشی ئابوریو کۆمەڵایەتی."[17]

دەستوری عیراقو ناوچە جێناکۆکییەکان

دەستور باس لەوە دەکات کە پێویستە یاسای نیشتمانی "گەرەنتی هەموو مافە ئیداری، سیاسی، کەلتورەو پەروەردەییەکانی نەتەوە جیاجیاکانی وەك تورکمان، کلدان، ئاسورییەکانو پێکهاتەکانی تریش بکات."[18]

دەستور زمانی مادەی 58 ی یاسای بەڕێوەبردنی کاتی وەردەگرێت، کە ئەو هەنگاوانە دیاریدەکات کە پێویستە حکومەت بیانگرێتە بەر بۆ "ڕاستکردنەوەی ئەو نادادپەروەرییەی بەهۆی کردەوەکانی ڕژێمی پێشووەوە ڕوویانداوە بۆ گۆڕینی خاسیەتی دیمۆگرافی چەند ناوچەیەکی دیاریکراو، بە کەرکوکیشەوە، ئەویش بە ڕاگوێزانو دەرکردنی تاکەکان لە شوێنی نیشتەجێی خۆیان، ناچارکردنیان بۆ ئەوەی ڕەوبکەن بۆ دەرەوەی ناوچەکە، نیشتەجێکردنی تاکەکان لە شوێنی نامۆ بەخۆیان، بێبەریکردنی دانیشتوان لە کارکردن، هەروەها ڕاستکردنەوەی نەتەوەکانیان." ئێستا ئەم هەنگاوانە لە مادەی 140 ی دەستوردا تۆمارکراونو ئەم هەنگاوانەی خوارەوە لەخۆ دەگرێت:[19]

- دانیشتوانی دوورخراوەو ڕاگوێزراو بگەڕێنرێنەوە بۆ شوێنەکانی خۆیانو موڵکاکانیان بۆ بگەڕێنرێتەوە، لە هەرشوێنێك ئەمە قابیلی جێبەجێکردن نەبوو، بەشێوەیەکی دادپەروەرانە قەرەبوبکرێنەوە،[20]

---

[13] سەرچاوەی پێشوو، مادەی 2,

[14] دەستوری کۆماری عیراق، 2005، مادەی 2(2). شوناسی مەسیحییە کلدۆ – ئاسورییەکانو یەزیدییەکانو هەروەها شەبەکەکانیش، لە بەشی دووهەمدا ڕوونکراوەتەوە. سابیئە مەندائیەکان، یۆحەنای ئاوشۆرکەر بە پەیامبەری سەرەکی خۆیان دادەنێنو سەر بە یەکێك لە دێرینترین ئایینە گنوسییەکانی جیهان دادەنرێت، دەگەڕێتەوە بۆ شارستانێتی میزۆپۆتامیا.

[15] سەرچاوەی پێشوو.

[16] سەرچاوەی پێشوو.

[17] سەرچاوەی پێشوو.

[18] سەرچاوەی پێشوو. مادەی 125.

[19] سەرچاوەی پێشوو. مادەی 140، یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عیراق لە ماوەی گوێزانەوەدا، ئاداری 2004، مادەی 58.

[20] یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عیراق لە ماوەی گوێزانەوەدا، مادەی 58(أ)(1).

- زیادکردنی دەرفەتی کاربۆ ئەو کەسانەی پێشتر لە دامەزراندن یان هەر شێوەیەکی دیکەی پشتیوانیکردن بێبەریکرابوون بۆ ئەوەی ناچاربکرێن بەرەو دەرەوەی ناوچەکانیان رەوبکەن،[21]
- پووچەڵکردنەوەی هەموو ئەو بڕیارانەی پەیوەندییان بە "راستکردنەوەی نەتەوە"وە هەیەو رەخساندنی بوار بۆ ئەو کەسانەی زیانیان لێکەوتووە تا مافی پێوەستیی نەژادیی خۆیان بەشێوەیەکی ئازادانەو بێ ناچارکردنو زۆرلێکردن دیاری بکەن[22]
- دامەزراندنی داوەری بێلایەن بۆ ئەوەی چەند راسپاردەیەك دەربارەی سنورە ئیدارییەکان پێشکەشبکات کە لە لایەنی رژێمی رابردووەوە دەسکارییان کراوە،[23] هەروەها
- ئەنجامدانی سەرژمێرییەکی شەفافو نەزیهانەو بەدواشیدا ریفراندیۆمێك لە کەرکوکو ناوچە جێناکۆکییەکانی تریش بکات "بۆ زانینی ئیرادەی دانیشتوانەکانیان" لە بەروارێکدا کە لە 31ی کانونی یەکەمی 2007 دوانەکەوێت[24] (وەك لە بەشی 2 دا باسکراوە، ئەو ریفراندیۆمەی ئاماژەی بۆ کراوە تا ئێستا ئەنجامنەدراوە.)

---

[21] یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عیراق لە ماوەی گوێزانەوەدا، مادەی 58(أ)(3).

[22] یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عیراق لە ماوەی گوێزانەوەدا، مادەی 58(أ)(4). سیاسەتی بە عەرەبکردنی حکومەتەکەی سەدام حسێن، کە هەتا نیسانی 2003 بەردەوامیی هەبوو، گەلێك کوردو غەیرە عەرەبەکانی تری لە چەند بەشێکی باکوری عیراق ناچارکرد شوناسی نەژادیی راگەیەندراوی خۆیان بگۆڕن (بەشێوەیەکی باو پێیوتراوە "راستکردنەوەی نەتەوە") بۆ عەرەب بەپێچەوانەوە دووچاری راگوێزران لەماڵەکانیان دەبوون. بڕوانە بەشی دووەم.

[23] یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عیراق لە ماوەی گوێزانەوەدا، مادەی 58(ب)

[24] "ئاساییکردنەوە" بە لابردنی نیشتەجێ عەرەبەکانو گەڕانەوەی ئەو کوردانەی لە لایەن رژێمی پێشووەوە وەك بەشێك لە سیاسەتی بەعەرەبکردن دەرکرابوون. دەستور، مادەی 140(2).

II. پێشینە

ویلایەتی نەینەوا کە چەندین سەدەیە عەرەب، کورد، ئاسوری، یەزیدیو شەبەکی لێدەژی، مۆزایکێکی دەستەجەمی پێکهێناوە. ژمارەیەکی زۆری پەرستگا دێرینەکان، کەنیسەکان، مزگەوتەکان لە نزیکی یەکترییەوە لە گوندە دراوسێکانی دەشتەکانی باکورو خۆرەڵاتی موسڵ گەواهی فرەیی و دەوڵەمەندی نەژادیو ئاینیی ویلایەتەکەیە.

تێبینییەك دەربارەی شوناسەکان[25] نزیکەی دوو لەسەر سێی مەسیحییەکانی عیراق کلدانیین (پێڕەوی خۆرەڵاتی کەنیسەی کاسۆلیك) هەروەها نزیکەی سێیەکێشیان ئاسورین (کەنیسەی خۆرەڵات)[26] کلدانییەکان لە ئەنجامی زنجیرەیەکی دوورو درێژی ململانێ لە کەنیسەی ئاسوری جیابوونەوە[27]. کلدۆ- ئاسورییەکانیش لە نەوەی دانیشتوانی میزۆپۆتامیان، خەڵکانی پیشەسازو وەرزێری سەربەخۆن. یەزیدییەکان خاوەنی ئاینێکی تەمەن 4000 ساڵەن کە لە دەوری مەلەك تاوس کۆبونەتەوە. بەشی زۆری یەزیدییەکان پاڵەو جوتیاری نەدارو شوانن کە کۆمەڵێکی مەیلەوداخراویان هەیە. لە مێژوودا بەهۆی بیروباوەڕەکەیانەوە دووچاری چەوساندنەوەیەکی زۆر بوون، لەبەرئەوەی بە هەڵە بە شەیتانپەرست لەقەڵەمدراون. شەبەکەکان کەمینەیەکی نەژادیو کەلتوریین لە موسڵو چەند گوندێکی خۆرەڵاتی شارەکە لە نەینەوا دەژین. زمانەکەیان تێکەڵەیەکە لە زمانی تورکی، فارسی، کوردیو عەرەبی. نزیکەی 75% ی گروپەکە شیعەنو باقییەکەشیان سوننەن. لە سەرەتای سەدەی شازدەهەمەوە شەبەکەکان لە عیراق نیشتەجێن، ئیمڕۆ بەشی زۆریان جوتیارن. لە ساڵی 1952 ەوە وەك گروپێکی نەژادی عیراق ناسراون.

بەعەرەبکردن

لە 1930 یەکان بەدواوەو بەشێوەیەکی تایبەتی لە حەفتاکانو هەشتاکانو نەوەدەکاندا، حکومەتە ناوەندییەکانی بەغدا هەوڵیانداوە پێکهاتەی نەژادی باکوری عیراق بگۆڕن بە وەدەرنانی سەدان هەزار کوردو کەمینە نەژادییەکانی تر لە

[25] کریس چاپمانو پێرتی تانیجا، تمیمی نێودەوڵەتی مافەکانی کەمینەکان "پەنابەرێتی نادڵنیا، گەڕانەوەی مەترسیدار: کەمینە ریشەکێشکراوەکانی عیراق" 24 ی ئەیلولی 2009،
http://www.minorityrights.org/8132/reports/uncertain-refuge-dangerous-return-iraqs-uprooted-minorities.html (بەرواری سەردان، 25 ی ئەیلولی 2009)، تیمی نێودەوڵەتی مافەکانی کەمینەکان "رێنمای جیهانیی کەمینەکانو گەلە رەسەنەکان – تێڕوانینێك لە عیراق،" نیسانی 2008 http://www.minorityrights.org/5726/iraq/iraq-overview.html (بەرواری سەردان 22 ی ئەیلولی 2009.) وەزارەتی دەرەوەی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا "راپۆرتی نێودەوڵەتی ئازادی ئاینی، 2008،" http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2008/108483.htm (بەرواری سەردان 22 ی ئەیلولی 2009).

[26] بەشی زۆری باقی مەسیحییەکانی عیراق سریانین (ئارسۆدۆکسی خۆرەڵات)، کەنیسەی رەوسلیی ئەرمەنی یان ئەرمەنی کاسۆلیك، ئەنگلیکانی، یان باوەڕە پرۆتستانتییەکان.

[27] وەزارەتی دەرەوەی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا "راپۆرتی نێودەوڵەتی ئازادی ئایینی، 2008،" http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2008/108483.htm. شوناسی مەسیحییەکان لە عیراق تا رادەیەك ناروونە، نەنانەت ئەندامانی یەك خێزانیش خۆیان بردەوە سەر لقە جیاجیاکان.

ماڵەکانیانو و ناوچەکانیان بەو عەرەبانە پڕکردەوە کە لە ناوەڕاستو باشوری عیراقەوە دەهێنران.[28] سیاسەتی حکومەت بە بە عەرەبکردن ناسراوە (تەعریب) لە نیوەی دووهەمی 1970 کانەوە توندتر کراوە بە مەبەستی کەمکردنەوەی دانیشتوانی کەمینەکان کە دەسەڵات گومانی لە دڵسۆزییان هەبوو لەو ناوچە ستراتیجییەدا. حکومەت وەڵامی یاخیبوونی کوردی بە ئەنجامدانی هەڵمەتێکی چڕ بۆ گۆڕینی پێکهاتەی دیموگرافی باکوری عیراق، دایەوە، بە تایبەتی ناوچەکانی سەر سنوری تورکیاو ئێران (بڕوانە نەخشەکە). حکومەت هێزی سەربازی و تۆقاندنی وەك میتۆدی بنچینەیی بەکارهێنا: ئەو سیاسەتانە هەموو ئەو گوندە غەیرە عەرەبانەی چۆڵ کردو بە شۆفڵ هەموویان تەختکران. لە کۆتایی 1970کاندا حکومەتی عیراق بە زۆرملێ لانیکەم چارەکە ملیۆنێك کوردو غەیرە عەرەبەکانی راگوێزابوو.

حکومەت بەردەوامییدا بە کردەوەی دەرکردنی بێبەزەییانەو سیمایەکی یاساییشی پێدان بۆ ئەوەی ئاوارەکردنەکە بچەسپێنێت. سەرەتا حکومەت بەڵگەنامەکانی موڵکایەتی ئەو ئاوارە غەیرە عەرەبانەی پووچەڵکردەوە، بە زۆرییش بەشێوەیەکی رووکەشییانەو بێ قەرەبووکردنەوە ئەوکارەی کرد. حکومەت زەوییە کشتوکاڵییەکانی خۆماڵی کردەوەو کردنی بە موڵکی دەوڵەتی عیراق. پاشان هەڵمەتێکی بەرفراوانی بەرپاکرد بۆ نیشتەجێکردنەوەی غەیرە عەرەبەکان لەگەڵ جوتیارە عەرەبەکاندا لە شوێنەکانی دیکەی عیراق، بەوەش پرۆسەی بەعەرەبکردنەکەی تەواوکرد. دۆزینەوەی خەڵکیش بۆ نیشتەجێکردنیان لە جێگاکانی ئەوان کارێکی زەحمەت نەبوو: باشوری خۆراوای موسڵ بیابانی فراوانی جزیرەیەو زێدی سەدان هەزار کۆچەریی عەرەبی سوننەی خێڵەکییە، کە بەشێوەیەکی بەرفراوان پشتیوانییان لە حکومەت کردووە. خەڵکە خێڵەکییەکەی جزیرە دەمیان چەورکرا بە زەوی ئاودێریی ئازادو لە لایەنی شێخەکانیانەوە هاندرانو ئەوانیش شوێنە سەختەکانی ژیانی خۆیان لە بیابان جێهێشتو بە کۆمەڵ گوێزایانەوە بۆ باکور. گەرچی ئەو خاکە بە موڵکی حکومەت راگەیەندرابوو، بەڵام بە گرێبەستی ساڵانە رادەستی عەرەبە جوتیارە نوێیەکان کرانو بە تەنها هەر بۆ ئەوان ئەم کارە کرا.

هەڵمەتی ئەنفال

لەکۆتایی ساڵانی 1980، لە دەوروبەری کۆتایی شەڕی هەشتساڵە لەگەڵ ئێران، هێزەکانی عیراق هەڵمەتە بەدناوەکەی ئەنفالیان دژی یاخییە کوردەکان بەرپاکرد – ئەمە هەڵمەتێك بوو کە گەیشتە ئاستی جینۆسایدکردن[29]. لە هەڵمەتەکەدا بۆردومانکردنی ئاسمانی، هێرشی زەمینی، وێرانکردنی گوندەکان، راگوێزانی بەکۆمەڵ، هەروەها چەکی کیمیاوی بەکارهێنران. ئەنجامی ئەنفال بریتیبوو لە بێسەروشوێنبوونی نزیکەی 100,000 کورد. لە دوای رمانی حکومەتی پێشووەوە، لە ناوچەی جیاجیای عیراقدا، تەرمی زۆرێك لەوانە لە گۆڕی بەکۆمەڵدا دۆزرانەوە. کردەوەی ئەنفال کە لە ئەیلولی 1988 دا راگەیەندرا، کوردستانی عیراقی وێران کرد. رێژەیەکی گەورەی دانیشتوانەکەی ئاوارەکران، ئەمانەو ئەوانەش کە رزگاریان ببوو بواریان پێنەدرا بگەڕێنەوە بۆ گوندە وێرانکراوەکانیان.

---

28 زانیارییەکانی ئەم بەشە تا رادەیەکی زۆر لە زنجیرەیەك راپۆرتەوە کورتکراونەتەوە کە هیومان رایتس وۆچ بەرهەمی هێناون دەربارەی نەهامەتی کەمینەکان لە باکوری عیراق, بڕوانە: هیومان رایتس وۆض، داواكارییةكان لة ململانێدا: راستکردنةوةی شوێنةوارةكانی ئاكتاوی نةذادی لة باکوری عیراق، بةرطی 16، ذمارة 4(E) ئابي 2004 http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/iraq0804.pdf; . هیومان رایتس وۆض عیراق - راطوێزانی زۆرةملێي كةمینة نةذادییةكان، بةرطی 15، ذمارةی 3 (E) ئاداری 2003، .http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/Kirkuk0303 هةروةها جینۆساید لة عیراق: هةڵمةتی ئةنفال دذی كورد (نیۆرك: هیومان رایتس وۆض، 1993) .http://www.hrw.org/legacy/reports/1993/iraqanfal/

[29] ئەنفال (دەسکەوتی شەڕ) لە سورەتی هەشتەمی قورئانەوە خواستراوەتەوە، کە بە رەسمی ناوێك بوو لە لایەنی حکومەتەوە بەکارهات بۆ زنجیرەیەك کردەوەی سەربازی لە 23 ی شوباتەوە تا 6 ی ئەیلولی 1988 یان خایاند.

دوای ڕاگەیاندنی لێبوردن، هەندێك لە ئەندامانی کەمینەکان کە لەگەڵ کورددا هەڵاتبوون، خۆیان تەسلیمی هێزەکانی عیراق کردو بێسەروشوێن کران –ئەگەری ئەوە هەیە ڕووبەڕووی هەمان چارەنوس بووبنەوە کە ئەوانەی لە ئەنفالدا دەستگیرکران بەسەریان هاتو ڕەوانەی ناوچە دووردەدەستەکانی بیابان کران، کۆمەڵکوژ کرانو خرانە گۆڕی بەکۆمەڵەوە[30]. بەرپرسانی عیراق ئەوانەیان بە خائین داناو بە "خراپتر لە کورد" لەقەڵەمیاندان – نەك تەنها لەبەرئەوەی وەك کورد ڕەفتاریان کرد، بەڵکو لەبەرئەوەش کە بە هەوڵەکانی حکومەت بۆ تۆمارکردنی نەژادی ئەوان وەك "عەرەب، ڕازی نەبوون"[31].

*بەردەوامبوونی بەعەرەبکردن دوای **1991** یش بە "ڕاستکردنەوەی" نەتەوەشەوە*

ئەوکاتەو لە کۆتایی یەکەمین جەنگی کەنداوەوە لە 1991 دا زۆرینەی ناوچە کوردییەکانی باکوری عیراق لە دەرەوەی کۆنترۆڵی بەغدادا بوون. بە عەرەبکردن لە باشوری ئەو هێڵە نافەرمییەوە بەردەوامبوو کە بە هێڵی سەوز ناسرابوو: لە ماوەی 1990 ەکاندا، حکومەتی عیراق نزیکەی 12,000 کەسی لە کەرکوكو ناوچەکانی تری ژێر کۆنترۆڵی حکومەتەکەی وەدەرنا. ئەم سیاسەتە هات ڕووخانی ڕژێمەکەی سەدام حسێن لە نیسانی 2003 دا برەوی هەبوو.

یەکێکی تر لە پایەکانی بەعەرەبکردن سیاسەتەکەی حیزبی بەعس بوو، کە بەفەرمی لە 1997 دا ڕاگەیەندرا. لەو سیاسەتەدا حکومەت فشاری خستە سەر کوردو غەیرە عەرەبەکانی ناوچەکانی ژێر کۆنترۆڵی حکومەت وەك کەرکوك، خانەقین، مەخمور، شەنگار، دوزخورماتو، هەروەها چەند ناوچەیەکی تریش بۆ "ڕاستکردنەوە"ی نەتەوەکانیانو تۆمارکردنیان بە "عەرەب" لەو فۆرمانەدا کە لە لایەن حکومەتەوە بەسەریاندا دابەشکراو بە فۆرمی ڕاستکردنەوەی نەتەوە ناسرابوون. حکومەتی عیراق ئەوەشی ڕەتکردەوە کە لەدایکبوانی نوێی کورد یان غەیرە عەرەبەکان ناوی نەژادییانەی خۆیانیان لێبنرێت[32]. ئەوانەی نەتەوەی خۆیان "ڕاستکردەوە" ناچارکران دەستبەدەنە چالاکی دڵسۆزانە بۆ ڕژێم وەك خۆبەخشین بە هێزە نیمچە سەربازییەکان. حکومەت بە ئاسانی فەرمانی ڕاگوێزرانی بۆ ئەو خێزانانە دەرکرد کە ملیان نەدەدا بۆ داواکانی، دوای لێکردن ماڵەکانیان چۆڵ بکەنو ڕووبکەنە ئەو ناوچانەی لەژێر کۆنترۆڵی کورددا بوون.

میراتی بەردەوامی ئاوارەبوون

خێزانە دەرکراوەکانی سیاسەتی بە عەرەبکردنو هەڵمەتی ئەنفالو کردەوەکانی دیکەی توندوتیژی کە بەزۆریی لەناو کەمپە زۆر قەرەباڵەغەکاندا لەو ناوچانەی دەکەونە هەرێمی کوردستانی ئێستاوە، سەرەنجامیان بە هەژارییو نەدارییەکی سەخت دەگەیشت. نەهامەتی خێزانە کوردییە ڕاگوێزراوەکان، کە زۆربەیان بەهیوای گەڕانەوەن بۆ

---

[30] بڕوانە: جینۆساید لە عیراق: هەڵمەتی ئەنفال دژی کورد ل ل **315** – **317**

[31] سەرچاوەی پێشوو.

[32] لە نیسانی **2002** دا لە نامەیەکدا بۆ بڕیاردەری نەتەوە یەکگرتووەکان دەربارەی عیراق، حکومەتی عیراق پاساوی ڕێگەنەدان بەوەی تازەلەدایکبووان بە "ناوی بیانی"یەوە ناوبنرێت، دەڵێت: "هەندێك لە دایكو باوکان ناوی بیانی لە منداڵەکانیان دەنێن کە بە میراتی کەلتورییانەی کۆمەڵگای عیراقی نامۆن، بەوەش هەڵگری ناوەکان ڕووبەڕووی سەرسوڕمانو پرسیاری ئیحراجکەر دەبنەوە دەربارەی مانای ناوەکانیان، کە لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە ئاسایی نین. لەبەر ئەم هۆیە، بڕیاردرا کە پێویستە ناوەکان یان عیراقی بن یاخود عەرەبی یان ئیسلامی"، بڕوانە هیومان ڕایتس ۆض عیراق - ڕاطویَزانی زۆرةمليَي كةمينة نةذادييةكان. ل ل **16** – **17**.

گوندەکانی باوباپیرانیان، تا ئێستا نیشانەیەکی بەرچاوی ئەو نادادپەروەرییەیە کە کورد لە سایەی رژێمەکانی پێشووی عیراقدا چەشتویەتی، هەروەها خاڵێکی بنەڕەتی نەتەوەییشە بۆ داواکردنەوەی ئەو خاکەی لەدەستیانداوە[33]. سەرنەکەوتنی دەسەڵاتدارانی عیراق، کورد، نێودەوڵەتی لە وەڵامدانەوەی خواستەکانی ئەم هەزاران کوردە راگوزێزراوانە رێژەیەکی زۆر بۆ گرژییەکانی باکوری عیراقی زیادکردووە.

داگیرکردن‌و شەڕی ناوخۆ

دوای داگیرکردنی عیراق بە سەرۆکایەتی ئەمریکا لە ساڵی 2003 دا، جەنگاوەرە کوردەکان (پێشمەرگە) پێ بەپێی هێزەکانی ئەمریکا، بەرەو ویلایەتی نەینەوا بەرێکەوتن، کە دەکەوێتە باشوری هێڵی سەوزەوە[34]. زۆربەی ئەو عەرەبانەی وەك بەشێك لە هەڵمەتی بەعەرەبکردن هاتبوونە ناوچەکە، بەخێرایی ماڵەکانیان چۆڵکردو هەڵاتن، بە هەزارانیان ئاوارە بوون. لەو گوندانەی عەرەبە سوننەکانی لێبوون (بەو گوندانەشەوە کە خۆیان هەر لەوێ ژیاون) گرژیی نەژادیی گڕیگرت.

زۆری پێنەچوو لە ناوەڕاست‌و باشوری عیراق شەڕێکی ناوخۆی خوێناوی تایفەگەرا لە نێوان سوننەو شیعەدا هەڵگیرسا. لە هەمانکاتیشدا، سەرکردایەتی کورد بە خێرایی هێزی سەربازی‌و سیاسی‌و کەلتوری خۆی بەسەر ناوچە جێناکۆکییەکاندا لە باکوری عیراق قاییم کرد، هێزی پێشمەرگەی بەکارهێنا بۆ دابینکردنی ئاسایش‌و بیناکردنی بونیادێکی ئیداریی‌و سیاسی کوردی لەو ناوچەیەدا (حکومەتی هەرێمی کوردستان کەوتە راکێشانی دڵی کەمینەکان بەلای خۆیدا بە دابینکردنی پاسەوانی وەك لە خوارەوە باسکراوە).

دوای ساڵی 2007 و لەگەڵ هێوربوونەوەی توندوتیژی تایفی لە عیراقدا، سەرکردەکانی سوننەو شیعە بۆیاندەرکەوت کە لەکاتێکدا ئەوان شەڕی یەکترییان دەکرد، سەرکردایەتی کورد کۆنترۆڵی خۆی بەسەر بەشێکی زۆری ناوچە جێناکۆکییەکاندا سەپاندووە، بە ویلایەتی نەینەواشەوە. سەرکردایەتی بوێری کورد هەوڵدەدەت لە ریفراندیۆمێکدا کە مادەی 140 ی دەستور دەستنیشانیکردووە، بەشی زۆری نەینەوا بخاتە سەر هەرێمی نیمچە ئۆتۆنۆمی کوردستان (بڕوانە بەشی 1)[35] لە کانونی یەکەمی 2007 دا، ماوەیەکی زۆر بەسەر دواوادەی جێبەجێکردنی مادەی 140 دا تێپەڕی. سەرکردایەتی کورد بە ئامادەیی سەنگینی سیاسی‌و ئاسایشیەوە لە ناوچەکە، باوەڕی وایە هاوسەنگی ئەوەی هەیە کە ریفراندیۆم بباتەوە، تا بێت زیاتریش ئارامی لەبەردەبڕێت لەوەی کە لە

---

[33] بڕوانە: Sam Dagher, "Uprooted for Decades, Iraqi Kurds Long for Home," New York Times, September 3, 2009, http://www.nytimes.com/2009/05/18/world/middleeast/18nineveh.html?ref=middleeast(بەرواری سەردان 22 ی ئەیلولی 2009).

[34] پێشمەرگە بە رەزامەندی ئەمریکاو لە کاتی پەڕینەوەیاندا بۆ ناو خاکی عیراق لە نیسانی 2003 دا کۆنترۆڵی ئەو ناوچانەیان کردووەو یاریدەی ئەمریکایان داوە شەڕی گروپە یاخییەکان بکەن. بە وتەی وەزیری پێشمەرگەی حکومەتی هەرێمی کوردستان، "ئێمە لە 2003 دا چەند خاکێمان ئازاد کردو لێیانماینەوە، هەروەها یاریدەی هێزەکانی ئەمریکاو عیراقمان دالە دەستیرکردنی تیرۆریستاندا." بڕوانە:
International Crisis Group (ICG), "Iraq and the Kurds: Trouble Along the Trigger Line," Middle East Report No. 88, July 8, 2009, http://www.tepav.org.tr/eng/admin/dosyabul/upload/iraq_and_the_kurds_trouble_along_the_trigger_line.pdf(بەرواری سەردان 22 ی ئەیلولی 2009) ل 10.

[35] دیمانەی هیومان رایتس ۆچ لەگەڵ خەسرەو گۆران، جێگری پارێزگاری پێشووی نەینەوا، هەولێر، 23 ی شوباتی 2009، هەروەها لەگەڵ محەمەد ئیحسان، وەزیری حکومەتی هەرێمی کوردستان بۆ کاروباری ناوچەکانی دەرەوەی هەرێم، هەولێر، 27 ی شوباتی 2009.

ئاسۆدا پلانی ئەوە نیە کە سازبکرێت[36]. بەلای عەرەبە سوننەکانەوە بانگەشەو دەسپێشخەریی کورد وەك فراوانخوازیو نایاسایی دەبینن، هەروەها بە هەڕەشەیەك بۆ سەر یەکێتی دەوڵەتی عیراق دایدەنێن[37]. ململانێکە نەوتی کردووە بە ئاگری یاخیبووندا لە باکور، کە لەولا چەند گروپێکی وەك قاعیدەی میزۆپۆتامیاو یاخییە عیراقییەکان دەیانەوێت تووڕەیی عەرەبی سوننە جۆش بدەنو لەناو ئەو عەرەبانەدا کە لە ئەنجامی پێچەوانەکرادنەوەی بە عەرەبکردندا ئاوارەبوون، ئەندام بۆ خۆیان پەیدابکەن.

پەرەسەندنی سیاسیو رەوشی نەینەوا

لە ساڵەکانی سەرەتای دوای روخاندنی حکومەتەکەی سەدام حسێندا، زۆرێك لە عەرەبە سوننە باڵادەستەکانی پێشوو خۆیان لە سیستمی سیاسی نوێ دوورەپەرێز گرت، لەبری ئەوەش چەند ئیختیارێکی تریان لەبەردەستدابوو وەك ئەوەی لایەنی پشتیوانی لە یاخییەکان بکەن یان بێدەنگی هەڵبژێرن، بەوەش کورد هەژمونی سیاسیو ئاسایشیان بەسەر نەینەوادا بەدەستهێنا، کە خۆیان لەوێ کەمینەن: عەرەبە سوننەکانو کەمینەکانیش بەشێوەیەکی سەرەکی بایکۆتی هەڵبژاردنی 2005 ی پارێزگای نەینەوایان کردو بەوەش بواریان دا کە لیستی کوردی بیباتەوە. ئەوساش دەسەڵاتدارانی کورد هێزی خۆیان بەکارهێنا بۆ قایمکردنی کۆنترۆڵی کوردی لەوێ.

لە هەڵبژاردنی 2009 ی پارێزگای نەینەوادا هاوسەنگی دەسەڵاتی سیاسی فەرمی بەشێوەیەکی دراماتیکییانە گۆڕاو شەپۆلێکی رقو کینەی بەرەو کرد بەرپاکرد، پارتی ناسونالیستی عەرەبی سوننە، حەدبا (بەناوی یەکێك لە نیشانە دیارەکانی موسڵەوە ناونراوە) لە کۆی 37 کورسی ئەنجومەن 17 کورسییانی بردەوە. هاوپەیمانێتی کوردیش (مەیلەو حکومەتی هەرێمی کوردستان) لیستی برایەتی نەینەوا، 12 کورسی هێنا، پارتی ئیسلامی عەرەبی سوننەش سێ کورسی پێبڕا. بەپێی یاسای هەڵبژاردن کە چەند کورسییەکی کۆتای بۆ کەمینەکان دیاریکردبوو، هەریەکە لە مەسیحییەکانو شەبەکو یەزیدییەکان یەکی کورسییەکیان بەرکەوت.

سەرکەوتنی حەدبا لە دەنگداندا بووە هۆی بنبەستێکی مەترسیدار لە موسڵ. دوای ئەوەی حەدبا لیستی برایەتی نەینەوای بێبەریکرد لە هەموو پۆستە باڵاکانی ئیدارەی نەینەوا، لیستی برایەتی نەینەوا بایکۆتی ئەنجومەنی پارێزگای کرد. بەرپرسانی کورد هەوڵیاندا حەدبا وا پیشان بدەن کە بەرەی تیرۆریستو بەعسییەکانە، هەڕەشەیانکرد هانا ببەنە بەر هێزی سەربازی بۆ جیاکردنەوەی ناوچە زۆرینە کوردەکانی نەینەوا تا ئەوکاتەی لە پۆستە باڵاکان بەشیان دەدرێت[38]. سەرکردەکانی عەرەبی سوننەش وتیان دانوسان ناکەن هەتا کورد دان بە سنوری

---

[36] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ لەگەڵ محەمەد ئیحسان، وەزیری حکومەتی هەرێمی کوردستان بۆ کاروباری ناوچەکانی دەرەوەی هەرێم، هەولێر، 27 ی شوباتی 2009. بڕوانە: Sam Dagher, "New Kurdish Leader Asserts Agenda," July 28, 2009, New York Times http://www.nytimes.com/2009/07/29/world/middleeast/29kurds.html (بەرواری سەردان، 17 ی ئابی 2009).

[37] بڕوانە: Corey Flintoff, "Shift in Power Heightens Tensions in Iraqi City," NPR, February 27, 2009, http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=101248555(بەرواری سەردان، 22 ی ئەیلولی 2009).

[38] بڕوانە: Sam Dagher, "Tensions Stoked Between Iraqi Kurds and Sunnis," New York Times, May 17, 2009, http://www.nytimes.com/2009/05/18/world/middleeast/18nineveh.html?ref=middleeast(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009) ; "Mosul teeters on brink of conflict," UPI, August 17, 2009, http://www.upi.com/Emerging_Threats/2009/08/17/Mosul-teeters-on-brink-of-conflict/UPI-49091250544442/ (accessed August 17, 2009); Ned Parker and Usama Redha, "Arabs, Kurds take their fight to the polls," Los Angeles Times, January 25, 2009, http://articles.latimes.com/2009/jan/25/world/fg-iraq-mosul25(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

ئیداری نەینەوادا نەنێتو هێزەکانی ئاسایشی خۆی نەباتەوە بۆ ناو هێڵی سەوز[39]. دەسەڵاتی کوردی ڕێگای لەبەردەمی بەرپرسانی عەرەبدا داخست تا نەتوانن ئەرکەکانی خۆیان لە ناوچەکانی ژێر کۆنترۆڵی کورد لە پارێزگای نەینەوا بەجێبگەیەنن، هەروەها فشاریان خستە سەر قەزاکانی ژێر کۆنترۆڵی خۆیان بۆ ئەوەی بایکۆتی پارێزگارە عەرەبە نوێیەکە بکەن[40]. شازدە شارۆچکەو قەزای جێناکۆکی ژێر کۆنترۆڵی کورد پەیوەندییان بە ئیدارەی پارێزگاوە بڕیو چەند پلانێکیان خستە ڕوو پێکهێنانی ئیدارەی خۆیانو بەڕێوەبردنی کاروباری ناوخۆیان[41].

لە 24 ی حوزەیرانی 2009 دا، پەرلەمانی کوردستان گرەوەکەی خەستر کردەوەو ڕەشنوسی دەستوری هەرێمی پەسەندکرد کە تێیدا باس لە خاوەندارێتی چەند ناوچەیەکی نەینەواو ناوچە جێناکۆکییەکانی دیکە کراوە، جەختیکردووە لەسەر مافی حکومەتی هەرێمی کوردستان بۆ جێگیرکردنی پێشمەرگە لە دەرەوەی هەرێم (دەستورەکە ئامادەیە بۆ ئەنجامدانی ریفراندیۆمێکی جەماوەری – بڕوانە دواتر)[42]. ئەو هەنگاوە گروپە کەمینەکانو[43] حکومەتی ناوەندی تووڕەکردو بووە هۆی ئەوەی سیاسەتمەدارە سوننەو شیعەکان زیاتر یەکبگرن. لە ڕۆژانی دواتردا، 50 پەرلەمانتاری عیراق لە پارتە سیاسییە جیاجیاکانەوە یاداشتێکیان ئیمزاکردو ڕەخنەیان لە دەستوری نوێی هەرێم گرت.

ئەم جوڵەیە دەلاقەی نێوان حکومەتی هەرێمی کوردستانو سەرەکوەزیران نوری مالیکی فراوانترکردوە، ئەو داوایدەکرد جەنگاوەرە کوردەکان لە ناوچەکانی دەرەوەی سنوری حکومەتی هەرێمی کوردستان بکشێنەوە[44]. مالیکی

---

[39] بڕوانە: Dagher, "Tensions Stoked Between Iraqi Kurds and Sunnis," New York Times.

[40] لە 8 ی مایسدا، هێزە کوردییەکان، ئەوانەی لەژێر فەرمانی حکومەتی کوردستاندان، ڕێگەیان نەدا ئەسیل نوجێفی، پارێزگارە عەرەبە سوننەکەی نەینەوا بچێتە ناو بەعشیقەوە، کە شارێکی ژێر کۆنترۆڵیی کوردە لە باکوری خۆرەڵاتی موسڵ. چەند ڕۆژێك دواتر سەدان کوردی چەکدار سەرۆکی پۆلیسی نەینەوا، کە عەرەبێکی سوننەیە، لەگەڵ کاروانەکەیدا کە سەربازو پۆلیسی عیراقی بوون، ڕاوەستاند لە پەڕینەوە لە پردێك بەرەو ناوچەیەکی جێناکۆکی ژێر کۆنترۆڵی کورد، ناوچەی داغەر.
Tensions Stoked Between Iraqi Kurds and Sunnis," New York Times; Nada Bakri, "Dispute Over Land Simmering in Northern Iraq," Washington Post, May 18, 2009, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/05/17/AR2009051702210.html (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009); T. Christian Miller ,"In Nineveh, tensions between Iraqi Kurds and Arabs simmer," Los Angeles Times, June 23, 2009, http://www.latimes.com/news/nationworld/world/la-fg-iraq-kurds23-2009jun23,0,3375847.story (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009)

[41] بڕوانە: "Looming U.S troop withdrawal creates alarm in Mosul", Kurdish Globe (Erbil), June 14, 2009, http://www.kurdishglobe.net/displayPrintableArticle.jsp?id=4AFCC243889260A2CBF073509560064C (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

[42] مادەی (2)(1) دەڵێت، "کوردستانی عیراق یەکەیەکی مێژوویی‌و جوگرافییە... قەزاکانی ئاکرێ، شێخان، شەنگار، تەلکێف، قەرەقوش، هەروەها ناحیەکانی زەممار، بەعشیقە، ئاسکی کەڵەك لە پارێزگای نەینەوا دەگرێتەوە..."

[43] لە لێدوانێکی هاوبەشدا کە لە 10 ی تەموزی 2009دا بڵاوکرایەوە، نوێنەری چوار گروپی شەبەكو یەزیدیی‌و کلدۆ- ئاسوری‌و تورکمان، وتیان کە دەستوری کوردی دەرگا ئاوەڵا دەکات بۆ ململانێی زیاترو "دەبێتە هۆی ناسەقامگیرکردنی خۆرەڵاتی ناوەڕاست بۆ ماوەی چەند سەدەیەكو ئاکامی کارەساتاویی لێدەکەوێتەوە."

[44] مالیکی وتی "بەڵێ ئەوانە لە هێڵی سەوز پەڕینەوەو ئەو شتانەی تریش کە دەیکەن دەستوری نین. ناکۆکی زۆر هەن، لەوانە فریودانی دەسەڵاتی حکومەتی ناوەندی." وتیشی "بێشك ئەوانە بۆژۆکردنو دەبنە هۆی تێکدانی پەیوەندییەکان... ئێمە پەستین لەوەی کە لە هێڵی سەوز دەپەڕنەوە بەڵام نیگەران نین چونکە دەستور هەیەو ئێمەش دەتوانین پێیان بڵێین کە ئەوان پێشێلی دەکەن". بڕوانە:
Transcript: Iraqs Maliki on the Kurds," Wall Street Journal, July 9, 2009, http://online.wsj.com/article/SB124715056156618319.html?mod=googlenews_wsj (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009). See also Ali Al Windawi and Ned Parker,"Iraq bombing kills 70, injures 182," Los Angeles Times, June 21, 2009,

داوای هەموارکردنی دەستوری عیراقی کرد بۆ چڕکردنەوەی دەسەڵاتی زیاتر لای حکومەتی ناوەندی[45]. هەوڵەکانی پێشووتری بۆ بەهێزکردنی بازووی بەغدا لەسەر حیسابی هەژدە پارێزگاکەی وڵاتەکە زەنگی خەتەر بوو بۆ سەرکردایەتی حکومەتی هەرێمی کوردستان کە سوودیان وەرگرتبوو لەو ناسەنتەریبوونی خۆیان لایەنگیری بوون لە دانوسانکردندا لەسەر دەستوی 2005 ی عیراق[46]. دوای ئەوەی مالیکی لە مانگی ئابدا سەردانێکی ناوازەی هەرێمی کوردستانی کرد، گرژییەکانی نێوانیان هێوربۆوە. لەگەڵ ئەوەشدا رەوشەکە هەر گوماناوییە، چونکە لەوە ناچێت هیچ لایەکیان ئارەزووی سازشکردنی هەبێت.

بەرپرسانی ئەمریکا کە لەبنچینەدا بایەخێکی ئەوتۆیان بە گرژییەکانی باکوری عیراق نەدابوو، ئێستا نیگەرانن لەوەی بگلێنە ناو رووبەڕووبوونەوەیەکی چەکداریی نوێیوە لە عیراق، ئەمجارەیان لەنێوان کوردو عەرەبدا. نالەباربوونی رەوشی ئاسایش لە نەینەوا لە ئابی 2009 دا واشینتۆنی ناچارکرد دەست بدات بۆ مەسەلەی ناوچە جێناکۆکیەکان. دوای ئەوەی لە ماوەی هەفتەیەکدا سێ تەقینەوەی گەورە زیاتر لە 90 کەسیان کوشت (بڕوانە بەشی سێهەم) فەرماندەی گشتی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراق ژەنراڵ رەی ئۆدیرنۆ، بەجیا لەگەڵ هەریەکە لەگەڵ سەرۆکی هەرێم مەسعود بارزانیو سەرەکوەزیرانی عیراق مالیکی کۆبۆوە تا پێشنیاریان بۆ بکات هێزەکانی ئەمریکا سەرلەنوێ بچنەوە ناوچە جێناکۆکییەکان[47]. پێشنیارەکەش ئەوەبوو کە هێزەکانی ئەمریکا لەناو پێکهاتەی نوێی لە هێزەکانی عیراقو پێشمەرگە دروستکراودا دابنرێن. دوای ئەوەی لە حوزەیراندا، پەرلەمانی کوردستان رەشنوسی دەستوری پەسەندکرد، جێگری سەرۆکی ئەمریکا جۆ بایدن بەپەلە خۆی گەیاندە بەغداو یاریدەی قایلکردنی حکومەتی هەرێمی کوردستانی دا ریفراندیۆم لەسەر دەستورە نوێیەکە دوابخات، کە بڕیاروابوو لە تەموزدا لەپاڵ هەڵبژاردنی پەرلەماندا ئەویش رێکبخرێت[48].

دوا ئەوەی عیراق نەیتوانی لە وادەی خۆیدا لە کانونی یەکەمی 2007 دا کە دەستور دیاریکردبوو مادەی 140 جێبەجێبکات، نەتەوە یەکگرتووەکانیش هەوڵیدا یارمەتی لایەنەکان بدات رێچکەیەك بدۆزنەوە بۆ دەربازبوون لە کێشەکە[49]. بڕیاری 1770 ی ئەمینداری نەتەوە یەکگرتووەکان (ئابی 2007) نێردراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ یاریدەدانی عیراق (یۆنامی) راسپارد بۆ "راوێژ، پشتیوانی، یارمەتی" حکومەتی ناوەندی بۆ چارەسەرکردنی پرسی

---

http://www.latimes.com/news/nationworld/world/la-fg-iraq-bombing21-2009jun21,0,1042986.story(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

45 بڕوانە: "Iraq PM wants stronger central govt powers," Agence France-Presse, July 11, 2009, http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5hhgdYIp44Y1rZJ-04-EfnEWwJsIA(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

46 بڕوانە: Rania Abouzeid, "Arab-Kurd Tensions Could Threaten Iraq's Peace," TIME, March 24, 2009, http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1887189,00.html(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

47 بڕوانە: Rod Nordland, "More Troops Are Sought for Iraq's Restive North," New York Times, August 17, 2009, http://www.nytimes.com/2009/08/18/world/middleeast/18iraq.html?hp(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

48 بڕوانە: Jonathan Steele, "Conflict looms in Kurdistan," Guardian (London), July 15, 2009, http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/jul/15/kurdistan-conflict-kurds-iraq-obama(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

49 ICG, "Iraq and the Kurds: Trouble Along the Trigger Line," http://www.tepav.org.tr/eng/admin/dosyabul/upload/iraq_and_the_kurds_trouble_along_the_trigger_line.pdf, pp. 7-10.

سنوره ناوخۆییەکان[50]. لە نیسانی 2008 دا راپۆررتەکانی یوئێن کە ئاشکرا نەکران، خرانە بەردەستی مالیکی سەرەکوەزیرانو ئەنجومەنی سەرۆکایەتیو سەرۆکی هەرێمی کوردستان، کە بەرهەمی کارکردنی زیاتر لە ساڵێکی تیمێکی 15 ئەندامیی لە دیپلۆماتو ئەکادیمیو دانوسانکەرو پسپۆرانی دەستور بوون، راپۆرتەکان لێکۆڵینەوەی جیاجیایان لەسەر پازدە قەزای جێناکۆکی تێدا بوو، یۆنامی رایسپارد پێوەرەکانی دروستکردنی متمانە دەربارەی مەسەلەگەلێکی وەك ئاسایشو گەشەپێدان بەکاربهێنرێن.

کوردو پارێزگاریو کۆنترۆڵ

دۆراندنی هەڵبژاردنی پارێزگاکان 2009 لە نەینەوا نیشانەیەکی بەرچاو بوو بۆ پاشەکشەی حکومەتی هەرێمی کوردستان کە پێشتر بۆ بردنەوەی پشتیوانی کۆمەڵە کەمینەکانی دەشتی نەینەوا – کە ماوەیەکی زۆر لە لایەنی حکومەتی ناوەندییەوە پشتگوێخرابوون – پارەی بەسەردا هەڵڕشتبوون. وەزیری دارایی حکومەتی هەرێم، سەرکیس ئاغاجان کە خۆی کاسۆلیکێکی کلدانییە، ملیۆنەها دۆلاری لە ناوچە جێناکۆکییەکان سەرفکردووە[51]. رشتنی پارە شوێنەواری خۆی لەسەر لە شێوەی بیناکردنی خانووی نوێ، نۆژەنکردنەوەی کەنیستەکان، دابەشکردنی یارمەتی، یانە تازە دامەزراوەکانی لاوانو دامەزراوە کەلتورییەکاندا گوندەکانی دەشتەکە جێهێشت. یارمەتییەکان لە رێگای "کۆمیتەی کاروباری مەسیحییەکان"ەوە دابەشکدەکرا کە ئەویش لە لایەن ئاغاجان خۆیەوە دامەزرێنراوە[52].

ئاینزایەکی شارۆچکەی قەرەقوش بە هیومان رایتس وۆچی وت "پێش 2005، کەس گوێی نەدەدایە کۆمەڵەکانی ئێمە یان کەنیسەکانمان، بەڵام دواتر لە ماوەی شەوورۆژێکدا فەندمان بۆ هات. کورد ئەجێندایەکی شاراوەی هەیەو ، پارە بەکاردەهێنن بۆ راکێشانی مەسیحییەکان – لەبەرئەوە نیە کە دەیانەوێت یارمەتی خەڵکی ئێمە بدەن...لەوباوەڕەدام هەرکەسێك لەگەڵ ئەجێنداکەیاندا نەبێت، ژیانی خۆی دەخاتە مەترسییەوە"[53]. نوێنەرێکی دیکەی مەسیحییەکان لە هەولێرو تەل عەسقێف بە هیومان رایتس وۆچی وت کە ئەوان لە دڵەڕاوکەیەکی زۆردان چونکە دەزانن ئەو پارەیە لەگەڵ چەند مەرجێکدا دێت. ئەوان حکومەتی هەرێمی کوردستان تۆمەتباردەکەن بەوەی دەیانەوێت لە توێی سیستمێکی پارێزگارییەوە لایەنگیریی سەرکردە خێڵەکییەکان بکرن کە ئەوەش دەبێتە هۆی چەسپاندنی زیاتری دووبەرەکی نێوان کۆمەڵە کەمینەکان. ئەویش بە خولْقاندنو پارەدارکردنی رێکخراوی کۆمەڵگای مەدەنی وەها کە فەرمانڕەوایی کوردیان بەدڵە، هەروەها قەدەغەکردنی ئەوانەش کە وەها نین. سکاڵاشی کرد لە دەستی پارەدارکردنی پیاوانی ئایینو دامەزراوە ئاینییەکان بە مەبەستی کڕینی پشتیوانی دامەزراوە ئاینییەکانی کەمینەکان[54].

---

[50] United Nations Security Council, Resolution 1770 (2007) S/RES/1770 (2007), http://www.unhcr.org/refworld/docid/46c3faf92.html (accessed 2 October 2009).

[51] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ سەرکردەیەکی کۆمەڵی مەسیحی (ناوەکەی ئاشکرا نەکرا)، هەولێر، ئەڵقۆش، 20، 22، 27 شوباتی 2009.
, respectively; Sam Dagher, "Iraqi Christians cling to last, waning refuges," Christian Science Monitor, March 6, 2008, http://www.csmonitor.com/2008/0306/p01s05-wogn.html?page=1(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009) ; Leila Fadel, "Kurdish expansion squeezes northern Iraq's minorities," McClatchy, November 11, 2008, http://www.mcclatchydc.com/iraq/story/55711.html(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009)

[52] بڕوانە: "Christians Face Extinction in Northern Iraq," Newsmax.com, April 24, 2008, http://www.newsmax.com/timmerman/christians_mosul_iraq/2008/04/24/90555.html(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

[53] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ گەشیشێك (ناوەکەی ئاشکرا نەکرا)، قەرەقوش، 22 ی شوباتی 2009.

[54] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ سەرکردەیەکی کۆمەڵی مەسیحی (ناوەکەی ئاشکرا نەکرا)، هەولێرو تەل عەسقێق 20، 24 ی شوباتی 2009.

کەنیسەو ڕێکخراوە مەسیحییەکانی یارمەتیدان سکاڵایان کرد لەوەی حکومەتی هەرێمی کوردستان فەندیان ناکات بۆ پرۆگرامەکانی یارمەتیدانی ئاوارەکانی ناوخۆ، چونکە پەیمانیان نەداوە پشتیوانی لە پارتی دیموکراتی کوردستان بکەن. ڕێکخراوێکی داکۆکیکردنیش وتی پارتی دیموکراتی کوردستان فشاری خستۆتە سەر مەسیحییەکان بۆ ئیمزاکردنی چەند فۆرمێکی پشتیوانیکردن لەوەی ناوچەکانی دەشتی نەینەوا بخرێنە سەر ناوچە کوردییەکانو لەژێر فەرمانڕەوایی حکومەتی هەرێمی کوردستاندا بن[55].

محەمەد ئیحسان وەزیری ناوچە دەرەکییەکانی هەرێمی کوردستان، لای هیومان رایتس ۆچ دانی پێدا نا کە سیاسەتی حکومەتی هەرێمی کوردستان بریتیە لە بەکارهێنانی ستراتیجی دارایی بۆ بردنەوەی لایەنگیریی لەناو گروپە کەمینەکانی ناوچە جێناکۆکییەکان. وتی "ئێمە فریشتە نین، ئێمە سیاسەتمەدارین، ئەمەش سیاسەتە، پەیوەندی بکە بە منەوەو منیش ئەمەو ئەوەت دەدەمێ" لەگەڵ ئەوەشدا نکولی کرد لەوەی حکومەتی هەرێمی کوردستان تاکتیکی فشار یان هەڕەشەی بەکارهێنابێت[56]. کاتێك هیومان رایتس ۆچ دەربارەی ئەو پشتیوانە داراییەی ئاغاجان بۆ کۆمەڵە مەسیحییەکان پرسیاری لە وەزیری ناوخۆی حکومەتی هەرێمی کوردستان، کەریم شەنگاری کرد، وەڵامی دایەوە "ئەوە پارەی ئاغاجان نیە، بەڵکو پارەی حکومەتی هەرێمی کوردستانە...(ئەو) خۆی هیچی دروستنەکردووە، لە توێی حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە کردوویەتی. سەرەکوەزیران (هی کورد) فەرمانی پێکردووە وابکات."[57]
شێخ جۆرج کاکۆ، سەرکردەیەکی مەسیحی لایەنگیری کوردە، بە هیومان رایتس ۆچی وت کە حکومەتی هەرێمی کوردستان هەوڵدەدات بۆ "زاڵکردن"ی کلدۆئاسورییەکان بەپارە بۆ ئەوەی وەك لایەنگیری خۆی بیانهێڵێتەوە. وتیشی "هیوادارم بۆ ماوەی 100 ساڵ ناوچەکە لەکێشەدا بێت، چونکە بەردەوام هەردوولا پشتیوانیمان لێدەکەن. لێگەڕێ با هەردوکیان خزمەتمان بکەن."[58]

کورد بەشێوەیەکی بەرچاویش لە بواری چالاکییە کەلتوریو ئاینییەکانی یەزیدییەکانیشدا وەبەرهێنانی کردووە، مووچەی بۆ فەرمانبەرانی سەنتەری کەلتوریی لالش دابینکردووە، کە چەند لقێکی لەناو زۆربەی شارە یەزیدییەکاندا هەیە[59].

گروپەکانی کەمینەکان رایانگەیاند کە لە سیاسەتی "راستکردنەوەی نەتەوە"ی رژێمی بەعسی پێشوودا، هەنگاوێکی نیگەرانکەرانە نرا، ئەندامانی گروپە کەمینەکان ناچارکران خۆیان بە ئەندامی گروپی کەمینە نەناسێنن، بەڵکو (دوو ئیختیار لەبەردەمیاندا هەبوو بۆ تۆمارکردنی خۆیان وەك کورد یان عەرەب) لەپێناوی بەدەستهێنانی خوێندنو خزمەتگوزاری تەندروستیدا[60]. "لە سەرژمێرییەکاندا تەنها دوو کاتیگۆری هەبوو: عەرەبو کورد. شەبەکەکان بە گروپێکی نەژادی جیا دانەنران. ئێمە قوربانیی بەعەرەبکردن بووین" قوسەی عەباس ئەندامی هەڵبژێردراوی

[55] بڕوانە: US Commission on International Religious Freedom, “Iraq Report 2008,” http://www.uscirf.gov/index.php?option=com_content&task=view&id=2331(بەرواری سەردان 25 ی ئەیلولی 2009).

[56] دیمانەی هیومان رایتس ۆچ لەگەڵ محەمەد ئیحسان، 27 ی شوباتی 2009.

[57] دیمانەی هیومان رایتس ۆچ لەگەڵ کەریم شەنگاری، وەزیری ناوخۆی حکومەتی هەرێمی کوردستان، هەولێر، 25 ی شوباتی 2009.

[58] دیمانەی هیومان رایتس ۆچ لەگەڵ جۆرج کاکۆ، هەولێر، 26 ی شوباتی 2009.

[59] بڕوانە: Middle East Institute, “Social Change Amidst Terror and Discrimination: Yezidis in the New Iraq,” no. 18, August 2008, http://www.mei.edu/Portals/0/Publications/Yezidis-in-the-New-Iraq.pdf(بەرواری سەردان 2 ی تشرینی یەکەمی 2009).

[60] بڕوانە: UN Assistance Mission for Iraq, “Human Rights Report: 1 January – 30 June 2008,” ل ل 19 - 21.

شەبەك بۆ كورسی كۆتا لە ئەنجومەنی پارێزگای نەینەوا، بە هیومان رایتس ۆچی وت[61] "دوای 2003 دوچاری ناڕەواییەكی تر بووینەوە، ئەمجارەیان لەسەر دەستی كوردو لەتوێی سیاسەتەتی بە كوردیكردنییانەوە. حكومەتی هەرێمی كوردستان مافی هەیە دەوڵەتێكی سەربەخۆ پێكبهێنێت بەڵام نەك لەسەر حیسابی كۆمەڵی ئێمە." بە نیسبەتی یەزیدییەكانەوە لەبری هاندانی هەستكردنی زیاتر بە شوناسی كوردی، سیستمی مەحسوبییەت بووە هۆی پچڕانی زیاتر لە فەرمانڕەوایی كوردی: زۆركەس وتیان وا هەستدەكەن پارە لەسەر حیسابی سەربەخۆیی گروپە سیاسییەكانی یەزیدییەكان دەگاتە لایان.

نوێنەرێكی مەسیحییەكان وتی پارەی حكومەتی هەرێمی كوردستان یارمەتی دامەزراندنی میلیشیای تایبەتی گوندەكانی دا بە بەهانەی پارێزگاریكردنەوە، بەڵام لە راستیدا كاریگەریی كوردی زیاتر كرد، ئەویش بە دروستكردنی گروپی چەكداری ناوخۆی وەها كە بەتەواوەتی سەر بە پێشمەرگەن[62]. رەخنەگران دەڵێن میلیشیاكان ئامرازێكی ترن بۆ كۆنترۆڵی حكومەتی هەرێم بەسەر ناوچەكەدا. لە دەروازەی هەر گوندێكی مەسیحیدا لە دەشتی نەینەوا كە هیومان رایتس ۆچ بەلایدا تێپەڕی، چەكدارانی میلیشیای مەسیحی كە بە "پاسەوانانی كەنیسە" ناسراون پاسەوانی خاڵەكانی پشكنینیان دەكرد. ئەم ملیشیایە لە لایەنی ئاغاجانەوە پارەی پێدەدرێتو 1200 ئەندامی هەیەو لە قەرەقوشو گوندەكانی دەوروبەری بڵاوبوونەتەوە[63]. دەسەڵاتدارانی كورد پێدادەگرن لەسەر ئەوەی ئەگەر میلیشیای مەسیحیو هێزی پێشمەرگەی كورد نەبوونایە بۆ زامنكردنی ئاسایشی ناوچە جێناكۆكییەكانی نەینەوا، ئەوە گروپە چەكدارە عەرەبە سوننەكان بەشێوەیەكی ئاسانتر دەیانتوانی هێرشی وێرانكەرانە دژی كەمینەكان ئەنجامبدەن. شەنگاری وەزیری ناوخۆی حكومەتی هەرێمی كوردستان تێبینی ئەوەی دەربڕی كە لەسەرەتادا پێشمەرگە لەسەر داوای سوپای ئەمریكاو حكومەتی ناوەندی بەغدا چوونەتە نەینەوا، كە لە ساڵی 2004 دا پێویستییان بە یارمەتی بوو بۆ راگرتنی ئاسایشی ناوچەكە[64]. وتی میلیشیا فەندكراوەكان لە لایەنی حكومەتی هەرێمی كوردستانەوە لەپاڵ پاسەوانیكردنی كۆمەڵەكاندا رۆڵی پۆلیس ناگێڕن، هەروەها وتیشی "واقیعەكە ئەوەیە ئەو خەڵكانەی لە ناوچە جێناكۆكییەكان دەژین ویستیان لەگەڵ حكومەتی هەرێمی كوردستاندا بنو داوای پارێزرانیان كرد. ئەگەر بیانەوێت، دەتوانن لەناو هەرێمی كوردستاندا، ئۆتۆنۆمی خۆیانیان هەبێت."[65]

باسم بێلۆی مەسیحی، قایمقامی تەلكێفی تێكەڵە لە عەرەبی سوننەو مەسیحیو نزیكی موسڵە، ئەویش و چەند سەركردەیەكی تری كۆمەڵەكە پێیانوایە فەندی حكومەتی هەرێمی كوردستان بۆ میلیشیاكان شتێكی نایاساییە چونكە

---

[61] دیمانەی هیومان رایتس ۆچ لەگەڵ ئەندامی ئەنجومەنی نەینەوا، قوسەی عەباس، بەرتەلە، 1 ی ئاداری 2009.

[62] دیمانەی هیومان رایتس ۆچ لەگەڵ سەركردەیەكی كۆمەڵی مەسیحی (ناوەكەی ئاشكرا نەكرا)، هەولێرو تەل عەسقیق 20، 24 ی شوباتی 2009.

[63] بڕوانە: Ernesto Londoño, "In Iraq's North, Ethnic Strife Flares as Vote Draws Closer," Washington Post, January 28, 2009, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/01/27/AR2009012703436_pf.html(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

[64] دیمانەی هیومان رایتس وچ لەگەڵ كەریم شەنگاری، 25 ی شوباتی 2009. لە گەرمەی ململانێی تایفیدا لە عیراق، لە كاتێكدا كە سوپاو پۆلیسی عیراق هەڵوەشابوونەوە، هەوڵەكانی دابینكردنەوەی ئاسایش پشێوییان تێكەوتبوو، سەركردە ناوەندییەكانی عیراقو دەسەڵاتی داگیركاری ئەمریكا، داوایان لە سەركردایەتی كورد كرد هێزەكانی پێشمەرگە بنێرن – كە لەو ماوەیەدا تاكە هێزی ئاسایشی عیراق بوون كە بە رێكخراوی مابوونەوە – بۆ دابینكردنی ئاسایش لە باشوری هێڵی سەوز. یاداشتەكەی مایسی 2003 كە لە لایەن دوو ژەنراڵو نوێنەری پارتی دیموكراتی كوردستانو یەكێتی نیشتمانی كوردستانەوە ئیمزاكرا، هێزی پێشمەرگەی بردە دەرەوەی هێڵی سەوز.
US Department of Defense, "Repositioning of Peshmerga Forces (101200May 03) Change 3", memorandum for KDP/PUK leadership, AFVB-CG, May 17, 2003, referenced in ICG, "Iraq and the Kurds: Trouble Along the Trigger Line," http://www.tepav.org.tr/eng/admin/dosyabul/upload/iraq_and_the_kurds_trouble_along_the_trigger_line.pdf, p. 11

[65] دیمانەی هیومان رایتس ۆچ لەگەڵ كەریم شەنگاری، هەولێر، 25 ی شوباتی 2009.

دەچێتە دەرەوەی پێکهاتەی هێزە فەرمییەکانی ئاسایشی حکومەتی عیراقەوە. ئەوان دەڵێن ئەم گروپانە زیاتر پشتیوانی لە چەند پارتێکی سیاسی دیاریکراو دەکەن لەگەڵ حکومەتی هەرێمی کوردستاندا کە پارەیان پێدەدات نەك سەروەری یاسا بسەپێنن[66]. بێلۆو چەند نوێنەرێکی دیکەی کەمینەکان ئەوەش دەڵێن کە نابێت رێگەبدرێت هێزەکانی پێشمەرگەو ئاسایش (بریکارانی دەزگای هەواڵگریی کارا لە هەرێمی کوردستان) لە دەشتی نەینەوا هەڵبسوڕێن چونکە رۆڵی ئەوان بریتیە لە ترساندنی نەیارە سیاسییەکان، سنوردارکردنی دەسگەیشتن بە خزمەتگوزارییەکان، زیندانیکردنی خەڵك بێ دادگاییکردن[67]. بیلۆ وتی "ئەوان بێ هیچ فەرمانێکی دەستگیرکردن یان رێو شوێنێکی یاسایی، خەڵك زیندانی دەکەن، ئاسایش‌و پێشمەرگە لەسەر ئەم خاکە عیراقییە چی دەکەن؟ هیچ هۆیەك بۆ ئەمە نیە. دەیانەوێت پیشانیبدەن کە هێزو کۆنترۆڵیان بەسەر ناوچەکانی ئێمەدا هەیە..ئەو هێزانەی ئاسایش کە ئێستا دەسەڵاتدارانی کورد هێناویانە، فەرمان لە حکومەتی هەرێمی کوردستان وەردەگرن نەك حکومەتی ناوەندی."[68] (رووداوەکانی پێشێلکاری کە پێشمەرگە تێیانەوە گلاوە، لە بەشەکانی سێهەم‌و چوارەمدا باسکراون.)

---

[66] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ باسم بێلۆ، تەل عەسقێف، 24، هەروەها ئەلقۆش، 27 ی شوباتی 2009.

[67] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ چەند سەرکردەیەکی کۆمەڵی مەسیحی (ناوەکان ئاشکرا نەکران)، هەولێرو تەل عەسقێق 20، 24 ی شوباتی 2009. هەروەها پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ حونەین قەدو، پەرلەمانتاری عیراق، 19 ی ئابی 2009.

[68] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ باسم بێلۆ، تەل عەسقێف، 24 ، هەروەها ئەلقۆش 27 ی شوباتی 2009.

III. کوشتنی کەمینەکانی نەینەوا

ڕەچەتەی توندوتیژی

ماوەیەکی کورت دوای ئەوەی ئەو هێزانەی ئەمریکا سەرۆکایەتی دەکردن لە 2003 دا عیراقیان داگیرکرد، دەسەڵاتی کاتی هاوپەیمانان، بە ئاوارتەکردنی پێشمەرگەی کوردی، تەواوی سوپاو دەزگاکانی ئاسایشی هەڵوەشاندەوە. سوننەو شیعەکان بە سوردوەرگرتن لەم بۆشاییەی ئاسایش، بوونی هەزاران توانای جەنگیی ئاست بەرزی بێکارو تووڕەدا لە کەسانی دەزگاکانی ئاسایشو عەرەبە ئاوارەکانی پێچەوانەکردنەوەی "بەعەرەبکردن" بۆ گرتنی ئەندام، خزانە ناو شەڕەکەوە[69]. لەکاتێکدا عیراقییەکانی هەموو چینو توێژە نەژادییو ئاینییەکانەوە بەدەستی باڵکێشانی توندوتیژییەوە لە ساڵانی دوای داگیرکردنەوە تاڵاویان چەشت، کۆمەڵە کەمینە بچووکترەکان بەشێوەیەکی تایبەتی دووچاری مەترسی بوون.

توندوتیژی تایفییانە کە لە ناوەڕاستی 2006 دا تەقییەوەو ژمارەیەکی بێوێنە کوشتو کوشتار، ڕاگوێزانی زۆرەملێ، ڕفاندن، ئەشکەنجەدان، هەروەها هێرشکردنە سەر شوێنە ئاینییەکانی بەدوای خۆیدا هێنا، بە مزگەوتی شیعەو سوننەکانو کەنیسەکانیشەوە[70]. لە ئابی 2006 دا، بەهۆی چەند شێوازێکی خوێنڕێژانەو ئایدیۆلۆجیای توندڕەوی قاعیدەوە سەرکردەی خێڵە سوننەکان لە پارێزگای ئەنبار پەیوەندییان بە قاعیدەی میزۆپۆتامیاوە پچڕاند. سوپای ئەمریکی باوەشی بۆ ئەو دەرەنجامە کردەوەو سەرەنجام جوڵانەوەی سەحوە پێکهاتو ئەندامانی عەشرەتە سوننەکان کە ناوی "کوڕانی عیراقیان لێنرا" هەریەکەی مانگانە 300 دۆلاریان پێدرا بۆ کۆتاییهێنان بە هێرشەکانیان بۆ سەر هێزەکانی ئەمریکاو هێزە عیراقییەکانو کاروانەکانو هێزەکان، هەروەها پاراستنی خاڵەکانی پشکنینو بیناکانیش[71].

وێڕای دەسکەوتەکان لە بواری ئاسایشدا لە زۆربەی ناوچەکانی عیراق لە سەرەتای 2008 دا، نەینەوا وەك یەکێك لە مەترسیدارترینو ناجێگیرترین بەشی وڵاتەکە مایەوە. تەنانەت کردەوە سەربازییە گەورەکەی بەهاری 2009 ش کە تێیدا 4,000 سەربازی ئەمریکیو زیاتر لە 25,000 لە پیاوانی ئاسایشی عیراق موسڵو دەوروبەریان رووماڵکرد، شتێکی ئەوتۆی لێ شین نەبوو بۆ ڕاوەستاندنی هێرشە خوێناوییەکانی ناو پارێزگای نەینەوا[72].

لە 30 ی حوزەیرانی 2009 دا وەك بەشێك لە ڕێکەوتننامەی ئاسایش لەگەڵ حکومەتی عیراقدا، بەشی زۆری هێزەکانی ئەمریکا لە شارەکان کشانەوە بۆ بنکەکانیان، هێرشەکانی نەینەوا بەشێوەیەکی تایبەتی دژی گروپە

---

[69] بڕوانە: Thomas Wagner, "Wall to Divide Shi`a and Sunnis in Baghdad," Associated Press, April 20, 2007.

[70] "Gunmen Blow Up Mosques," Reuters, June 20, 2007.

[71] بڕوانە: "Awakening Movement in Iraq," New York Times, September 22, 2008, http://topics.nytimes.com/top/news/international/countriesandterritories/iraq/awakening_movement/index.html (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009)

[72] بڕوانە: Steven Lee Myers and Campbell Robertson, "Insurgency Remains Tenacious in North Iraq," New York Times, July 9, 2009, http://www.nytimes.com/2009/07/10/world/middleeast/10iraq.html (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

کەمینەکان، بەشێوەیەکی دراماتیکییانە زیادیان کردو تا کاتی نوسینی ئەم دێڕانە هیچ نیشانەیەك بۆ کەمبوونەوەی نیە. لە شەش هەفتەی دوای کشانەوەدا، هێرشەکانی دژ بە گروپە کەمینەکان لە چوار ناوچەی جیاوازدا زیاتر لە 137 کەسیان کوشتو نزیکەی 500 کەسیشیان بریندارکرد، لە کۆمەڵەکانی یەزیدیو شەبەكو تورکمانەکان. لە 9 ی تەموزی 2009 دا هێرشە خۆکوژییەکان لانیکەم 45 کەسیان کوشتو زیاتر لە 65 کەسیشیان لە شاری تەلەعفەری زۆرینە تورکمانی خۆراوای موسڵ بریندارکرد[73].

لە 7ی ئابدا بارهەڵگرێك کە مادەی تەقینەوەی تێدانرابۆوە لە دەرەوەی مزگەوتێکی تورکمانی شیعەی پڕ لە خەڵك کە ئامادەی پرسەیەك بوون لە دامێنی موسڵ لە شیریخان، تەقیەوە. تەقینەوەکە لانیکەم 37 کەسی کوشتو 276 یشی بریندار کرد[74]. 11ی ئابیش یەکێك لە کوشندەترین هێرشەکانی دژ بە شەبەکی لە 2003 وە تا ئێستا بەخۆیەوە بینی: دوو بارهەڵگری گەورە تەقێنرانەوەو لانیکەم 35 کەسیان کوشتو زیاتر لە 110 شیان بریندارکردو 30 خانوشیان لە گوندی خەزنەی شەبەکنشین لە دەشتی نەینەوا تەخت کرد[75]. دوو ڕۆژ دواتر، لە 13 ی ئابدا، دوو کردەوەی خۆکوژیی ئاپۆرایەکی یەزیدییەکانیان لە چایخانەیەکی شاری شەنگار کردە ئامانجو لانیکەم 21 یان کوشتو زیاتر لە 30 شیان بریندارکرد (ئەم دوو ڕوداوەی دواتر لە خوارەوە بە وردەکارییەوە باسکراون).

لەکاتێکدا کە بە لەناوبردنی هەڵسوڕاوە چەکدارەکانی گروپە ئیسلامییەکان، شارەکانی تری عیراق لە بواری ئاسایشدا دەسکەوتیان بووە، پێچەوانەی ئەمە بۆ موسڵ ڕاستە، کە تا ئاستی دووبارەبوونەوەی ڕۆژانە تەقەکردنو تەقینەوەی بەخۆیەوە بینیوە[76]. شارەکە بووە بە مۆڵگەیەکی ستراتیجی بۆ پاشماوەی یاخییە سوننەکان لە بەشێکیدا چونکە سوننەکان دەترسان لە زیادبوونی هەژمونی کورد لە ناوچەکەداو ئاوارەبوونی بەربڵاوی عەرەبەکان لە ئەنجامی پێچەوانەکردنەوەی بە عەرەبکردندا. بەردەوامیی نائومێدی عەرەبە سوننەکان بواری ڕەخساند بۆ خوڵقاندنی پەناگەی ئارام بۆ توندڕەوەکان تا لەو دەوروبەرانە کاربکەنو دەستیان کراوەبێت بۆ چەوساندنەوەی کەمینەکان.

هێرشەکان ڕاستەوخۆ زەبریان لە ژێرخانی کۆمەڵایەتی کۆمەڵە کەمینەکان وەشاند، چەندین قوربانییان جێهێشتو ئەوانەشی مابوونەوە دەترسان لە ژیانی ڕۆژانەی خۆیان. گەرچی دووبەرەکی سیاسی لەناو هەر کەمینەیەکدا هەیە، لە نێوان ئەوانەدا کە دەیانەوێت زیاتر لە حکومەتی هەرێمی کوردستان نزیك ببنەوە، لەگەڵ ئەوانەی تر کە بەلایانەوە باشترە لەژێر سایەی حکومەتی ناوەندیدا بمێننەوە، ئەو ئەندامانی هەر گروپێکی کەمینە کە هیومان ڕایتس وۆچ دیمانەی کردوون، کۆك بوون لەسەر ئەوەی ڕەوشی کەمینەکان زۆر مەترسیدار بووە.

---

[73] بڕوانە: United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, "Situational Report no. 5 on Sinjar City," August 14, 2009.

[74] بڕوانە: Sam Dagher, "Attacks on Shiites Kill Scores in Iraq," New York Times, August 7, 2009, http://www.nytimes.com/2009/08/08/world/middleeast/08iraq.html?_r=1&hp(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

[75] پاڵنەرەکانی پشتەوەی هێرشە کوشتندەکان بۆ سەر گوندەکانی تورکمانو شەبەك هەروا بە ناڕونی ماونەتەوە، کە نزیکەی لە هەمان ئەو کاتەدا بوون کە لە میانی ڕێپێوانی سەردانکەراندا لە شەوی پازدەهەمی شەعباندا، زنجیرەیەك هێرش کرانە سەر شارەکانی شیعەکانیش، ، ڕەنگە لەمەوە هێرشی سەر تورکمانو شەبەکەکان، بەشێك بێت لە هێرشە گشتگیرەکان بۆ سەر شیعەی ناو وڵاتەکە، نەك هێرشگەلێك بن کە ئامانجیان کەمینەکان بێت.

[76] بڕوانە: "Al Qaeda shows resilience in N.Iraq-US commander," Reuters, August 11, 2009, http://www.reuters.com/article/featuredCrisis/idUSN11532842(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009)

پیرمێردێکی 70 ساڵەی ئاسوری کە بە تەمەنترینی شارۆچکەی تەل عەسقێف بوو، وتی "جاران لەوە تێدەگەیشتین کە حکومەتێکی تۆتالیتارمان هەیەو بۆیە پێشێلکاری روویدا. بەڵام ئێستا دەبوو ئازادو دیموکرات بووینایە. ئەم دیموکراتییە دەمانکوژێت. ئێمە کەمینە نین، ئێمە کۆنترین گەلی عیراقین – ئێمە خەڵکی رەسەنی ئەم وڵاتەین، وەك هیندییە ئەمریکییەکان واین."[77]

کوشتنی کلدۆ – ئاسورییەکان

لە 2003 وە، ئەو گروپە چەکدارانەی دژی ئەو کۆمەڵانەن کە ئاینی جیاوازیان هەیەو لە دەوروبەری ناوچەکانی ئەوان دەژین، بە تایبەتی ئەوانەی گومانی پەیوەندییان لەگەڵ خۆراوای مەسیحیدا لێدەکرێت (بەوەش لەگەڵ هێزەکانی فرەنەتەوە لە عیراق – کە وەها سەیریان دەکرا کە ژمارەیەکی زۆری وەرگێرەکانیان لەگەڵ هێزەکانی ئەمریکادا کاردەکەن، بۆ نمونە) چەندبارە هێرشیانکردە سەر کۆمەڵی کلدۆ – ئاسورییەکان.. پشتیوانی گریمانەکراوی مەسیحییەکان بۆ داواکارییەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستان لە ناوچە جێناکۆکییەکاندا، هەروەها سامانی هەندێك لە مەسیحییەکانیش دیسان فاکتەری دی بوون بۆ هێرشەکان.

لە سایەی حکومەتی بەعسیی پێشوودا، تەنها مەسیحیو یەزیدییەکان، کە ئاینەکانیان بەکارهێنانی مەی قەدەغە ناکات، مۆڵەتی فرۆشتنی مەییان پێدرابوو، ئەمەش وایکردبوو بە ئاسانی وەك ئەندامانی گروپە کەمینەکان بناسرێنەوە، واتە بەهۆی بازرگانێتییەکەیانەوە، کە لای ئاینی موسڵمان ناپەسەندە. توندرەوەکان لە موسڵو شوێنانی تر کۆگاکانی مەیفرۆشتنیان تەقاندەوە، تاڵانیان کردنو مەیفرۆشانیان لەپێشچاوی خەڵکی ناشرین کرد[78]. تاوانکارە رێکخراوەکان کە هەندێجار شوناسێکی ساختەی جیهادییان دەدا بە خۆیان بۆ شاردنەوەی پاڵنەرە راستەقینەکانیان کە دزیو راوڕووتو زەوتکردن بوو. مەسیحییەکانیان بە خەڵکانی دەوڵەمەندی بێ پشتیوان دادەنا، چونکە وەکو نەریتی خۆیان هیچ پێوەستێکی خێڵەکی یان میلیشیاییان نەبوو[79]. ئەو مەسیحییانەی زەنگەربوونو بازرگانی ئاڵتونیان دەکرد بەشێوەیەکی تایبەتی بوونە ئامانجی رفاندن بە مەبەستی سەندنی فیدیەو کوشتن.

یەکێك لە هەرە بەرچاوترین روداوەکانی هێرشکردنە سەر کۆمەڵی کلدۆ – ئاسورییەکان لە 29 ی شوباتی 2009 دا بوو، کاتێك چەند چەکدارێك مەترانی کلدانەکان پاولۆس فەرەج راهۆیان لە موسڵ لە کاتی هاتنە دەرەوەیدا لە کەنیسەی رۆحی پیرۆز رفاندو تەقەیان لە شۆفێرەکەیو پاسەوانەکەشی کرد. دە رۆژ دواتر تەرمەکەی دۆزرایەوە[80]. سەرکردەی تۆمەتبارکراوی رفێنەرەکان، ئەحمەد عەلی (ناسراو بە ئەبو عومەر) لە لایەنی بەرپرسانی عیراقەوە دەستگیرکراو بە سەرکردەیەکی قاعیدە لەقەڵەمیاندا. لە دادگاییکردنێکی ناوازەدا لە مایسی 2008 ئەحمەد

---

[77] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ بەتەمەنێکی کۆمەڵی مەسیحی (ناوەکەی ئاشکرا نەکرا)، تەل عەسقێق **24** ی شوباتی **2009**.

[78] بەپێی تۆمارەکانی مەسیحییەکانو ئایینەکانی تر لە عیراق، دوابەدوای هەرشەکانی ئیسلامییە توندرەوەکان، نزیکەی **95%** ی کۆگاکانی مەیفرۆشی لە عیراق داخراون. بڕوانە: **Preti Taneja, Minority Rights Group International, "Assimilation, Exodus, Eradication: Iraq s minority communities since 2003," February 11, 2007, http://www.minorityrights.org/2802/reports/assimilation-exodus-eradication-iraqs-minority-communities-since-2003-arabic-edition.html**(بەرواری سەردان **17** ی ئابی **2009**).

[79] سەرچاوەی پێشوو.

[80] نێردراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ هاوکاری عیراق "راپۆرتی مافەکانی مرۆڤ" **1** ی کانونی دووهەمی **30** ی حوزەیرانی **2008** ل ل **19-21**.

به كوشتن تۆمەتباركراو سزای مەرگی بەسەردا سەپێنرا[81]. ئەو مەترانە سێهەمین هێمای ئاینی مەسیحی بوو كە لە دوای 2006 وە كوژرابوو. لە 30 ی تشرینی دووهەمی 2008 دا، چەند چەكدارێك موزهیر دێری راهیبیان لە كەنیسەی پرۆتستانت رفاندو فیشەكێكیان نا بەسەریەوەو كوشتیان. لە 3 ی حوزەیرانی 2007 دا راهیب رەغید غەنیو سێ شەمماس لە ئوتومبیلەكەیاندا كوژران[82]. وەك زۆربەی هێرشەكان بۆ سەر كەمینەكان، ئەو كوشتنانە بێ چارەسەر مانەوەو ئەوەش بۆ ئەو تەرزی توندوتیژییە بەسوود بوو كە زۆرجار لە لایەن گروپە سوننە عەرەبە ئیسلامییەكانەوە بەكاردەهێنرا.

لە ئەیلولی 2008 وە زنجیرەیەك كوشتن لە لایەن چەكدارەكانەوە كۆمەڵی مەسیحیی موسڵیان راچڵەكاندو بوونە هۆی رەوكردنێكی بەكۆمەڵی هەزاران مەسیحی لە شارەكە. (تەنانەت پێش هێرشەكانیش، مەسیحییەكان دەستیانكردبوو بە هەڵاتن لە عیراق بە رێژەیەكی بەرزتر لە گروپەكانی تر، بەجۆرێك كە ژمارەیان لە عیراق كە لە 2003 دا ملیۆنێك دەبوو، دابەزی بۆ نزیكەی 675,000 كە لە 2008 دا[83]، هەروەها وا مەزەندە دەكرێت مە نزیكەی 20% ی پەنابەرە عیراقییەكان لە وڵاتانی دراوسێ مەسیحی بن.)[84] چەكدارەكان كە بەزۆری سەر بە گروپە عەرەبی سوننە توندڕەوەكان بوون، هێرشیان دەكردە سەر مەسیحییەكان، لە ماڵەكانیان، لەسەر كار، هەروەها لە شوێنەكانی خواپەرستی.

ئەم شەپۆلەی كوشتنی مەسیحییەكان ماوەیەكی كەم دوای فشاری كۆمەڵەكە بۆ سەر پەرلەمانی عیراق بۆ پەسەندكردنی یاسایەك بۆ تەرخانكردنی ژمارەیەكی زیاتری كورسییەكان بۆ كەمینەكان، لە هەڵبژاردنەكانی كانونی دووهەمی 2009 دا، دەستپێكرد[85]. دوای 28 ی ئەیلول كوشتنەكان زیاتر بوون، واتە ماوەیەكی كورت دوای خۆپیشاندانی مەسیحییەكان لە نەینەوا بەغدا لە وەڵامی بڕیارەكەی پەرلەماندا (دواتر هەمواركرا) بۆ نەهێشتنی ئەو تەرخانكردنەی لە لە یاسای پێشووتری هەڵبژاردنی پارێزگاكاندا زامنی نوێنەرایەتیكردنی كەمینەكانی دەكرد (خۆپیشاندەران چەند دروشمێكیان بەرزكردەوەو داوای دامەزراندنی هەرێمی سەربەخۆی مەسیحییەكانیان دەكرد)[86].

---

[81] بڕوانە: "Death penalty over Iraq killing," BBC News Online, May 18, 2008, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7407489.stm(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

[82] نێردراوی نەتەوە یەكگرتووەكان بۆ هاوكاری عیراق "راپۆرتی مافەكانی مرۆڤ" 1 ی كانونی دووهەمی 30 ی حوزەیرانی 2008

[83] بڕوانە: US Department of State, "International Religious Freedom Report 2008," http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2008/108483.htm. Other reports place the number of Christians remaining in Iraq even lower, at about 250,000 people. See "Iraq: Is it really coming right?" Economist (London), November 27, 2008, http://www.economist.com/displayStory.cfm?story_id=12678343(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

[84] بڕوانە: Frances Harrison, "Christians besieged in Iraq," BBC News Online, March 13, 2008, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7295145.stm(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009); and Andrew Harper, "Iraq's Refugees, Ignored and Unwanted," International Review of the Red Cross, March 2008, http://www.icrc.org/Web/eng/siteengo.nsf/htmlall/review-869-p169/$File/irrc-869_Harper.pdf(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

[85] بڕوانە: "Terrified Christian Families Flee Iraq's Mosul," FoxNews.com, October 11, 2008, http://www.foxnews.com/story/0,2933,436481,00.html(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

[86] بڕوانە: Erica Goode, "Violence in Mosul Forces Iraqi Christians to Flee," New York Times, October 10, 2008, http://www.nytimes.com/2008/10/11/world/middleeast/11iraq.html(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

ئەو هێرشانەی بەدوای ئەمەدا هاتن 40 مەسیحیان تێدا کوژراو لە ماوەی چەند هەفتەیەکیشدا زیاتر لە 12,000 کەسیش لەماڵەکانیان هەڵاتن[87]، هاوکات لەگەڵ کوشتدا هەڵدانی بۆمب بۆ ماڵەکانی مەسیحییەکانی موسڵیش هەبوو، هەروەها دەستەواژەکانی هەڕەشەکردن لە گەڕەکە مەسیحیەکاندا بڵاوکرانەوە، نامەی لە نمونە "بڕۆ دەرەوە یان بمرە" لەپاڵ نامەی دژە مەسیحی کە لە بڵندگۆی سەر ئوتومبیلەوە دەبیستران‌و هەڕەشەیان لە مەسیحییەکان دەکرد ئەگەر رەو نەکەن[88].

نوێنەرانی کۆمەڵە کەمینە جیاجیاکان کەوتنە گۆڕینەوەی تۆمەت دەربارەی بەرپرسیارێتی‌و پاڵنەرەکان. هەندێك لە عەرەبەکان‌و نوێنەرانی مەسیحییەکان پەنجەی بەرپرسیارێتی یان لانیکەم تێوەگلانیان بۆ حکومەتی هەرێمی کوردستان راکێشا، ئاماژەیان کرد بۆ ئەوەی کە هێزە باڵادەستەکانی ئاسایشی کوردی کە بەرپرسی ئاسایش بوون لە ناوچەی هێرشەکاندا، ئاماژەیان کرد بۆ ئەوەی هەڵمەتەکانی کوشتن بە مەبەستی نەهێشتنی متمانەبووە بە حکومەتی ناوەندی‌و هێزەکانی ئاسایشی ئەو[89]. لەم گۆشەنیگایەوە، هێرشەکان دەرفەتێکیان بۆ حکومەتی هەرێمی کوردستان رەخساند تا دڵسۆزی خۆی بۆ کۆمەڵی مەسیحی‌و جیهان نمایشبکات بەوەی پەناگەو ئاسایش، هەروەها یارمەتی دارایی بۆ ئەوانە دابینبکات کە لە تاو هێرش بەرەو کوردستان هەڵاتوون، ئەوەش دەستی کورد لە هەر ریفراندیۆمێك یان هەڵبژاردنێکی داهاتوودا زاڵدەکات: دوای ئەوەی حکومەتی ناوەندی عیراقی پەیمانیدا بە سەرفکردنی بڕە پارەیەکی یەکسان بە 127 دۆلار بۆ هەر خێزانێکی ئاوارە، وەزیری دارایی حکومەتی هەرێمی کوردستان 212 دۆلاری بۆ هەر خێزانێك خستە روو[90]. ئاغاجان بەرنامەیەکی بەرفراوانی نیشتەجێکردنی پەنابەرەکانی لە سەراپای ناوچەکانی مەسیحییەکاندا بەرپاکرد. لە کارامڵێش، زەوی لە کەنیسەی کلدانی کڕی‌و چەندین یەکەی ئامادەی نیشتەجێی لەسەر دامەزراند.

وەکو بەڵگەی تێوەگلانی کورد، هەڵگرانی ئەم بۆچوونە ئاماژەیان کرد بۆ راستی ئەوەی کە هێرشەکان لەو بەشەی موسڵدا روویاندا کە تا رادەیەك بەدوورە لە چالاکییەکانی یاخییەکان‌و لە ژێر کۆنترۆڵی سوپای عیراقدایە، رێژەیەکی زۆری ئەفسەرانی کورد لەو ناوچەیەدا هەن. هەندێك لە رووداوی کوشتنەکان لەو ناوچانەدا روویاندا کە خاڵەکانی پشکنینی سوپای عیراق زامنیان کردوون، لە هەندێ حاڵەتیشدا زۆر نزیك بوون لێیانەوە، کە وا لە هەندێك دەکات باوەڕبێنن بەوەی کە ئەفسەرە کوردەکان یان بریکارەکانیان دەستیان هەبووە لە هێرشەکاندا[91]. بەرپرسانی کورد ئەم جەختکارییانەیان رەتکردەوەو گروپە عەرەبە سوننەکانیان تۆمەتبارکرد بەوەی ئەو هێرشانەیان ئەنجامداوە بۆ ئەوەی

---

[87] نێردراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ هاوکاری عیراق "راپۆرتی مافەکانی مرۆڤ" 1 ی تەموز - 31 ی کانونی یەکەمی 2008

[88] بڕوانە: UN Security Council, Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 6 of resolution 1830 (2008), November 6, 2008, http://www.uniraq.org/FileLib/misc/SG_Report_S_2008_688_EN.pdf (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009) ; p. 11, Corey Flintoff, "Some Displaced Iraqi Christians Ponder Kurds' Role," NPR, October 28, 2008, http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=96103301 (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

[89] دیمانەی هیومان رایتس ۆچ لەگەڵ چەند سەرکردەیەکی کۆمەڵی مەسیحی (ناوەکان ئاشکرا نەکران)، هەولێرو تەل عەسقێق 20، 24 ی شوباتی 2009.

[90] بڕوانە: Fadel, "Kurdish expansion squeezes northern Iraq's minorities," McClatchy, http://www.mcclatchydc.com/iraq/story/55711.html.

[91] دیمانەی هیومان رایتس ۆچ لەگەڵ چەند سەرکردەیەکی کۆمەڵی مەسیحی (ناوەکان ئاشکرا نەکران)، هەولێرو تەل عەسقێق 20، 24 ی شوباتی 2009.

کرژیی لەنێوان کۆمەڵەکاندا توندبکەنەوە[92]. لە ڕەتکردنەوەیەکی دەگمەندا، دەوڵەتی ئیسلامی لە عیراق، نکولیکرد لە بەرپرسیارێتی ئەو لەو کوشتنانە[93]. بەم نزیکانەش پەرلەمانتاری کورد مەحمود عوسمان میلیشیاکانی مالیکی سەرەکوەزیرانی تۆمەتبارکرد بەوەی لە پشتی توندوتیژیەوەن[94]. هیچکام لەم بەهانانە بەڵگەی قایلکەریان لەپشتەوە نەبوو.

هەرچۆنێك بێت، ئەوەی روونە، ئەوەیە کە هێرشەکان سیستماتیکیو بەربڵاوبوون. هیومان رایتس ۆچ دیمانەی ئەندامانی خێزانەکانی حەوت کەس لەو قوربانییانەی کرد کە لە نێوان کۆتاییەکانی ئابو سەرەتاکانی تشرینی یەکەمی 2008 دا کوژران. لەکاتێکدا کە لەو کاتەوە ژمارەیەك لە مەسیحییەکان گەڕاونەتەوە بۆ موسڵ، بەڵام ئەو خێزانانە لە گوندە مەسیحییەکانی دەشتی نەینەوا ماونەتەوە، ترسی زۆریان هەیە لە گەڕانەوە بۆ ماڵەکانی خۆیان لە شارەکە. هەندێکیان خۆیان کوشتارەکانیان بینیوە، هەندێکی تریشیان قسەیان لەگەڵ کەسانێك کردووە کە بەچاوی خۆیان جەلادەکانیان بینیوە خۆشەویستانیان دەکوژن. گەواهییەکانی ئەوان نیشانەن بۆ هەڵمەتێکی ڕێکخراوی ئامانج دیاریکراو بۆ توندوتیژیو مەبەستیشی ئەوپەڕی کاریگەرییو وێرانکردنی کۆمەڵەکە بووە.

هیومان رایتس ۆچ بەرمەبنای ئەو دیمانانە، هیچ بەڵگەیەکی وای نەدۆزییەوە کە بیسەلمێنێت کورد راستەوخۆ گلاوەتە ئەو هەڵمەتی توندوتیژییەوە دژی مەسیحییەکان. بەپێی شایەتەکان، چەکدارەکان بە عیراقییەکی پاراو قسەیان کردووە، کە وادیاربووە زمانی دایکیان بووە (بەپێچەوانەی کوردەکانەوە کە زمانی خۆیان کوردییەو زمانی عەرەبی زمانی دووهەمیانە). هێرشکەران سەروسیمای عەرەبییان هەبووەو پۆشاکی عەرەبییان پۆشیوەو روونیشیان کردۆتەوە کە لەبەر هۆی ئاینی هێرشدەکەنە سەر مەسیحییەکان. بۆ نمونە، یەکێك لە قوربانییەکان پیاوێکی میکانیکی بووەو ناوی ئەفنان داوود سائیب حەداد بوو، رۆژی 28 ی ئەیلولی 2008 لە سەعات 10:30 ی بەیانیدا، لە دەرگای ماڵەکەی دەدرێت، کە دەیکاتەوە دەبینێت پیاوێکی دەمامککردوو داوای لێدەکات پێناسەکەی پیشان بدات. حەداد دەپرسێت تۆ کێیت، ئەویش بە عەرەبییەکی دیالێکتی موسڵاوی وەڵامدەداتەوە "مەترسە مامە، من لەگەڵ پۆلیسی نەهێنیدام." دوای ئەوەی سەیری پێناسەکەی دەکات، ئینجا لێی دەپرسێت ئایا تۆ مەسیحیتو حەدادیش وتی بەڵێ. ئینجا جەلادەکە وتی "کەواتە دەبێت بتکوژم، چونکە تۆ مەسیحیت." دوای ئەوە بە دەمانچەیەکی تاریقی عیراقی حەوت فیشەك دەنێت بە بەشی خوارەوەی جەستەیەوەو دەیکوژێت. خێزانەکەی هەفتەیەك لە موسڵ مانەوە بۆ تەواوکردنی پرسەکەیو پاشان بەرەو قەرەقوش هەڵهاتن[95].

---

92 بڕوانە: ICG, “Iraq’s Provincial Elections: The Stakes,” Middle East Report No. 82, January 27, 2009, http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=5883(بەرواری سەردان 25 ی ئەیلولی 2009).

93 بڕوانە: “Iraq: Al-Qaeda denies Christian murders in north,” Adnkronos International, October 13, 2008, http://www.adnkronos.com/AKI/English/Security/?id=3.0.2579084505 (بەرواری سەردان 2 ی تشرینی یەکەمی 2009).

94 بڕوانە: “Iraq: Al-Qaeda denies Christian murders in north,” Adnkronos International, October 13, 2008, http://www.adnkronos.com/AKI/English/Security/?id=3.0.2579084505(بەرواری سەردان 2 ی تشرینی یەکەمی 2009).
“MP blames Pro-Maliki Militia in Mosul attacks,” IRAQSlogger.com, June 23, 2009, http://www.iraqslogger.com/index.php/post/7811/MP_Blames_Pro-Maliki_Militia_in_Mosul_Attacks (accessed August 17, 2009); “Kurds demand deputy of Ninewa governor,” Kurdish Globe, June 27, 2009, http://www.kurdishglobe.net/displayArticle.jsp?id=30B04A644C8C4FE27F23662A22DB095A (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

95 دیمانەی هیومان رایتس ۆچ لەگەڵ ئەندامانی خێزانەکەی حەداد (ناوەکان ئاشکرا نەکران) قەرەقوش، 23 ی شوباتی 2009.

لە حاڵەتێکی تردا، لە رۆژی 7 ی تشرینی یەکەمدا، چەند چەکدارێك کە تفەنگی کلاشنکۆف یان پێبوو، لە ئەمجەد هادی پەترۆسی کرێکاری خانوبەرە نزیکبوونەوە، لە شوێنی کارەکەی لە موسڵ. پرسیاریان لێکرد "ئایا تۆ مەسیحیت؟" ئەویش وەڵامیدایەوە "بەڵێ، چیتان دەوێت؟" یەکسەر تەقەیان لێکردو هەرلەوێدا کوشتیان. ئینجا کوڕە 20 ساڵانەکەشیان کوشت کە ناوی ویسام بوو، ئەویش لەوێ کاری دەکرد، دوو فیشەکیان نا بە ملیو سنگی ئەویشەوە. پێش رووداوەکە ئەم خێزانە هیچ هەڕەشەیەك یان ئاگادارکردنەوەیەکی راستەوخۆیان پێنەگەیشتبوو، ئەوەندە نەبێت کە چەند رۆژێك پێشتر دوو پیاو لە دەوروبەری گەڕەکەکەیان بینرابوون کە بەشێوەیەکی گوماناوی رەفتاریان دەکرد، بەڵام دوای ئەوەی یەکێك لە دراوسێکان تەقەی بەسەرداکردبوون، هەڵاتبوون[96].

چەند هەفتەیەك لەوەبەرو لە 28 ی ئابدا، نایف بەشیر میخا، 63 ساڵ، هاوسەری سیهام ئەلخاد، لەماڵ هاتە دەرەوە بەرەو دووکانەکەی، ئەوە دواجار بوو کە سیهام بە زیندوویی بیبینێت. سێ شەو دواتر تەرمەکەی لەناو تۆپەڵێك خۆڵو خاشاکدا دۆزرایەوەو چوار فیشەك بەسەرو ملییەوە بوون. هاوشێوەی خێزانەکانی تر کە هیومان رایتس وۆچ قسەی لەگەڵ کردبوون، پێش کوشتنەکە راستەوخۆ هیچ هەڕەشەیکیان پێنەگەیشتبوو، بەڵام خێزانەکە وتی کە مەسیحییەکانی دراوسێیان بە نامەی مۆبایل هەڕەشەیان لێکرابوو، فیشەکیان بۆ خرابووە زەرفی نامەوەو لە بەر دەرگاکانیان جێهێڵدرابوو. میخا قەرزاری کەس نەبووو پیاوێکی بەڕێزی ناو کۆمەڵەکەیان بوو. خێزانەکە باوەڕیان وایە لەبەر ئەوەی مەسیحییە کوشتوویانە. کەمتر لە دوو هەفتە دوای ئەوە، رۆژی 10 ی ئەیلول، لە دەوروبەری سەعات 8 ی بەیانیدا چەکداران دوو کوڕی رەبیانیان کوشت کە لە دووکانی پاسکیلخانەکەیدا لە موسڵ کاریاندەکرد. شوێنی دووکانەکە - لە نێوان دوو خاڵی پشکنینی ئاسایشدایە – بە جۆرێك کە زەحمەتە جەلادەکان بێ ئەوەی بە خاڵی پشکنیندا تێبپەڕن بگەنە دووکانەکە. گەرچی خێزانەکە وتی شایەت هەیە، بەڵام کەس نەیوێرا قسە بکات. باقی خێزانەکە بەرەو قەرەقوش هەڵاتنو بەنیازیش نین بگەڕێنەوە بۆ موسڵ. سیهام ئەلخاد وتی، "دۆستانمان ئامۆژگارییان دەکرین، بۆچی نارۆن، شتەکان بەرەو ناسەلامەتبوون دەڕۆن – بۆچی ناچن بۆ شوێنێکی تر؟ ئێمەش وەڵاممان دەدانەوە کێشەمان لەگەڵ کەس نیە، ئیتر بۆچی باربکەین؟"[97]

لە روداوێکی تردا لە موسڵ، رۆژی چواری تشرینی یەکەمدا، سەعات 1:45 ی پاشنیوەڕۆ، چەکدارێك پیاوێکی مەسیحی 46 ساڵەی لە کۆگای پۆشاك فرۆشییەکەی کوشت لە بازاڕی سەرای (خێزانەکەی داوایکرد ناوی نەهێنرێت). پیاوێکی دەمامك نەکردووی ردێن هاتوو لەبەر دەرگای کۆگاکەیدا وەستا، بێ ئەوەی هیچ بڵێت تەقەی لە دوکاندارەکە کرد کە لە پشتی مێزەکەیەوە دانیشتبوو. دوای ئەوەشی شەش فیشەکی پێوە نا، بە هێمنی ملی رێگای گرتو رۆیشت. چوار رۆژ دوای تەواوبوونی پرسەکەی، ژنەکەیو چوار منداڵەکەی موسڵیان جێهێشت بەرەو قەرەقوش[98].

لە سەرەتای ئەیلولدا چەند کەسێك کە وادیاربوو عەرەب بن، تاریق قەتامی 66 ساڵانیان لە دوکانی میکانیکییەکەیەوە رفاند. دوای دووسێ رۆژ، رفێنەران پەیوەندییان پێوەکردن، بە زمانێکی غەیرە موسڵاوی، بەڵام عەرەبی قسەیان

---

[96] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ ئەندامانی خێزانەکەی پەترۆس، قەرەقوش، 23 ی شوباتی 2009.

[97] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ سیهام ئەلحادو بووکەکەی، قەرەقوش، 22 ی شوباتی 2009.

[98] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ ئەندامانی خێزانی پیاوێکی مەسیحی کوژراو (ناوەکان ئاشکرا نەکران) قەرەقوش،، 23 ی شوباتی 2009.

دەکرد، دوای 200.000 دۆلاریان لە خێزانەکە کرد بۆ ئازادکردنی قەتام بە سەلامەتی. دوای دانوسانکردن لەگەڵیان، هەفتەی دواتر بڕە پارەکە دابەزێنرا بۆ 20,000 دۆلار. خێزانەکە پارەکەیان دا بە رفێنەرانو ئەوانیش بەڵێنیان دا یەك دوو سەعاتێکی تر بەرەڵای بکەن[99]. بەڵام رۆژی دواتر تەرمەکەیان دۆزیەوە.
لە ماوەی هەڵمەتی توندوتیژیدا دژی مەسیحییەکانی موسڵ، وادیاربوو کە هێزەکانی ئاسایشی کورد کە باڵیان بەسەر ناوچەکەدا کێشابوو، ناتوانن کە رێگە لە هێرشەکان بگرن[100]. دوای شەپۆلێك لە کوشتن، مالیکی سەرەکوەزیران جێگای یەکە سەربازییە کوردییەکانی لە موسڵ بە یەکەی عەرەبی گرتەوەو پۆلیسی غەیرە کوردی لە بەغداوە رەوانە کرد[101].

لە مانگی ئەیلولدا، وەزیری مافی مرۆڤی عیراق کۆمیتەیەکی دروستکرد بۆ لێکۆڵینەوە لە هێرشەکان دژی مەسیحییەکانی موسڵو ئاوارەکردنی دواتریان[102]. کۆمیتەکە سەردانی ناوچە لێقەوماوەکانی کردو لەگەڵ قوتاربووەکان دوا. راپۆرتە بڵاونەکراوەکەی هیچ دەرەنجامێکی نەدا بەدەستەوە دەربارەی ئەوەی کێ لەپشتی هێرشەکانەوەیە، یان ئایا هێزەکانی ئاسایشی عیراق دەیانتوانی رێگەیان لێبگرن یان نا، تەنها هەر ئەوەندەی وت کە ئاماژەی ئاشکرا هەیە بۆ ئەوەی کە ئەو هەڵمەتە "ئامانجدار"و "سیستماتیك" بووە و "پێشوەخت خۆی بۆ ئامادەکراوە." راپۆرتەکە رایگەیاند کە "کوشتنەکان"و هەڕەشەکردنەکان لە بەری خۆرهەڵات (چەپ) ی شارەکە پیادەکراون، کە پێشتر بەشی ئارامی شارەکە بووەو هێزەکانی ئاسایش توانیویانە بە ئازادیو سانایی بجوڵێنەوە بە پێچەوانەی بەشی خۆراواوە (راست) کە لە لایەن خەڵکی موسڵەوە بە ناوچەی باڵادەستیی گروپە چەکدارەکان دایاننابوو."[103]

بەپێی راپۆرتەکان، لە ناوەڕاستی تشرینی دووهەمدا نزیکەی 80% ی ئاوارە مەسیحییەکان گەڕانەوە بۆ ماڵەکانی خۆیان لە موسڵو دەوروبەری، ئەمەش بەشێکی لەبەر بەرەوپێشچوونی رەوشی ئاسایش (گەرچی لە 11 ی تشرینی دووهەمدا، چەکدارێکی نەناسراو دوو خوشکی مەسیحی لە موسڵ کوشت) بەڵام بەشێوەیەکی سەرەکی گەڕانەوەیان بۆ پاراستنی کاروبارەکانیان، یان لەبەر خوێندنی منداڵەکانیان بوو[104].

---

[99] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ مەسیحییەك (ناوەکەی ئاشکرا نەکرا)، تەل عەسقێف، 24 ی شوباتی 2009.

[100] نەتەوە یەکگرتووەکان لێکۆڵینەوەیەکی هاوشێوەی کرد ، بڕوانە: نێردراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ هاوکاری عیراق "راپۆرتی مافەکانی مرۆڤ" 1 ی تەموز - 31 ی کانونی یەکەمی 2008 ل ل 15 -16.

[101] ICG, “Iraq’s Provincial Elections: The Stakes,” http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=5883, p. 4.

[102] بڕیاری ئیداری ژمارە أ/ 15178 بەرواری 14 ی تشرینی یەکەمی 2008.

[103] بڕوانە: Iraq Ministry of Human Rights Fact-Finding Committee, “Report on Displacement of Christian Families in Nineveh Governorate,” undated, copy obtained and on file with Human Rights Watch.

[104] بڕوانە: UNHCR, “Iraq: Displaced Christians return to Mosul,” November 11, 2008, http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900sid/SHIG-7LAGWG?OpenDocument&rc=3&cc=irq (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

کوشتنی شەبەکەکان

کوشتنی شەبەك هەر لە سەرەتای دەسپێکردنی داگیرکارییەکەی ئەمریکاوە دەستیپێکردووە. لە 2004 ەوە، بە پوئێن ڕاگەیەندراوە کە زیاتر لە 750 ئەندامی کۆمەڵی شەبەکەکان لە هێرشی چەکدارانەدا لەناوچوون[105]. بەپێچەوانەی هێرشی سەر مەسیحییەکانەوە، میدیای دەرەوەی وڵاتەکە تێبینی ئەم هێرشانەی نەکردووە، هۆیەکەشی گومناوی کۆمەڵەکەو نەبوونی گروپی ئاوارەبووی کاریگەر . ژمارەی شەبەکەکان لەنێوان 200,000 بۆ 500,000 کەس دەبێت‌و بەشێوەیەکی سەرەکی لە دەشتی نەینەوا دەژین[106]. گروپە چەکدارەکان کردویانن بە ئامانج چونکە ڕێژەی 70% یان خۆیان بە شیعە دەزانن، کە زۆرێك لە سوننە توندڕەوەکان بە لادەر دایاندەنێن چەکدارە سوننەکان لە سەرانسەری عیراقدا شیعەکانیان کردووە بە ئامانج، نەك تەنها ئەو شیعانەی کە ئەندامی گروپە کەمینەکانن): بۆ نمونە، دەوڵەتی ئیسلامی لە عیراق، گروپێکی چەکدارەو هاوپەیمانی قاعیدەی میزۆپۆتامیایە، بلاوکراویەکی لە موسڵ بڵاوکردەوەو بەرواری 16 ی تشرینی یەکەمی 2007 ی بەسەرەوە بوو، شەبەکەکانی بە "ڕەتکەرەوە – ڕافیزە" ی ئیسلام لەقەڵەمداو جەختیکرد کە "ئەرکی سەرشانیانە بێبەزەییانە بیانکوژن‌و ئاوارەیان بکەن."[107] گروپە سوننەکانیش دیسان شەبەکەکانیان کردە ئامانج چونکە هەندێك لە شەبەکەکان خۆیان بە کورد دادەنێن، هەروەها لەبەرئەوەی یاخییەکان ئەوان بە لایەنگیری کورد دادەنێن. هەرچۆنێك بێت پێدەچێت هێرشەکانی ئەم دواییە بۆ سەر سەرکردەکانی کۆمەڵی شەبەك، لە سەرچاوەی جیاوازترەوە هاتبن.

یەکێك لە هەرە خراپترینی هێرشەکان بۆ سەر دەشتی نەینەوا لە 2003 بە دواوە، لە 11ی ئابی 2009 دا ڕوویدا، دوو بارهەڵگری گەورەی بۆمبڕێژکراو پێکەوە لە دەوروبەری سەعات 5 ی بەیانیدا لە گوندی خەزنەی شەبەك تەقینەوە، کە دەکەوێتە ژێر کۆنترۆڵی هێزەکانی پێشمەرگەی کوردەوە. زەبری تەقینەوەکان گوندەکەی وێرانکرد، 65 خانووی خاپوورکرد. تەختی نوستن‌و دۆشەك‌و سەرینی خوێناوی‌و کەلوپەلی بەسەریەکدا شکاوی لەدوای خۆی جێهێشت. لەوکاتەدا زۆربەی خەڵکی گوندەکە نوستبوون، زۆربەیان لەتاو گەرمای هاوین لە سەربان خەوتبوون. دوا ئاماری قوربانیەکان گەیشتە 35 کوژراو و 200 بریندار[108].

گەرچی هیچ گروپێك بەرپرسیارێتی خۆی ڕانەگەیاند، بەڵام هێرشەکە لەگەڵ هێرشەکانی پێشووتری چەکدارەکان‌و قاعیدەی میزۆپۆتامیادا، لێکدەچوون. ئاڤاس مەحمود جەبار، 55 ساڵ، جوتیارێکی خەزنەیە، وتی ئەو پێیوایە بەرپرسانی عیراق‌و کوردیش ئەم ڕوداوە بەکاردەهێنن بۆ بردنە پێشەوەی ئامانجە سیاسییەکانیان‌و لافی ئەوە لێدەدەن کە ئەوان کەمینەکان دەپارێزن: "هەمووان دەستدەکەن بە نمایشکردنی ماسولکەکانیان‌و دەڵێن دەیانەوێت بمانپارێزن.

---

[105] نێردراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ هاوکاری عیراق "ڕاپۆرتی مافەکانی مرۆڤ" 1 ی تەموز - 31 ی کانونی یەکەمی 2008 ل ل 16-15.

[106] وەزارەتی دەرەوەی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا "ڕاپۆرتی نێودەوڵەتی ئازادی ئایینی 2008" http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2008/108483.htm.

[107] بەپێی ئەو بەرپرسانەی نەتەوە یەکگرتووەکان کە بڵاوکراوەکەیان بینیوە، سەرنجی هیومان ڕایتس ۆچیشی ڕاکێشاوە.

[108] بڕوانە: Sam Dagher, “Minorities Trapped in Northern Iraq’s Maelstrom,” New York Times, August 15, 2009, http://www.nytimes.com/2009/08/16/world/middleeast/16khazna.html (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009) . Ernesto Londoño and Dlovan Brwari, “Blasts Kill at Least 53 in Iraq,” Washington Post, August 11, 2009, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/08/10/AR2009081000333.html?hpid=topnews (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

بەڵام هەمووان دەیانەوێت لە پێناو ئامانجەکانیاندا ئێمە بکەن بە قوربانی. ئێمە گازاندە لە حکومەتەکەی مالیکیو حکومەتی کوردی دەکەین بۆ ئەو هەموو کۆمەڵکوژییەی ئاوا بێبەزەییانە بەرەو روویان دەبینەوە."[109]

پێشبینییەکانی لەجێی خۆیاندا بوون: لە رۆژانی دواتردا، کورد، عەرەب، کەمینەکانی تر، کەوتنە یەکتریی تۆمەتبارکردن دەربارەی ئەوەی کێ لەپشتی هێرشەکەوەیە، هەریەکە لە کوردو عەرەبەکانیش لافی ئەوەیان لێدا کە ئەوان پارێزەری راستەقینەی کەمینەکانن. عوبدولوەحید عەبدوڵا، بەرپرسێکی پارتی دیموکراتی کوردستانە، هاوپەیمانێتی حەدبای تۆمەتبارکرد بەوەی ئەقڵی دارێژەری هێرشەکەی خەزنەیە. لە زاری ئەوەوە گوازرایەوە "ئەوان ویستیان بە بەردێك دوو چۆلەکە بکوژن، شیعەکان بکوژنو ئۆباڵەکەشی بخەنە ئەستۆی کورد."[110] لە هەمانکاتدا لە زاری یاساناسی عەرەبی سوننە عێزەدین دەولەوە گۆزرایەوە کە وتویەتی حکومەتی کوردی بە نهێنی ئەم هێرشەو هیتریشی بەئەنجام گەیاندووە بۆ ئەوەی گروپە کەمینەکانی ناوچە جێناکۆکییەکان قایلبکات بەوەی کە بۆ خۆیان باشترە کە لەژێر عەبای کوردیدا بن: "ئەگەر کورد نەبێت، ئەی کێیە؟ کێی تر دەسەڵات، چەكو ویستیشی هەیە بۆ کۆنترۆڵکردنی ئەو ناوچانە؟"[111] ئەم تۆمەتبارکردنانە بەشێوەیەکی رۆتینی بەرزکرانەوە بێ بەڵگەی پشتیوانیکەر، ئەمەش دەبێتە هۆی خراپترکردنی ئەو رەوشە کرژەی لە ئارادایە.

ماوەیەکی کورت دوای هێرشەکەی ئیدارەی پارێزگای نەینەوا داوای لە مالیکی کرد هێزی سەربازی رەوانەی ناوچەکە بکاتو پێشمەرگە لە پارێزگاکە بکاتە دەرەوە. لە لێدوانەکەدا هاتووە کە ئەو هێرشە روویدا چونکە ئیدارەی پارێزگاو حکومەتی ناوەندی کۆنترۆڵی تەواویان بەسەر پارێزگاکەدا نیە[112]. شەبەکەکان پێشنیاریان کرد هێزێکی پۆلیسی 500 کەسی لە ئەندامانی کۆمەڵەکەی خۆیان دروستبکرێت بۆ پاراستنی گوندەکانیان، بەڵام بەرپرسێکی ناوخۆیی کورد، داوایەکی نوسراوی لەمجۆرەی رەتکردەوە کە شەبەکەکان رەزامەندی مالیکی سەرەکوەزیرانیان بۆ وەرگرتبوو[113]. (گەرچی بەپێی یاسای نێودەوڵەتی کەمینەکان مافی ئەوەیان نیە هێزی ئاسایشی خۆیان هەبێت ئەوە ئەرکی دەسەڵاتدارانە کە پاراستنێکی ماقووڵی بی جیاکارییان بۆ دابینبکەن.)

جونەین قەدو پەرلەمانتاری عیراقو نوێنەری شەبەکەکان، بە هیومان رایتس وۆچی وت کە لە دیدی ئەودا، پێشمەرگە هیچ بەرژەوەندییەکی لە پاراستنی کۆمەڵی ئەودا نیە. وتی پێیوایە هێزەکانی ئاسایشی کورد زیاتر دەیانەوێت کۆنترۆڵی شەبەکو سەرکردەکانیان بکەن نەك پاراستنیان. وتی "ئێمە بەدەستی پێشمەرگەوە دەناڵێنین، گەرچی زۆر رێی تێدەچێت هێرشەکە [ئەوەی خەزنە]" لە لایەن رێکخراوی قاعیدەوە ئەنجامدرابێت، بەڵام هێشتا هەر حکومەتی کوردی بەرپرسیارە، چونکە رێگە نادەن هێزەکانی سوپای عیراق بمانپارێزنو بیرۆکەی ئەوەشی کە هێزی پۆلیسی شەبەکی خۆمان بۆ پاراستنی گەلی خۆمان دابمەزرێنین، رەتکردەوە."[114]

---

[109] بڕوانە: Londoño and Brwari, "Blasts Kill at Least 53 in Iraq," Washington Post.

[110] بڕوانە: Dagher, "Minorities Trapped in Northern Iraq's Maelstrom," New York Times.

[111] بڕوانە: Londoño and Brwari "Blasts Kill at Least 53 in Iraq," Washington Post.

[112] بڕوانە: Sam Dagher, "Sectarian Bombings Pulverize a Village in Iraq," New York Times, August 10, 2009, http://www.nytimes.com/2009/08/11/world/middleeast/11iraq.html?hp (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

[113] بڕوانە: Dagher, "Minorities Trapped in Northern Iraq's Maelstrom," New York Times.

[114] دیمانەی تەلەفونیی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ جونەین قەدو، پەرلەمانتاری عیراق، 19 ی ئابی 2009.

لای خۆیانەوە، بەرپرسانی کورد رازی نەبوون شەبەك وەك كەمینە بناسن، بەڵكو بە كۆمەڵێكی كورد نەژاد دایاننان[115]. ئەو شەبەكانەی شوناسی كوردییان رەتكردەوە لەبەرامبەری هەڕەشەیەكی راستەوخۆدان، چونكە بەرپرسانی كورد ناوچەكانی شەبەك سەر بە كوردستان دادەنێن.

لە 2008 ەوە سەركردەكانی شەبەك زیاترو زیاتر بوونەتە ئامانجی هێرش، هێزەكانی كوردیش گلێنرانە هەندێك لە رووداوەكانەوە. لە 12 ی تەموزی 2008 دا، چەكدارێك مەلا خادیم عەباسی سەركردەی تەجەموعی دیموكراتی شەبەكی كوشت، ئەم گروپە دژی لكاندنی گوندەكانی شەبەكە بە هەرێمی كوردستانەوە. وەك لە لایەن نەتەوە یەكگرتووەكانەوە راگەیەندرا، ئەو پاش نیوەڕۆیە مەلا خادیم بەڕێوەبوو بەرەو ماڵەكەی لە شارۆچكەی باریما، دوای ئەوەی كۆبونەوەی لەگەڵ سەركردەكانی گوندی بەعشیقەدا كردبوو. لە سەر رێگای دەرەكی چۆڵەوانی كە ناوچەیەكی كشتوكاڵی دەوری داوە. ئوتومبیلێك لە ئوتومبیلەكەی مەلا خادیم نزیك بۆوەو لە جامی لای خادیمەوە تەقەیان لێكرد. تەنها 150 مەتر دوور لەو جێگایە پاسگایەكی پێشمەرگە هەبوو كە پاسەوانیی ناوچەكەیان دەكرد. سێ دانە لەو حەوت فیشەكەی تەقێنران بەر عەباس كەوتن‌و كوشتیان. چەكدارەكانیش هەڵاتن بێ ئەوەی پێشمەرگە دوایان بكەون. بەپێی ئەندامانی تەجەموعی دیموكراتی شەبەك، پێشمەرگەكانی ئەو پاسگایە وتیان هیچیان نەبینیوە، گەرچی نزیكیش بوون لە شوێنی كوشتنەكەوە[116]. وێرای داواكارییە چەندبارەكانی نەتەوە یەكگرتووەكان بۆ ئەوەی بكوژەكان تەسلیمی عەدالەت بكرێن، بەڵام كەس لەسەر ئەو كوشتنە لێپرسینەوەی لەگەڵ نەكرا[117]. بەپێی خێزانەكەی مەلا خادیم، لە رۆژانی پێش كوشتنەكەدا، رێكخراوێكی شەبەكی پشتیوانی كوردو نەیاری تەجەموعەكەی مەلا خادیم چەند جارێك بە تەلەفون هەڕەشەی كوشتنی لێكردووە. مەلا خادیم پۆلیسی كوردی لە هەڕەشەكان ئاگاداركردەوەن ئەویش هیچی پێنەكرا. هەروەها بەپێی خێزانەكەی مەلا خادیم‌و ئەندامانی تەجەموعی دیموكراتی شەبەك، دەسەڵاتدارانی كوردی تووڕە كردووە چونكە بە ئاشكرا رەخنەی لەو شەبەكانە گرتووە كە بەپێی ئەجێندای كوردی كاردەكەن‌و ئیدانەی سیاسەتی كوردی كردووەو وتویەتی ئەوە هەوڵی زەوتكردنی شوناسی كۆمەڵەكەیە[118].

لە 7 ی كانونی دووهەمی 2009 دا، یاساناسی شەبەك، قەدۆ وتی كە لە هەوڵێكی تیرۆركردن رزگاری بووە كە ئەو رۆژە لە شارۆچكەی عەلی ریش لە دەشتی نەینەوا رووبەڕووی بۆتەوە[119]. ئەو لەگەڵ چەند شەبەكێكی تردا بەڕێگاوە بووە بۆ بەشداریكردنی مەراسیمی عاشورای شیعەكان، كاتێك تەقە لە كاروانەكەی كراوەو چوار فیشەك بەر ئوتومبیلەكەی كەوتووەو خۆشی برینداربووەو ئەوانیتر یاریدەیان داوە لە ئوتومبیلەكەی بێتە دەرەوە. بە هیومان

---

[115] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ خەسرەو گۆران، 23ی شوبات، لەگەڵ كەریم شەنگاری، 25 ی شوبات، هەروەها لەگەڵ محەمەد ئیحسان، 27 ی شوباتی 2009.

[116] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ خێزانی عەباس‌و سەركردەكانی تەجەموعی دیموكراتی شەبەك (ناوەكان ئاشكرا نەكران)، بەرتەلە، 1 ی ئاداری 2009.

[117] نێردراوی نەتەوە یەكگرتووەكان بۆ هاوكاری عیراق "راپۆرتی مافەكانی مرۆڤ" 1 ی تەموز - 31 ی كانونی یەكەمی 2008 ل ل 15-16.

[118] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ خێزانی عەباس‌و سەركردەكانی تەجەموعی دیموكراتی شەبەك (ناوەكان ئاشكرا نەكران)، بەرتەلە، 1 ی ئاداری 2009.

[119] دیمانەی تەلەفونیی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵحونەین قەدو، پەرلەمانتاری عیراق، 19 ی ئابی 2009.
بڕوانە: Daniel W. Smith, “Security Forces Fire at MP’s Vehicle in Ninewa,” IRAQSlogger.com, January 8, 2009, http://www.iraqslogger.com/index.php/post/6962/Security_Forces_Fire_at_MPs_Vehicle_in_Ninewa(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

رایتس ۆچی وت "ئێمه پیاوانێکمان بینی، هەندێکیان پۆشاکی سەربازیی ئاسایشی کوردییان لەبەردا بوو، تەقەیان لێکردین. حکومەتی کورد من وەك قوربانییەك لەبەردەمی بەرژەوەندییەکانیدا دەبینێت، ئەگەر بتوان خۆیان لە من رزگاربکەن، ئەوا شەبەك سەرکردەیەکی دیکەی لەدەست دەچێتو حکومەتی کورد ئاسانتر دەتوانێت ئیرادەی خۆری بەسەر شەبەکدا بسەپێنێتو خاکەکەیان ببات بۆ خۆی، ئەمە ئامانجی ئەوانە."[120]

قوسەی عەباس، پاڵێوراوی شەبەکی دیموکرات کە سەرەنجام لە هەڵبژاردنی کانونی دووهەمی 2009 دا پارێزگادا کورسییەکەی کۆتای شەبەکی لە پارێزگای نەینەوا بردەوە، بە هیومان رایتس ۆچی وت ئاسایش پێیانوتووە کە بەدوای هەموو هەنگاوێکییەوە بوونو لە هەموو هەنگاوێکیدا ئاگاداری بوونو ئەگەر بیانەوێت بە ئاسانی دەتوانن ئازاری بدەن.[121] چەند هەفتەیەك پێش هەڵبژاردن، هیومان رایتس ۆچ دیمانەی قوسەی عەباسی کرد لە بەرتەلە، باسی لە نیگەرانیی خۆی کرد دەربارەی سەلامەتی خۆیو خێزانەکەی. وتی وەزیری ناوخۆی عیراق ئاگاداری کردۆتەوە کە ژیانی لە مەترسیدایە. بیناکانی پڕبوون لە چەکدارانێکی زۆری پاسەوانو لایەنگیرەکانی. پێی وتین "کورد لە ئەنجامەکانی هەڵبژاردن نائومێد بووە. بەدڵنیایی من ئامانجێکم کە هەوڵدەدەن نەمهێڵن."

چەند مانگێك دواتر، لە 16 ی ئابی 2009 دا کاتێك قوسەی بەڕێوەبوو بەرەو موسڵ، بۆمبێك بە کاروانەکەیدا تەقییەوەو خۆیو دوو پاسەوانی بە سووکی بریندابوون. قوسەی بە هیومان رایتس ۆچی وت کە نازانێت کێ لە پشتی تەقینەوەکەوەیەو ناشیەوێت بێ بەڵگە کەس تۆمەتباربکات[122].

لە 17ی کانونی دووهەمی 2008 دا، چەند چەکدارێکی نەناسراو سەرکردەی شەبەك حاجی ئەسعەد عیسا عەباسیان لە موسڵ رفاندو کوشتیان[123].

سەرکردەکانی کۆمەڵی شەبەك سکاڵایان کرد لە دەستی ئەوەی کوشتنەکان بێ سزا تێدەپەڕن[124]. لە روداوێکدا، شەڕە تەقە لەنێوان جوتیارێکی شەبەكو شوانێکی کورددا روویدا، روداوەکە تەشەنەی کردو هێرشێکی چەکدارانە لە لایەن پێشمەرگەو کوردانی ترەوە روویداو لە کێڵگەی خێزانێکدا نزیکی خەزنە هەردوو برای شەبەك، وازیر غازی خەلیلو سەمیر غازی خەلیلیان کوشت[125]. بەپێی خێزانەکە، لە 11 ی مایسی 2007 دا مشتومڕێك لە نێوان دوو براکەو مامیان لە لایەكو شوانێکی کورددا کە رازی نەبوو موڵکی جوتیارەکان جێبهێڵێت، روویدا. مشتومڕەکە تەشەنەی کردو بوو بەشەڕو بوو بە کێشە لەنێوان شەبەکەکانو کوردە ئاوارەکاندا کە دوو کیلۆمەتر لەولاتر لە کەمپێکی سەربازی چۆڵ دەژیان. کوردانی کەمپەکە دوای ئەوەی بە تەلەفون روداوەکەیان پێ راگەیەندرا،

---

[120] سەرچاوەی پێشوو.

[121] دیمانەی هیومان رایتس ۆچ لەگەڵ ئەندامی ئەنجومەنی پارێزگای نەینەوا، قوسەی عەباس، بەرتەلە، 1 ی ئاداری 2009.

[122] دیمانەی هیومان رایتس ۆچ لەگەڵ قوسەی عەباس، 20 ی ئابی 2009.

[123] نێردراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ هاوکاری عیراق "راپۆرتی مافەکانی مرۆڤ" 1 ی تەموز - 31 ی کانونی یەکەمی 2008 ل ل 15-16.

[124] دیمانەی هیومان رایتس ۆچ لەگەڵ سەرکردەکانی تەجەموعی دیموکراتی شەبەك (ناوەکان ئاشکرانەکران)، قەرەقوشو بەرتەلە، 23 ی شباتو 1 ی ئاداری 2009.

[125] دیمانەی هیومان رایتس ۆچ لەگەڵ شایەتحاڵان ئەمیر غازی خەلیلو ئیحسان شەنار جەعفەر، کە خزمی قوربانییەکانن، بەرتەلە، 1 ی ئاداری 2009.

چەکەکانیان هەڵگرتو بەرەو شوێنی رووداوەکە رۆیشتن. بەپێی کەسوکاری قوربانییەکان، بنکەیەکی سەربازی پێشمەرگە کە 200 مەتر لە کێڵگەکەوە دوور بوو، یارهەمتی هێرشەکەیان داو لە چەند جێگایەکی جیاجیاو دەسرێژیان لە خێزانە شەبەکەکە کرد. دوو براکە بەر فیشەکەکان کەوتنو دایکیشیان برینداربوو. خێزانە شەبەکەکە نەیتوانی بکوژەکان بناسێتەوە، بەڵام سکاڵایەکی فەرمی لای پۆلیس تۆمارکرد. بەرپرسانی پارتی دیموکراتی کوردستان ماوەیەکی کەم دوای هێرشەکە بە خێزانەکەیان وت کە کۆمیتەیەکی لێکۆڵینەوە لە رووداوەکە پێکدەهێنن، بەڵام لەوکاتەوە خێزانەکە هیچی بەرگوێ نەکەوتووە[126].

کوشتنی یەزیدییەکان

نەهامەتی یەزیدییەکان هاوشێوەی هی شەبەکەکانە، ئەمیش وێرای هێرشەماڵوێرانکەرەکان هێشتا هەر سەرنجی نەدراوە. ژمارەیان لەنێوان 55,000 و 800,000 کەسدا دەبێتو رەگوریشەیان لە دەشتی نەینەوادا زۆر قووڵە، بەشێوەیەکی سەرەکی لە شەنگار دەژینو کۆمەڵی بچوکتریشیان لە شێخانو لە شارە کوردییەکانی هەولێرو دهۆكو سلێمانیش هەیە[127]. موسوڵمانە رادیکاڵەکانو تەنانەت میانڕۆکانیش یەزیدییەکان وەك "شەیتان پەرست" دەبینن، هۆیەکەشی ئەوەیە کە مەلەك تاوسی کەسایەتی سەرەکی ئایینەکەیان لە لایەن لێکدەرەوە دەرەکییەکانەوە هاوتا کراوە بە شەیتانی لای ناو تیۆلۆجیای موسوڵمانانو جولەکەو مەسیحییەکان[128].

لە 14 ی ئابی 2007 لە خراپترین هێرشدا کە بۆ سەر خەڵکی مەدەنی لە هەر ناوچەیەکی دیکەی عیراقدا کرابێت، چوار تەقینەوەی هاوکات لە قەزای شەنگارو ناوچە یەزیدینشینەکانی قەحتانیەو جزیرەو ئازیر، زیاتر لە 300 یەزیدییان کوشتو زیاتر لە 700 یشیان برینداركردو نزیکەی 400 ماڵیان رووخاند. تەقینەوەکان ئەوەندە گەورەبوون کە دەیانکەسی ئەو نزیکانە کە لە هێرشی پارچەکانی دوای تەقینەوەکەدا کوژراون، هیچ نیشانەیەکیان لـی نەدۆزراوەتەوە. دوای هێرشەکە، هێزەکانی کورد رووبانکردە ناوچەکەو کۆنترۆڵی دەروازەکانی قەحتانیەو گوندە یەزیدینشینەکانی تریان کرد. دەوری گوندەکانیان بە بەربەستی خۆڵین گرت، هێزەکانی ئاسایشی کورد خاڵی پشکنینیان داناو بەربەستی کارایان لەنێوان ناوچەی یەزیدییەکانو گوندە عەرەبییەکانی باشوریاندا دروستکرد[129].

گەرچی هیچ لێکۆڵینەوەیەکی حکومی لە تەقینەوەکان ئەنجامنەدرا، بەڵام بەشێوەیەکی گشتی هەمووان کۆکن لەسەر ئەوەی کە هێرشەکە کە زۆر لە هێرشە بۆمبییەکانی دیکەی ناو وڵاتەکە دەچێت، کاری عەرەبە سوننە توندڕەوەکان بووە. لە چەند مانگی پێش تەقینەوەکاندان پەیوەندی نێوان سوننەکانو یەزیدییەکان بەشێوەیەکی زۆر خراپ هەرەسیهێنا، بەشێکی لەبەر ئەوەبوو کە لە 7 ی نیسانی 2007 دا، لە شارۆچکەی بەعشیقە ژمارەیەك پیاوی یەزیدی کچێکی کۆمەڵەکەی خۆیان بەردباران کرد کە ناوی دوعا خەلیل ئەسوەد بوو، دوای ئەوەی تۆمەتبارکرا بەوەی ژوانی لەگەڵ پیاوێکی سوننەدا هەبووەو چۆتە سەر دینی ئیسلام. ئەو کوشتنە دڕندانەیە بەهۆی کامێرای مۆبایلەوە

---

[126] سەرچاوەی پێشوو.

[127] نێردراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ هاوکاری عیراق "راپۆرتی مافەکانی مرۆڤ" 1 ی تەموز - 31 ی کانونی یەکەمی 2008 ل ل 15-16.

[128] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ پێنج یەزیدی (ناوەکان ئاشکرانەکران)، تۆرینتۆ، کەنەدا، 13 ی شوباتی 2007.

[129] بڕوانە: Campbell Robertson, "Followers of Ancient Faith Caught in Iraq's Fault Lines," New York Times, October 13, 2008, http://www.nytimes.com/2008/10/14/world/middleeast/14yazidi.html(بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

تۆمارکراو بەخێرایی لە ڕێگای ئینتەرنێتەوە بڵاوکرایەوە[130]. وادیارە وەکو تۆڵە سەندنەوە بۆ ئەو کوشتنە، گروپی دەوڵەتی ئیسلامی عیراق داوای لە ئەندامەکانی کرد لە هەر کوێیەك یەزیدییەکانیان بینی، بیانکوژن[131]. دوو هەفتە دوای بەردبارانکردنەکە، لە 22 ی نیساندا، چەند پیاوێکی چەکدار پاسێکیان ڕاگرت کە لە موسڵەوە بەرەو کارگەی چنینی بەعشیقە دەڕۆیشت. ناسنامەی نەفەرەکانیان پشکنیو داوایان کرد ئەوانەی یەزیدی نین بێنە خوارەوەو پاشان پاسەکەیان بە 23 نەفەری یەزیدییەوە ڕفاندو بەرەو موسڵ گەڕانەوەو لەوێ لای دیوارێکەوە ڕیزیان کردنو گولەبارانیان کردن[132].

ئیتر یەزیدییەکان بەردەوام ئامانجی کوشتن بوون لە نەینەوا. لە 7 ی کانونی یەکەمی 2008 دا، چەکداران دوو پیاوی یەزیدیان لەناو دوکانی مەیفرۆشییەکەی خۆیاندا لە باکوری موسڵ کوشت[133]. لە شەوی 14 ی کانونی یەکەمدا گروپێك پیاوی چەکدار خۆیانکرد بەناوماڵێکدا لە شەنگارو دەستیانکرد بە تەقەکردنو حەوت ئەندامی خێزانێکی یەزیدییان کوشت[134].

لە 13 ی ئابی 2009 دا، دوو خۆکوژ دوو پشتێنی تەقینەوەیان لە چایخانەیەکی میللی گەڕەکی قەڵای شەنگار تەقاندەوە کە پڕ بوو لەو لاوانەی چایان دەخواردەوەو دۆمینەیان دەکرد. ئەم تەقینەوەیە کە دوای زنجیرەیەك هێرش هات کە لە ماوەی چەند هەفتەیەکی کەمدا ئەنجامدران (بڕوانە سەرەوە)، لانیکەم 21 کەس کوژرانو 32 ش برینداربوون[135]. هێرشی سەر شەنگار کۆمەڵی یەزیدی زیاتر ترساند. لە هەوڵێکی بێهیوایانەدا بۆ پاراستنی خۆیان،

---

[130] بڕوانە: Tim Butcher, “Iraq blast: desperate hunt for survivors in bomb rubble,” Daily Telegraph (London), August 15, 2007, http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1560390/Iraq-blast-desperate-hunt-for-survivors-in-bomb-rubble.html (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).; Leila Fadel and Yasseen Taha, “Death toll from Iraq bombings likely to be worst of war,” McClatchy, August 15, 2007, http://www.mcclatchydc.com/homepage/story/18959.html (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

[131] بڕوانە: Minority Rights Group International, “World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Iraq Overview,” April 2008, http://www.minorityrights.org/5726/iraq/iraq-overview.html; Alissa J. Rubin, “Persecuted Sect in Iraq Avoids Its Shrine,” New York Times, October 14, 2007, http://www.nytimes.com/2007/10/14/world/middleeast/14iraq.html (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009); and Borzou Daragahi, “Yazidi sect has long been a target of persecution,” Los Angeles Times, August 16, 2007, http://articles.latimes.com/2007/aug/16/world/fg-yazidi16 (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

[132] بڕوانە: “Gunmen kill 23 members of Yazidi minority in Iraq,” New York Times, April 22, 2007, http://www.nytimes.com/2007/04/22/world/africa/22iht-web-iraq22.5391913.html (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

[133] دوو یەزیدی کە دووکانی مەیفرۆشییان هەبوو، لە موسڵ، کوژران, VOI, December 8, 2008, http://www.iraqupdates.com/p_articles.php/article/41294 (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

[134] بڕوانە: حەوت یەزیدی لە هێرشێکدا لە عیراق، کوژران, Agence France-Presse, December 15, 2008, http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5jeUgA1KalLO9lXBsarQzUcqhhDAw (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

[135] بڕوانە: Sameer N. Yacoub, “Double suicide bombing kills more than 20 in Iraq,” Associated Press, August 13, 2009, http://www.google.com/hostednews/ap/article/ALeqM5hwK_CSpBxsNuVUEaDuOwmSSCiqGwD9A24LUo0 (accessed August 17, 2009). Mujahid Mohammed, “Twenty-one killed in Iraq suicide bombing,” Agence France-Presse, August 13, 2009, http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5heyhKhE3cqsbEzYfqbolyAArnGrQ (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

پاشا دوایین هێرش، یەزیدییەکانی پێنج گوندی دەوروبەری شەنگار لە نەینەوا، بەربەستی خۆڵینیان بەدەوری گوندەکانیاندا دروستکرد[136].

---

[136] گوندە یەزیدییەکان بەربەستی خۆڵین بە دەوری گوندەکانیاندا دروستدەکەن بۆ خۆپاراستن لە هێرش، ئەسوات ئەلعیراق - **17** ی ئابی **2009** http://en.aswataliraq.info/?p=117617 (بەرواری سەردان **2** ی تشرینی یەکەمی **2009**).

IV. تۆقاندن لە لایەن دەسەڵاتدارانی کوردەوە

لە ماوەی هەردوو هەڵمەتی بەعەرەبکردنو ئەنفالدا، گروپە کەمینەکان لەپاڵ کورددا ئازاریان کێشاو ناچارکردان "نەتەوە"ی خۆیان راستبکەنەوە بۆ ئەوەی ببن بە عەرەب یان رووبەرووی راگوێزران لە ماڵو زێدی خۆیان بنەوە. ئیمڕۆ ئەندامانی کەمینەکان باس لە ترسی ئەوە دەکەن کە ناچاربکرێنەوە، ئەمجارەیان لە لایەن کوردەوە. زۆرێك لە یەزیدییەکان ترسی بەردەوامبوونی هێرشی عەرەبە سوننە توندڕەوەکان رازی بوون پشتیوانی لە پێوەستبوون بە هەرێمی کوردستانەوە بکەن، بە گریمانەی ئەوەی باشتر پارێزگارییان لێدەکرێتن لەکاتێکدا کە ئەوانەی بەسەرسەختی ماونەتەوە، بە درشتی مامەڵەیان لەگەڵ دەکرێت

ئەسڵی گرفتەکە دەگەڕێتەوە بۆ تێڕوانینی نیمچە گشتی سەرکردەکانی کورد بەوەی گروپە کەمینەکان لە راستیدا کوردن. هیچکام لەو گەورە بەرپرسانەی کورد کە هیومان رایتس وۆچ دیمانەی کردن دانیان بەوەدا نەنا کە یەزیدییەکان یان شەبەکەکان گروپێکی نەژادیی جیا بنو یان شایستەی ئەوەبن کە وا مامەڵەیان لەگەڵ بکرێت. ئەوان پێیانوایە یەزیدییەکان "لە ئەسڵا کوردن"و بە سادەییش بە شەبەکەکان دەڵێن "کوردی شەبەك."

خەسرەو گۆران، جێگری پێشووی پارێزگاری نەینەوا، بە هیومان رایتس وۆچی وت "یەزیدییەکان کوردن، 90% یان لەگەڵ ئەمەدان."[137] وتیشی "یەزیدییەکان کوردی راستەقینەن چونکە ئەوان هەرگیز نەبوون بە موسوڵمان، بەڵام ئێمە بووین. ئەوانە کوردو رەسەنەکانن. تاکە پرسی گرنگ بۆ هەر نەتەوەیەك زمانە – تاکە زمانێك کە ئەوان قسەی پێدەکەن، کوردییە."

خەسرەو گۆران سووربوو لەسەر ئەوەی کە زمانی شەبەکەکانیش کوردییە "من دەزانم بۆچی ئەوان [شەبەکەکان] بەتۆ دەڵێن ئەوان کورد نین – چونکە ئەوان لە نزیکی موسڵەوە دەژین. ئەگەر بڵێن ئەوان کوردن، ئەوا دووچاری هێرش دەبنەوە."

دەستوری کوردی کە لە لایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە لە 24 ی حوزەیرانی 2009 دا پەسەندکرا، بە راشکاوی کورد، تورکمان، عەرەب، کلدانی، ئاسوری، هەروەها ئەرمەنییەکانیش بە دانیشتوانی هەرێمی کوردستان دەناسێت. ئەوەی بە شێوەیەکی بەرچاو لە لیستەکە بزرە، گروپە نەژادییەکانی یەزیدیو شەبەکەکانن[138].

تۆقاندن لەتوێی توندوتیژییەوە

هەندێجار دەسەڵاتدارانی کورد بە زبری مامەڵەیان لەگەڵ ئەو ئەندامانەی یەزیدیو شەبەکان کردووە کە بەرەنگاری هەوڵەکانی سەپاندنی شوناسی کوردی بەسەریاندا دەبنەوە. لە یەکێك لە حاڵەتەکاندا، ئەفسەرانی هەواڵگریی کورد لە مایسی 2007 دا دوو هەڵسوڕاوی یەزیدی خەلیل رەشۆ ئەلیاسو مەجید مێندۆ حەمۆیان دەستگیرکرد. هەردوکیان

[137] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ خەسرەو گۆران، 23 ی شوباتی 2009.

[138] دەستوری هەرێمی کوردستان دان نانێت بە نەژادێکی سەربەخۆی یەزیدیدا.

به هیومان رایتس ۆچیان وت دەسەڵاتدارانی کورد نزیکەی شەش مانگ زیندانییان کردونو ئەشکەنجەیان داون چونکە رازی نەبوون بەوەی ناویان لێنا کۆلۆنیالیزمی کورد بەسەر ناوچەی شەنگاردا[139].

بەپێی حەمۆ، لە 1 ی مایسی 2007 دا، لە سەعات 4:30 ی بەیانیدا، ئەفسەرانی هەواڵگریی کورد دەرگای ماڵەکەیان لە شەنگار شکاندو هەڵیانکوتایە سەریان. پێیان ووت کە یەکەی هەواڵگری ناوەندی فەرمانی دەستگیرکردنی دەرکردووە، بێ ئەوەی هیچ رونکردنەوەیەکی زیاتری بدەنێ. ئەفسەرەکان حەمۆیان دەستگیرکرد، کە ئەندامێکی هەڵسوڕاوی جوڵانەوەی یەزیدییە بۆ پێشکەوتنو ریفۆرم، پێش ئەوەش دوو جاری تر لەسەر چالاکی سیاسی دەستگیرکراوە، ژنو منداڵەکانیشیان لە سوچێکی ژوورەکی ماڵەکەدا داناو کەوتنە پشکنینی ماڵەکەی[140]. پاشان ئەفسەرەکان روویانکردە ماڵی ئەلیاس، سەرۆکی کۆمیتەی ناوەندی جوڵانەوەی یەزیدی بۆ پێشکەوتنو ریفۆرمو ئەویشیان دەستگیرکرد.

لە کەمپێکی سەربازیی شەنگار، ئەفسەرانی هەواڵگری لێکۆڵینەوەیان لە هەریەکەیان بەجیا کرد. لەم لێکۆڵینەوەیەدا، دەستگیرکەران دوو ئیختیاریان خستە بەردەمی ئەلیاسو حەمۆ: بڵێن ئێمە کوردینو نکولی بکەن لە جوڵانەوەی یەزیدی بۆ پێشکەوتنو ریفۆرم بکەن، دان بەوەدا بنێن کە "تیرۆریست"ن. هەردوکیان باسی ئەوەیان کرد کە چۆن پاسەوانەکان دەستو قاچیان کەلەپچە کردوونو رووپۆشیان کردووە بەسەریاندا. پاشان بەجیا هەم لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ کردوونو هەم تێیانهەڵداون بە بۆکس، بە پێلاو، بە خاکەناز، هەروەها بە کێبڵ بۆ ماوەی نزیکەی پێنج سەعات. لە ئەنجامی ئەم نەهامەتییەدا، ئەلیاس بۆ مانگێگ زیاتر نەدەتوانی بێ یارمەتی هەستێتە سەرپێ. وتی دەستەکانی بەهۆی زامو برینەوە رەشهەڵگەڕان وتیشی لە سەرەتادا دەستگیرکەرانی رازی نەبوون هیچ چارەسەرێکی بۆ نەخۆشی شەکرەکەکەی پێبدرێت.

چوار رۆژ دوای دەستگیرکردنیان، بەرپرسانی کورد هەردوکیانیان گوێزایەوە بۆ کەمپی سەربازی کێسیکن لەنێوان موسڵو شەنگاردا. دوای 17 رۆژ، بەرپرسانی کورد جارێکی تریش بەجیا بەدەستو قاچی شەتەکدراو و سەری داپۆشراوەوە لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ هەریەکێکیان کردەوە. لێکۆڵەرە کوردەکە لە حەمۆی پرسی "زمانی تۆ چیە؟" کاتێك حەمۆ وەڵامیدایەوە "یەزیدی" لێکۆڵەرەکە پێیووت "نا، یەزیدییەکان زمانیان نیە! یەزیدییەکان بە کوردی دەدوێن" حەمۆ وتی کە وەڵامی داوەتەوە "تەنانەت ئەگەر سەد جاریش بمکوژیت، ناڵێم من کوردم." ئەفسەرە کوردەکە بە پاسەوانەکانی وت بیبەنە دەرەوەو "کەمێك فێری رەوشتی بکەن." لە دەرەوە پاسەوانەکان شتێکیان خستە سەر پشتە ملی کە وا هەستی کرد کانزا بێت، رەنگە چەقۆ بووبێت. فەرمانیان پێکرد دەستەواژەیەك بڵێت کە لە لایەن ئایینی یەزیدییەوە قەدەغەکراوە. پێشی وترا ئەگەر نەیڵێیت ئەوە "سەرت دەبڕین رێك وەك چۆن تیرۆریستەکان لەگەڵ خەڵکی ئێوەدا دەیکەن." کاتێك ملی نەدا ژمارەیەکی زۆر لە پاسەوانەکان بە سەختی لێیاندا. وتی کە بردویانەتەوە بۆ زیندانەکەیو پێیانوتووە "ئەگەر دەتەوێت بژیت، ئەوە دەبێت دان بەوەدا بنێیت کە کوردیت یان تیرۆریستیت." کە هەردوکیانی رەتکردەوە، تێهەڵدان دەستپێیکردەوە. حەمۆ وتی نەیتوانی بیبژێرێت کە چەند

---

[139] دیمانەی هیومان رایتس ۆچ لەگەڵ خەلیل رەشو ئەلیاس، هەروەها وەجید مێندۆ حەمۆ، بەعشیقە، 28 ی شوباتی 2009.

[140] ئەمە سێهەمینجار بوو ئەلیاس لەسەر چالاکی سیاسی دەستگیربکرێت. لە 2005 یشدا جارَکیان لە بنکەیەکی پشکنینی ئاسایشی شێخان بۆ ماوەی پێنج رۆژ بەندکراوە. پرسیاری ئەوەی لێکراوە بۆچی بووە بە ئەندامی جوڵانەوەی ریفۆرم، هەروەها بۆچی لە شەنگارەوە هاتووە بۆ سەردانی ئەم قەزایە. پێیوتراوە کە پارتە سیاسییەکان بۆیان نیە لەم ناوچەیە چالاك بن. رۆژی پێنجەمیش دیسان لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ کردووەو پێیوتراوە "مەڵێ من یەزیدیم، بڵێ من کوردم."

بوون ئەوانەی لێیاندەداو شەقیان تێهەڵدەدا، پەراسوویەکیان شکاند. سەعات چواری سەرلەبەیانی لێدان تەواو بوو، فڕێدرایەوە ناو زیندانەکەی.

ئەلیاس بە هیومان رایتس وۆچی وت کە لە زیندانێکی تردا چوار کامەند لێیانداو لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ کرد، بەپێی قسەی ئەو "تیرۆریست" بوون مانای بەرپرسیارێتییە بەرامبەری هێرشکردنە سەر پۆلیسو هێزەکانی عیراقو ئەمریکا. ئەفسەری لێکۆڵینەوە پێیوتووە کە ئەگەر ئەو دەسبەرداری جوڵانەوەی ریفۆرمی یەزیدی ببێتو نکولییکات لە پرەنسیپو ئەجێنداکەی، بەرەڵای دەکەن. کە ئەوەی رەتکردەوە، وتی لەسەر زەوییەکە رایانکێشاوەو بێبەزەییانە کەوتنە لێدانی بنی پێیو سکیو شانەکانیو سنگی.

لە 18 ی مایسدا بەرپرسانی کورد هەردوکیانیان گێڕایەوە بۆ کەمپە سەربازییەکەی شەنگار، لەوێشەوە رۆژی دواتر بردیانن بۆ زیندانی (Lefoog al-Bogag). دوای ئەوەی دادوەرێکی عیراقی بە کەیسەکەدا چووەوە، فەرمانیدا ئازادبکرێن، بەڵام هەردوکیان هەتا 28 ی تشرینی یەکەمی 2007 لە چەند زیندانێکدا مانەوە. هیچ لێکۆڵینەوەیەك لە مەسەلەی ئەشکەنجەدرانیان نەکراوە.

وردەکارییەکانی کەیسەکان هاوشێوەی زیندانیکردنو لێدانی موراد کەشتو ئاسی وەهان، کە هێزەکانی کورد سێ جار دەستگیریان کردو تۆمەتباریان کرد بەوەی تیرۆریستەو ئەندامی پارتێکی سیاسی عەرەبی سوننەیە، وەك لە میدیادا بڵاوکرایەوە. لە ماوەی دواهەمین دەستگیرکرانیدا لە تشرینی دووهەمی 2008 دا، هێزەکانی کورد بە قۆنداخە تفەنگ کێشاویانە بە دەموچاویداو پێیانوتووە "ئەگەر ئەمجارەیان بە زیندوویی بمێنیتەوە، ئەوا یان کارمان لەگەڵ بکە یاخود دەتکوژین."[141]

یوئێن راپۆرتی داوە کە چۆن لە 13 ی کانونی یەکەمی 2008 دا، گروپێك لە چەکداران کە پۆشاکی پۆلیسیان لەبەردا بوو، هەڵیانکوتایە سەر ماڵی حسێن مەجید، کە شەبەکێکەو لە بەرتەلە دەژیو بردیان بۆ ناحیەی کەڵەك لە کوردستانو لەوێ ئەشکەنجەیاندا. دوای ئەوەی توانی رابکات، هەڕەشەی لێکرا ئەگەر باس لە رووداوەکە بکات، دەکوژرێت[142].

تۆقاندن لە رێگای هەڕەشەو زیندانیکردنەوە

دەسەڵاتدارانی حکومەتی هەرێمی کوردستان لە هەوڵەکانیاندا بۆ زامنکردنی پشتیوانی کۆمەڵە کەمینەکان بۆ ئەجێنداکانیان لەمەڕ ناوچە جێناکۆکییەکان، پشتیان بە تۆقاندن، هەڕەشەکردن، هەروەها دەستگیرکردنی هەڕەمەکیو زیندانیکردن بەستووە، زیاتر لەوەی پشت بە توندوتیژی کردەیی ببەستن. ئاگادارنامەیەك لە شەنگار بە پارچە

---

[141] بڕوانە: Fadel, "Kurdish expansion squeezes northern Iraq's minorities," McClatchy, http://www.mcclatchydc.com/homepage/story/55711.html.

[142] نێردراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ هاوکاری عیراق "راپۆرتی مافەکانی مرۆڤ" 1 ی تەموز - 31 ی کانونی یەکەمی 2008 ل ل 15-16.

کاغەزی بچووك بڵاوکرایەوە کە ئەو ناچارکردنەی دەردەخست کە کەمینەکانی ناوچە جێناکۆکییەکانی نەینەوا ڕووبەڕووی بونەتەوە: "شەنگاڵ [شەنگار] گۆڕستانی ئەو کەسانەیە کە دەیانەوێت لە کوردستانی داببڕن."[143]
لە کانونی یەکەمی 2008 دا، ڕاگەیەندرا گە پێشمەرگە زیاتر لە 50 یەزیدی دەستگیرکردووەو ڕێگەی نەداوە بەشداریی بکەن لە چالاکی سیاسی ئاشتییانەدا، بەپێی ئۆفیسی مافی مرۆڤی نەتەوە یەکگرتووەکان لە بەغدا.[144] لە 2008 دیسان یوئێن چەند ڕاپۆرتێکی پێگەیشت دەربارەی پێشێلکاری زارەکیو هەراسانکردنی شەبەکەکان لە لایەن هێزەکانی پێشمەرگەوە لەبەر دڵسۆزنەبوونیان بۆ کوردستانو سوکایەتیکردن بە سەرکردایەتی کورد. نوێنەرێکی کۆمەڵی کلدۆ- ئاسورییەکان وەسفی هەڵمەتەکەی کوردی بۆ هیومان ڕایتس ۆچ کرد وەك "گشتگیرەو دەگاتە ئاستی سیستمێکی دەسەڵاتخوازی کارا کە لە تۆیی ترسەوە ژمارەیەکی زۆر دانیشتوان لە سایەی خۆیدا کۆکردۆتەوە."[145]

تۆقاندن پێش هەڵبژاردنی پارێزگاکان لە 2009 دا

بەپێی نەتەوە یەکگرتووەکان، بەرەو کۆتاییەکانی 2008 و نزیکبوونەوەی هەڵبژاردنی پارێزگاکاندا، سکاڵاکانی تۆقاندنی کەمینەکان لە لایەن کوردەوە لە دەشتی نەینەوا، زیاتربون. بەنسیبەتی هیواکانی کوردەوە بۆ بردنەوەی هەڵبژاردنی پارێزگاو بەوەش بەرزکردنەوەی داواکارییەکانیان لەمەڕ چەند ناوچەیەکی نەینەوا، پشتیوانی کەمینەکان لە هەڵبژاردندا بۆ ئەوان زۆر گرنگ بوو. یوئێن ڕایگەیاند کە ڕاپۆرتی پێگەیشتووە دەربارەی هەڕەشەی مەرگ کە بەکارهاتووە بۆ ئاگاردارکردنەوەی خەڵك لەوەی دەنگ نەدەن بە قوسەی عەباس، پاڵێوراوی پارتی دیموکراتی شەبەك کە لە هەڵمەتی هەڵبژاردندایە بەرامبەری پارتی دیموکراتی کوردستان[146] (بۆ هەڕەشەو توندوتیژی ڕاستەوخۆ بەرامبەری قوسەی بڕوانە بەشی سێهەم). کرێکارێکی بیناسازی شەبەك بە هیومان ڕایتس ۆچی وت کە لە 23 ی کانونی یەکەمی 2008 داو لە کاتی یارییەکی فتبۆڵێندا لە قەرەتەپە، قەزای بەعشیقە، بەرپرسێکی پارتی دیموکراتی کوردستانو دوو پیاوی چەکدار کە جلی پێشمەرگەیان لەبەردابووە بە گومانی داگرتنی ئاڵای کوردستانو پۆستەرێکی سەرۆکی هەرێمی کوردستان بارزانی گرتوویانە.[147] وتی بەرپرسەکە پێی وتووە، "ئێوەی شەبەك کوردن، ئەگەر لیستی ئێمە هەڵنەبژێریت، ئەوە لەناو گوندەکەی خۆتدا دەتکوژین." پاشان بە ڕێگایەکی لاوەکی خۆڵێندا بردوویانەو ڕوویانکردۆتە چۆڵەوانییەکو بەرپرسەکەی پارتی دیموکراتی کوردستان وتویەتی "دەتوانین هەر ئێستا بتکوژینو کەسیش هەرگیز پێنازانێت."

لە قەرەقوش، هیومان ڕایتس ۆچ قسەی لەگەڵ ئەندامانی میلیشیای ئاسوری کرد کە لە لایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە فەندی دەکرێت. وتیان نوێنەرانی لیستی کوردی پێیان وتوون ئەگەر دەنگ نەدەن بە هاوپەیمانێتی کوردی، ئەوە کارەکانیان لەدەستدەدەنو ڕووبەڕووی دەرکردن لە ماڵەکانیان لە کۆمەڵگاکە کە ئەوان بۆیان

[143] دیکۆمێنتێکی ناوخۆیی نەتەوە یەکگرتووەکان کە هیومان ڕایتس ۆچ سەیری کردووە، بەرواری پێوە نیە.
[144] نێردراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ هاوکاری عیراق "ڕاپۆرتی مافەکانی مرۆڤ" 1 ی تەموز - 31 ی کانونی یەکەمی 2008 ل ل 15-16.
[145] پەیوەندی ئیمەیڵ بە نوێنەرانی کۆمەڵی کلدۆ – ئاسورییەکانەوە بە هیومان ڕایتس ۆچەوە، 27 ی شوباتی 2009.
[146] هەمان سەرچاوە.
[147] دیمانەی هیومان ڕایتس ۆچ لەگەڵ پیاوێکی شەبەك کە داوای کرد ناوی نەهێنرێت، بەرتەلە، ا ی ئاداری 2009.

دابینکردوون، دەبنەوە[148]. هەروەها بەرپرسانی کورد رێنماییان کردوون کە بە مەسیحییە ئاوارەکانی تر کە لە کۆمەڵگاکەدا دەژین، بڵێن کە ئەوانیش رووبەڕووی دەرکران دەبنەوە ئەگەر دەنگ نەدەن بە لیستی کوردی.
چەند ئەندامێکی دیکەی کەمینەکان سکاڵایان کرد لە سنورداركردنی ئازادی هاتوچۆ لە ماوەی نیزکبوونەوەی هەڵبژاردنی پارێزگا لە 2009 دا: پاڵێوراوە غەیرە کوردەکان بۆیان نەبوو بە ئازادی بگەڕێن، کۆمەڵی کەمینەکان بۆیان نەبوو بەشداریی کۆبونەوەکانی هەڵمەتی هەڵبژاردن بکەن[149]. بۆ نمونە، خودێدە خەلیفە عیدۆ، کاندیکێکی جوڵانەوەی پێشکەوتنو ریفۆرمی یەزیدی بۆ هەڵبژاردنە پارێزگاییەکانی 2009 لە شەنگارەوە، کورسییەکەی کۆتای لە ئەنجومەن بردەوە، گەرچی رووبەڕووی نەیاری زۆر باشتر پارەدارکراو لە لایەن لیستی کوردییەوە ببۆوە. دەسەڵاتدارانی کورد بە بەکارهێنانی هەڕەشەی زیندانیکردن رێگەیان نەدا لە گەلێك لە ناوچەکاندا هەڵمەتی خۆی بکات، لەوانە شێخانو بەعشیقە. وتی دەسەڵاتداران هەڕەشەیان لە ستافەکەشی کرد.[150]

لەکاتێکدا کە کۆمیسیۆنی باڵای هەڵبژاردنەکانی عیراقیش سکاڵای دەربارەی سەرپێچیکردنی هەڵبژاردن پێگەیشت – لەوانە پەرلەمانتارانی یەزیدیو مەسیحی وتیان کە پارتە کوردییەکان هەوڵیاندا کەمینەکانی نەینەوا بترسێنن لە بە شداریکردنی کۆبونەوە هەڵبژاردنییەکان یان دەنگدان بۆ پاڵێوراوانێکی غەیری لیستی کوردی – بەڵام ئەو سکاڵاوانەی بە بەس نەزانی بۆ گومان خستنە بەر ئەنجامەکانی لیستی کوردی.[151]

---

[148] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ چوار ئەندامی میلیشیایەکی مەسیحی (ناوەکان ئاشکرانەکران)، قەرەقوش، 22 ی شوباتی 2009.

[149] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ ئەندامانی ئەنجومەنی پارێزگا خودێدە خەڵەف عیدۆ، بەعشیقە، 28 ی شوباتی 2009، هەروەها قوسەی عەباس، بەرتەلە، 1 ی ئاداری 2009.

[150] دیمانەی هیومان رایتس وۆچ لەگەڵ ئەندامی ئەنجومەنی پارێزگا خودێدە خەڵەف عیدۆ، بەعشیقە، 28 ی شوباتی 2009.

[151] کۆمیسیۆنی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا دەربارەی ئازادی نێودەڵەتیی ئایین، راپۆرتی ساڵانە 2009 – ئەو وڵاتانەی بەشێوەیەکی تایبەتی شوێنی نیگەرانین: عیراق،" 1 ی مایسی 2009 http://www.unhcr.org/refworld/docid/4a4f2735c.html (بەرواری سەردان 17 ی ئابی 2009).

راسپاردەکان

بۆ حکومەتی هەرێمی کوردستان

- هەموارکردنی دەستوری کوردستان تا بەشێوەیەکی یاسایی دان بە شەبەکو یەزیدییەکاندا بنێت وەك گروپی نەژادی جیا.
- وازهێنان لە سەرکوتکردنی رێکخراوە سیاسییەکانو رێکخراوەکانی کۆمەڵگای مەدەنی کە دژی سیاسەتەکانی کوردن لە ناوچە جێناکۆکییەکان. رێگە بدەن ئەو رێکخراوانە ئۆفیسەکانی خۆیان بکەنەوەو بە ئازادی هەڵبسورێن.
- زامنکردنی ئەوەی کەمینەکان بتوان بە تەواوەتی بەشداری کاروباری گشتی بکەن بێ ترسو سزادران لەسەر تێروانینە سیاسییەکانیان. وازهێنان لە دەسبەسەرکردنی زۆرەملێی هەڵسوڕاوانی کەمینەکان.
- دەسپێکردنی لێکۆڵینەوەی سەربەخۆو بێلایەن لەو تاکو ئەندامانەی هێزەکانی ئاسایشی کوردی کە بەرپرسیارن لە کوشتنو لێدانو ئەشکەنجەدانی کەمینەکان. ئەنجامەکانیش ئاشکرابکەنو لێپرسینەوە لەو بەرپرسانە بکەن کە رێگەیانداوە یان خۆیان هێزی زێدەڕۆیان بەکارهێناوەو ئەگەر پێویستیشی کرد دادگاییان بکەن.
- وازهێنان لە فەندکردنی میلیشیا تایبەتەکانو راسپاردنیان بە بەرپرسیارێتی ئاساشی گشتی لە گوندی کەمینەکان.
- راوێژکردن لەگەڵ نوێنەرانی کەمینەکان بۆ دانانی سیاسەتەکانی پاراستنی کەمینەکانیان، هەروەها بواربدات بەپێی ئەو رێو شوێنانەی وەزارەتی ناوخۆی عیراق دایناون، شارەوانییەکان ئەفسەرانی پۆلیس لە کۆمەڵەکانی خۆیانەوە دابمەزرێنن.
- بواربدەن رێکخراوە سەربەخۆکانی مافی مرۆڤی عیراق بێ کۆتو پێوەند لە دەشتی نەینەوا کاربکەن.
- بانگهێشتکردنی پسپۆرانی یوئێن دەربارەی پرسی کەمینەکان بۆ هەڵسەنگاندنێکی بێلایەنانەی رەوشی کۆمەڵە کەمینەکانی نەینەوا.

بۆ حکومەتی عیراق

- پاراستنی کەمینەکان لە هەموو ئاستەکانی حکومەتدا، بە ئیدارە هەرێمیو ناوخۆییەکانیشەوە.
- پێکهێنانی لیژنەیەکی سەربەخۆ بۆ دیاریکردنی بەرپرسیارانی کوشتنی 40 کلدۆ-ئاسوری لە 2008 و ئاوارەبوونی 12,000 کلدۆ – ئاسوری لە ئەنجامی ئەوەدا. لیژنەکە نەك بە تەنها هەر بکوژەکان دیارییکات، بەڵکو لە مەسەلەی نوشوستیهێنانی خزمەتگوزارییەکانی ئاسایشیش بۆ رێگەگرتن لە هێرشەکان بکۆڵێتەوە.
- دەسکردن بە لێکۆڵینەوەی سەربەخۆو بێلایەن هەموو کوشتن، لێدان، ئەشکەنجەکان دژی کەمینەکان.

بۆ ویلایەتە یەکگرتووەکان

- هاندانی حکومەتی عیراق‌و حکومەتی هەرێمی کوردستان بۆ لێکۆڵینەوە لە سکاڵاکانی پێشێلکردنی مافی مرۆڤی کەمینەکان لە لایەن بەرپرسانی کوردو عەرەبەوە.
- جەختکردن لەسەر ئەوەی کە پێویستە حکومەتی عیراق لێکۆڵینەوەیەکی سەربەخۆو گشتگیر لە کوشتنی 40 مەسیحی لە موسڵ لە کۆتاییەکانی 2008 ئەنجامبدات.

پێزانین

سامیر موسکاتی، توێژەر لە بەشی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستو باکوری ئەفریقیای هیومان رایتس وۆچ، لەگەڵ پیتەر بوکیرت، بەڕێوەبەری بەرنامە ناکاوەکان، ئەم راپۆرتەیان نوسیوە. بەرمەبنای ئەو لێکۆڵینەوانەی لە شوباتو ئاداری 2009 دا لە باکوری عیراق ئەنجامیانداوە. جۆ سترۆك، جێگری بەڕێوەبەری بەشی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستو باکوری ئەفریقیا، ئایان گۆرڤین، گەورە بەرپرسی پرۆگرام لە ئۆفیسی پرۆگرام، راپۆرتەکەیان ئیدیت کردووە. کلیف باڵدوین، گەورە راوێژکاری یاسایی پێداچوونەوەیەکی یاسایی بۆ کردووە. عەمر خەیری، رێکخەری زمانی عەرەبی ماڵپەڕەکەو وەرگێڕیش باریدەی وەرگێڕانی بۆ عەرەبی داوە. رەنا رەزق‌و باسیر عەلی، یارمەتی توژینەوەکەیان داوە. برێنت گیانۆتا، لە بەشی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستو باکوری ئەفریقیا راپۆرتەکەی بۆ بڵاوکردنەوە ئامادەکردووە. بەڕێوەبەری چاپەمەنییەکان گرەیس چۆی هەروەها فیزۆری هێپکینزی بەڕێوەبەری پۆستە، هاوکاری زیاتری بەرهەمەکەیان کردووە.

HUMAN RIGHTS WATCH
350 Fifth Avenue, 34th Floor
New York, NY 10118-3299

www.hrw.org

HUMAN RIGHTS WATCH

لەسەر زەمینەی مۆلەق

توندوتیژی دژی کەمینەکان لە ناوچە جێناکۆکییەکانی پارێزگای نەینەوا

یەزیدیو شەبەکەکانی عیراق، هەروەها کلدانیو ئاسورییە مەسیحییەکانیشی، خۆیان لە رەوشێکدا دەبیننەوە کە تا بێت ناسکتر دەبێتەوە، رەوشێك کە تێیدا حکومەتی ناوەندی ژێر هەژمونی عەرەب، هەروەها حکومەتی هەرێمی کوردستانیش، لە ململانێدان بۆ کۆنترۆڵکردنی ناوچە جێناکۆکییەکان کە لە رووی نەژادیو کەلتورییەوە، هەمەجۆرترین بەشی عیراقە. یەکێك لە بەرە سەرەکییەکانی ئەم ململانێیە نەینەوایە کە دووهەمین پارێزگای عیراقە لە رووی دانیشتوانەوە کە پێکهاتەیەکی ناوازەی گروپە کەمینە مێژووییەکانی هەیە.

هەردولا داوای ناوچە جێناکۆکییەکانی نەینەوا دەکەن، لە 2003 وە حکومەتی هەرێمی کوردستان لە پێگەی دیسانەوە دروستکردنەوەی واقیعی سەرزەمینی ناوچەکەدایە، ئەویش لە توێی ئامادەیی تۆکمەی سەربازیو سیاسییەوە لەوێ. حکومەتی هەرێمی کوردستان بۆ قایمکردنی چنگی خۆی لە ناوچەکەدا، ستراتیجێکی دووسەرەی بەرپاکردووە: لەلایەکەوە تەماعی ناوەتە بەر کەمینەکانو لە هەمانکاتیشدا ئامڕازەکانی سەرکوتکردن بەکاردەهێنێت بۆ ئەوەی وابەستی خۆی بیانهێڵێتەوە. هێزەکانی کورد دەستگیرکردنی ستەمکارانەو زیندانیکردنو تۆقاندنو لە هەندێك حاڵەتیشدا توندوتیژی ئاست نزمی دژی ئەو کەمینانە بەکارهێناوە کە بڕکێکشی کۆنترۆڵی حکومەتی هەرێمی کوردستان بەسەر ناوچە جێناکۆکییەکاندا دەکەن.

توندڕەوەکانی ناو گروپە سوننە یاخییەکانیش، لای خۆیانەوە، کۆمەڵە کەمینەکان وەك "خاچپەرست"و "کافر" دەبینن، چەند هێرشێکی وێرانکارانەیان کردۆتە سەریان کە سەدان مەدەنییان تێدا کوژراوە. پایتەختی ناوچەیی نەینەوا، واتە موسڵ، بووە بە مۆڵگەی یاخییەکان، ئەمەش بەشێکی بەهۆی هەژمونی حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە کە بووەتە هۆی زیاتر بۆژۆکردنی عەرەبە سوننەکان، کە ماوەیەکی درێژ لە سایەی رژێمەکانی پێشووتردا، لەسەر ئەوە راهاتبوون کە پلەوپایەو ئیمتیازو دەسەڵاتیان هەبێت.

ئەم راپۆرتە داوا لە حکومەتی هەرێمی کوردستان دەکات دەستبداتە لێکۆڵینەوەی سەربەخۆو بێلایەن لەگەڵ ئەو تاکانەدا، بە هێزەکانی ئاسایشی کوردیشەوە، کە دەوترێت بەرپرسن لە ئەنجامدانی کردەوەکانی کوشتنو لێدانو ئەشکەنجەدان دژی کەمینەکان. راپۆرتەکە داوا لە حکومەتی ناوەندی عیراقیش دەکات لێکۆڵینەوەی بێلایەنانە بکات بۆ دیاریکردنی بەرپرسیارێتی ئەو هەڵمەتە پلان بۆدانراوەی کوشتن لە موسڵ لە کۆتاییەکانی 2008 دا کە کوژرانی 40 مەسیحیو ئاواربوونی 12,000 ی تری لێکەوتەوە.

هەڵمەتێکی توندوتیژی کە لە کۆتاییەکانی 2008 دا مەسیحییەکانی موسڵی کردە ئامانجو 40 کەسی تێدا کوژراو 12,000 کەسیش ئاوارە بوون، سیهامو کچەکانیشی بێوەژن کەوتن. لە رۆژی 28 ی ئابی 2008 دا، هاوسەرەکەی سیهام، نافات بەشیر میخا، 63 ساڵ، لە ماڵ چووە دەرەوە بەرەو دووکانەکەی. ئەوە دواجار بوو کە بە زیندوویی بیبینێت. سێ شەو دواتر تەرمەکەی لەناو خۆڵو خاشاکدا دۆزرایەوەو چوار فیشەك بەسەرو ملییەوە بوون. چەند رۆژێك دوای ئەوە، لە دەوروبەری سەعات 8 ی بەیانی رۆژی 10 ی نشرینی یەکەمدا، چەکداران دوو براکەی کوڕی رەییانیان لە پاسکیلخانەکەی خۆیاندا لە موسڵ، کوشت.

هەموو وێنەکان، لە 2009 دا لە لایەن سەمیر موسکاتییەو گیروانو مافی کۆپیکردنیان بۆ هیومان رایتس وۆچ دەگەڕێتەوە